DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

1930 BELEDİYE SEÇİMLERİNE KATILMA HAKLARININ TANINMASI SÜRECİNDE KAMUOYUNDA KADIN ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet YILMAZ
2008880011

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Türkan Başyiğit

İzmir 2011

1930 BELEDİYE SEÇİMLERİNE KATILMA HAKLARININ TANINMASI SÜRECİNDE KAMUOYUNDA KADIN ALGISI

İçindekiler

Özet……i
Abstract……..ii
Önsöz……iii

Giriş……...….**1**

1. TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI…….……...…**10**
1.1. Toplumun ve Toplumsal Cinsiyetin Evrimi…….……...……..**14**
1.1.1. Anaerkil Toplum ve Evrimi…….……**14**
1.1.2. Ataerkil Toplum ve Evrimi…….……..**26**
1.2. Din ve Cinsiyet…….……..……**37**

2. OSMANLI'DA VE YENİ TÜRKİYE'DE CİNSİYET ALGISI VE HAKLARI….**59**
2.1. Osmanlı'dan Yeni Türkiye'ye Cinsiyet……..…….……**59**
2.1.1. Osmanlı-Tebaa Toplum Yapısında Cinsiyet……..……**60**
2.1.2. Türk-Ulus Toplum Yapısında Cinsiyet…….……**68**
2.2. Osmanlı'dan Yeni Türkiye'de Belediye Seçimlerine Katılma Haklarının Tanınmasına Kadar Kadın'ın Siyasal Etkinlikleri……**78**
2.2.1. Osmanlı'da Kadın Dernekleri……..……**79**
2.2.2. Yeni Türkiye'de 1930 Belediye Seçimlerine Kadar Kadın Haklarının Gelişimi……..……**82**
2.2.2.1. Kurtuluş Mücadelesi Sürecinde Türk Kadını ve Mitingler……..……..**82**
2.2.2.2. Kadınlar Birliği…….…….……**85**
2.2.2.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Kadın…….…….…….…..**87**

3. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİNE KATILMA HAKLARININ TANINMASI SÜRECİNDE KAMUOYUNDA KADIN……...…...**88**
3.1. 1930 Senesi Türk Basınında Kadın ……....……**88**
3.2. 1930 Türkiye Güzellik Yarışması ve Kamuoyundaki Yeri ……....**97**
3.3. Kadınların Seçme-Seçilme Hakları Konusunun 1930 Basınına Yansıması ……**100**
3.3.1. Cici Anne ve Kadın Algısı …….……....**102**
3.3.2. Bir Anket: Kadın Nedir? ……**108**
3.3.3. Kadınların Seçme-Seçilme Haklarının Tanınması Konusundaki Tartışmalar…….…...**117**

Sonuç…….…....**145**

ÖZET

Bu çalışma; 1930 yılında, kadınların belediye seçimlerine katılma haklarının tanınması sürecinde, kadınların siyasi hakları ve kazanımları çerçevesinde kamuoyunda gerçekleşen tartışmaları, dönem kamuoyunun sahip benimsemiş bulunduğu dinsel ve geleneksel değerlerin tarihsel ve toplumsal kökenleri açısında irdelemektedir. Böylelikle bu tartışmalarda çeşitli kimselerce dile getirilen söylemleri, yine dile getirildikleri dönemin algıları çerçevesinde ele almak kaygısı taşımaktadır. Sözü edilen dönemde "*Kadın*" hakkında ileri sürülen düşüncelere kaynaklık eden dinsel, geleneksel ve Ataerkil algıların kökenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

SUMMARY

This study, in the process of women who have been given the right to attend election of civil government in 1930, explicate the debates in the public about political rights of women in accordance with the religious / traditional values and historical / social background of the public in that term. In this way, the study considers the various expressions during the debates in accordance with the perception of that term. The aim of the subject is to state the background of religious, traditional and patriarchal perceptions which can be considered as resource of the conceptions about “Feminity” in that term.

ÖNSÖZ

Kadınların siyasal ve toplumsal yaşamda ne kadar yer alabildikleri, o toplumun çağdaşlık ve gelişmişlik düzeyi ile bağıntılıdır. Gelişmek kaygısında olan ülkeler de Kadın Hakları konusuna bu açıdan ayrıca önem vermektedir. Osmanlı Devleti, son dönemlerinde Batı'yı yakalamak ve modernleşmek amacı ile kadın konusunda kimi iyileştirmeler ve yenilikler yapmış, ortaya koyduğu yeterli-yetersiz birikim ile de sonrasında ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti'ne belli ölçülerde kaynaklık yapmıştır. Yine Türkiye Cumhuriyeti de yenileşmek, çağdaşlaşmak ve ilerlemek kaygısıyla Kadın konusuna eğilmiş ve kadınların örgütlenmelerine, hak arayışlarına öncülük etmiş; zamanla da kadınlara haklarını teslim etmiştir.

Bu çalışma, kadınların 1930 Belediye Seçimlerine katılma haklarının tanınması sürecinde Türk kamuoyunda gerçekleşen tartışmaları, dönemin "*Kadın Algısı*"nın temellerine inmeye çalışarak incelemeye çalışmaktadır.

Tezin hazırlanması aşamasında katkısı bulunan ve eksiklerin giderilmesinde yol gösteren değerli danışmanım Yard. Doç. Dr. Türkan BAŞYİĞİT'e; araştırmalarımda yardımlarını esirgemeyen çok değerli sınıf arkadaşlarım Gurbet GÖKGÖZ ve Ercan YALÇIN'a; verdiği dersleri ve paylaştığı değerleri ile bize bir duruş kazandıran hocam Doç. Dr. Kemal ARI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

"*İnsan*" ile oluşturduğu "*Toplum*"; birbirlerini karşılıklı olarak etkileyerek değişmek, kültürlenmek ve birbirlerine uyum sağlamak durumunda oldukları sürekli bir ilişki içerisindedirler. Bu ilişki çerçevesinde, insanlar o toplumu bir arada tutan ve biçimlendiren değerler ürettikleri gibi bu değerler eninde sonunda o bireyleri dönüştüren ya da bireyleri o değerlere göre biçimlenmek durumunda bırakan Toplumsal Bilince dayalı örüntüler halini alırlar. Bu bilinç ise o toplumun iktidar ilişkilerinden dinsel inançlarına, geleneklerinden kadın-erkek ilişkilerine kadar toplum ile birey arasındaki ilişkileri şekillendiren her öğeye etki eder. Dolayısıyla bir toplumun herhangi bir konuya, olaya ya da olguya yönelik yaklaşımı ya da gösterdiği anlayış, kendisini oluşturan değerler sistemi ve bu değerler sisteminin ortaya çıkmasına neden olan tarihsel ve toplumsal süreç ile doğrudan ilgilidir. Böylelikle bir toplumun herhangi bir konudaki duruşu ele alınmak ve anlaşılmak istendiğinde; o toplum, yalnızca bugününde hâlihazırda sürdürmekte olduğu Toplumsal Normları ile değil, aynı zamanda geçmişi ile de bir bütün olarak incelenmek ve çağdaş normları, bu geçmişten gelen değerleri üzerinden ele alınmak durumundadır. Dünya duruşu incelenmek istenen toplumun geçmişte sahip olduğu ya da bugün hala sürdürdüğü düşünce kalıpları ya da yargıları irdelenmeden ve bunların nedenleri ve temelleri sorgulanmadan, ilgili konu hakkında toplumun sergilediği duruşun niteliğini anlamlandırmak bakımından kesin bir sonuca ulaşılamaz.

Toplumbilimlerin kesin yargılara varmadaki en önemli sorunu; inceleme alanının, oldukça değişkenlik ve çeşitlilik gösteren "*insan*" ve insanın oluşturduğu "*toplum*" olmasıdır. Öyle ki, insanlık, önce binlerce yıl çok yavaş, fakat oldukça çeşitlilik gösteren bir toplumsallaşma süreci yaşamış; ardından da bu değişim büyük bir hız kazanmış ve özellikle de "*Uygarlaşma*" denilen olgu ortaya çıkmıştır[1]. Dolayısı ile önceleri çok da hızlı olmayan değişim; son yüzyıllarda büyük bir ivme kazanmış ve yeni yeni anlayışları da doğurmuştur. Ancak belirli bir topluma ait bir bilginin incelenmesindeki tek sorun, sürecin bu denli uzun olması değildir: Aynı zamanda tek tek insanların ya da bir bütün olarak toplumun sürekli olarak yeni ve başka etkileşimlere girmesi de başlı başına önem taşımaktadır. Bu etkenler; toplumun kendi bünyesindeki devinimler olabileceği gibi diğer toplumlardan kaynaklanan etkileşimler de olabilir. Hatta Toplum Bilimlerin ve özellikle de

[1] Alaeddin Şenel, **İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, V Yayınları, 3. Baskı, 1991, Ankara, s.2.

Tarih Bilimi'nin yararlandığı temel bilimlerden olan "*Coğrafya*"nın önemi, diğer etkenlerin daha en başında sayılabilir[2]: Öyle ki İnsan ve onun oluşturduğu "*Toplum*", parçası olarak bulunduğu "*Doğa*"nın tüm diğer bireyleri gibi ve en az onlar kadar, Doğa karşısında "*Edilgen*"dir[3].

"*İnsan*" olarak adlandırdığımız ve bizim de bir bireyi olarak bulunduğumuz "*Türümüz*"; toplumsal yaşamını, evrimsel sürecinde edindiği "*Bilincinin*" ayırt edebilme ve sorgulayabilme özelliği ile gerçekleştirmeye başladığından beridir; öncelikle doğa ile olan ve sonra da kendi türünün diğer üyeleri ile aralarında gerçekleşen ilişkilere sürekli yeni ve başka boyutlar kazandırmaya çalıştı. Önceleri, bugün bile izleri görülebilen, Doğa ile iç içe ve barışık; kendisini doğanın parçası olarak tanımlayan ya da öyle algılayan doğal toplumlar oluşturdular. Sonrasında insan; özellikle tarıma geçiş sürecindeki toplumların Erkek Egemen olmaya başlaması ile "*Doğaya Karşı*" ve onu yönlendirme veya kendi gereksinimleri yönünde biçimlendirme doğrultusunda bir çabaya girişti. Buna karşın, doğa karşısında yine doğaya bağlı olarak biçimlenmekten kendisini kurtaramadı[4].

Bu eytişim; yani insanın ve toplumun süreç içerisinde değişerek ve evrilerek gelişmesi, tarihsel dönemlere ve yaşanılan bölgelere yönelik ve özgün, birbirinden başka anlayışlara ve algılamalara neden oldu. İnsanın etkisinde kaldığı doğal olaylar, coğrafi koşullar ve yine bu süreçten kaynaklanan yaşam tarzları ya da beslenme biçimleri ve zamanla bu koşullardaki değişmeler de yine algıların değişmesine, biçimlenmesine etki etti[5]. Bu, aynı zamanda, insanın yaşadığı doğayı ve bu doğanın bir parçası olarak kendi varlığının konumunu tanımlayabilmesi ile de doğrudan ilgilidir. Örneğin; "*Üremek*" ile ilgili bilgilerin son derece kıt ve eksik olduğu veya henüz ayırt edilemediği, insanlığın düşünülen ilk dönemlerinde, babanın rolü, aile üzerinde "*Sevgi*"nin kaynağı olmaktan çok da öte değildi. Yeni Doğan'ın, karnından düştüğü annesi ile olan bağının ayırtında olan insanlar, onun doğumuna babanın etki edip etmediği konusunda yeterli bilgi sahibi değildiler. İşte bu algı, insanı doğurması bakımından, ürünleri üreten toprağa benzetilen

---

[2] R. G. Collingwood, **Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üzerine Başka Yazılar**, (çev: Ahmet Hamdi Aydoğan), Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, Eylül-2005, İstanbul, s.178-179.

[3] Server Tanilli, **Değişimin Diyalektiği ve Devrim**, Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı, Ocak-2009, İstanbul, s.53.

[4] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.120.

[5] "*Kavramlar tarihi öncelikle ne zaman, nerede, kimin tarafından ve kim için, nasıl bir niyetle ve hangi durumda nasıl kavrandığını sorgular*" Ayrıntılı bilgi için bakınız: Reinhart Koselleck, **Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar**, (çev: Atilla Dirim), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2009, İstanbul, s.102.

"*Analığın*" ululanmasına ve anne ile birlikteliği olan babanın, soyun sürdürülmesindeki etkisinin ayırt edilememesinden dolayı, anne karşısında onun kadar kutsanamamasına neden olmuştur[6]; öyle ki kadının, erkeğe gereksinim duymadan doğurabildiği düşünülüyordu[7]. Ancak insanların kendi doğaları ile ilgili bilgileri kavramaya başlamaları ile birlikte, erkek artık kendisinin üremeye olan katkısını da anlamlandırabilmiş duruma geldi. Böylelikle erillik, analığın üzerindeki bir takım görevleri ve yetkileri kendi üzerine almaya başladı: Bu da insanın ve toplumun cinsiyet ayrımına olan yaklaşımında Ataerkil özelliklere yöneliş sürecini getirdi[8]: Ve hatta bu, toplumun konuştuğu dile kadar da yansıdı[9]. Erkek Egemen sürecin başlamasının tek nedeni elbette ki üremede kadının ve erkeğin rollerinin anlaşılması değildi. Zamanla Avcı-Toplayıcı toplumlardan Tarım toplumlarına geçiş ve bu doğrultuda Mülkiyet hakkının da doğması, en önemli etkenlerden birisiydi. Üremedeki rollerin keşfi ise Erilliğin "*Tohum*" ve dişiliğin "*Tarla*" olarak algılanmasına dayanarak, mülkiyet hakkında erkeğin ön plana çıkarılmasının dayanağı oldu.

İnsan ve toplum yalnızca tek bir noktadan bakışla değil de birçok farklı bakış açısından incelenebilir ve yargılanabilirliğe son derece açık durumdadır. Buna etki eden öğelerin başında, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, Doğa ve insanın kendi çevresi ile olan doğrudan ilişkisi gelmektedir. İşte bu etkenler belki öncelikle, doğa karşısında son derece edilgen konumda olan insan türünün biçimlenmesine neden olmuştur. Ancak geçmişten bugüne değin doğayı kendi egemenliğine almaya çalışan ve bu yönde kendisini; *Doğayı kendi güdümüne almaya; kendi varlığının kutsanmışlığıyla birlikte doğuşundan beridir doğal olarak hakkı bulunan canlılar* olarak gören ilkeleri ya da inançları ortaya koyan

---

[6] İlk insan topluluklarında, üretimin kaynağı olarak, tohumu yeşerten toprak yaşamın kaynağı olarak Kadın ile özdeşleştiriliyordu. En eski tapınıların "*Dişil Yaratıcı*"lar olmasının nedeni de budur ve hemen hepsi de ya "*Üreme/Bereket*" ile ya da "*Güzellik/Estetik*" ile özdeşleşmiş durumdadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fatmagül Berktay**, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, 2. Basım, Eylül-2000, İstanbul, s.35 v.d.

[7] Bertrand Russell, '*Evlilik ve Ahlak*' adı eserinin '*Anaerkil (Maderşahi) Toplumlar*' adlı ikinci bölümünde, bu konu ile ilgili olarak '*Trobrian Adası Yerlileri*'ni örneklemektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Bertrand Russell, **Evlilik ve Ahlak**, (çev: Ender Gürol), Varlık Yayınları, 3. Baskı, Aralık-1971, İstanbul, s.13 v.d.

[8] Erich Fromm, **Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları**, (çev: Acar Doğangün), Eylül-1998, İstanbul, s.35.

[9] Richard Dawkins, 'Tanrı Yanılgısı' adlı eserinde Erillik-Dişillik ayrımı konusundaki hassasiyeti, İngilizce'de "*Dil*" açısından şöyle belirtir: "*...insan ırkının yarısının (kadınların) hassaslıklarına karşı bilincimiz artacaktır. Man (Adam), Mankind (İnsanoğlu), The Rights of Man (İnsan Hakları), All Men are Created Equal (Tüm erkekler eşit yaratılmıştır), One Man One Vote (Bir Erkek, Bir Olay); İngilizce, kadınları sürekli dışlıyormuş gibi görünür. Gençliğimde, kadınların 'Erkeklerin Geleceği' (the future of man) gibi bir ifadeden onurlarının kırılabileceği hiç aklıma gelmezdi.*". Bakınız: Richard Dawkins, **Tanrı Yanılgısı**, (çev: Tunç Tuncay Bilgin), Kuzey Yayınları, Mayıs-2009, İstanbul, s.110-111.

insan, gerçekleştirdiği *Toplumsal Örgütlenme* başarısı ile gerçekten de artık; bir yandan hala doğanın biçimlendirdiği edilgen durumda iken; diğer yandan da doğayı biçimlendiren bir etken durumuna gelmiştir. Dolayısı ile günümüzde insan, toplumsal yapılarının gücü ile doğada -*tümüne elbette ki etki edemeyecek de olsa*- elinin uzanabildiği her şeyi kendisine göre yapılandırmak ya da doğa karşısında yapay/doğal olmayan imgeler ve nesneler oluşturmak yetisindedir. Bunun en önemli aracı da elbette ki Bilimsel edinimler, bulgular ve yeniyi yapmaya yönelik eğilimlerdir. Kendisini *Doğanın Efendisi* olarak görmesine karşın, kendi öz dirimsel varlığının da esiri konumundaki insan, toplumsallaşmasını yine kendi dirimsel varlığının "*Ne olup olmadığı bilgisi*" temeline oturtmuş durumdadır. Ancak bu oluşum iki yönlüdür: Yani insan; bir yandan toplumu, kendi varlığını anlamlandırarak oluşturuyor ve kültürünü ona göre biçimlendiriyor; diğer yandan ise biçimlendirdiği toplum, bir süre sonra onun kendisini biçimlendirmeye başlıyor.

Günümüz Ataerkil toplumu bireye, toplum içindeki öncelikli yerini sunuyor; o birey ya bir erkektir veya bir kadın… Diğer taraftan da birey doğumundan beridir ya bir dine mensup durumdadır veya başka bir dine… Ya bir etnik-unsurun parçasıdır veya bir başka etnik unsurun… Yani kendi toplumunun diğer bireylerine bakarak kendisini ya Erkek ya da Kadın; ya bir dine veya bir etnisiteye iye olarak tanımlıyordur. Fakat ne olursa olsun bütün ilişkiler yumağında, Ataerkil toplumda kişinin her şeyden önce bir "*Cinsiyeti*" vardır. Toplumsal bilince göre; cinsiyete dayalı haklar, o kişinin doğumuyla beraber cinsiyetinden kaynaklanarak o kişiyle birlikte gelmektedir. Ancak birey açısından bakıldığında; kişi yalnızca kız ya da erkek ama bir insan olarak doğmuş olmasından fazlası değildir ve onun için cinsiyetine atanan haklar, doğarken getirdiği değil, ona toplum tarafından verilen, reva görülen ya da atanan haklardır. Ataerkil bir toplumda birey, yaptığı her eylemin haklılığını, kendisinin "*Erkek*" olmasına dayandırabilir. Veya kendi cinsinden olmayan birisinin bir eylemini yasaklarken; bunu, o kişinin "*Kadın*" olmasına bağlayabilir. Bu; kimsenin hangi cinsiyette doğduğu ile ilgili değildir: Bireylerin, toplumsallaşmaya hangi algı ile yaklaştığı ile ilgilidir. Cinsiyet merkezli bir algı; elbette ki Kadın ile Erkek arasında keskin bir ayrım oluşturacaktır[10]. Bu ayrım, aynı zamanda toplumu da buna göre oluşturur. Süreç içerisinde de bireyin oluşturduğu algının egemen kıldığı kesimin egemenliğinde ya da odağında oluşan toplumsal yapı; bu kez bireyin kendisini edilgen hale

[10] Genel olarak bakınız: Erdal Atabek, **Kışkırtılmış Erkeklik-Bastırılmış Kadınlık**, Alkım Yayınevi, 26. Basım, İstanbul.

getiriyor. Örneğin; birey, bir din toplumunda yaşıyor ise o din toplumunun etkisinde kalarak katılmaya heves ediyor, sonrasında etkin bir kararlılıkla/koşullanmışlıkla o bünyeye katılıyor, belirli ölçülerde bir birey olarak o toplumu etkiliyor; ancak en sonunda kaçınılmaz olarak o toplumun kuralları ve örgütlenmesi karşısında yine bir birey olarak biçimlenmeye, edilgenleşmeye başlıyor. İşte bu süreç; kişinin benimsediği ya da anlamlandırdığı algıları ve benimseyişleri de biçimlendiriyor. Önceleri "*Gönüllü*" olarak o toplumun içerisinde yer almak isterken; o toplumun içinde yer aldıktan sonra, kendi eğilimi dışında da olsa, o toplumun yine daha önce insanlarca oluşturulmuş kurallarına bağlı kalmak zorunda kalıyor ve o kurallara göre başkalaşıyor.

İnsan, elbette ki doğası gereği, toplumsal örgütlenmeler kurmak zorundadır, çünkü insan; Toplumsal bir yaratıktır. Ancak ne olursa olsun, kendi varlığını diğerlerine ya da diğerlerini kendisine ötekileştirmek gerekliliği de duyumsar ister istemez. Bunun nedeni; kendisinin ortaya koyduğu "*Toplumsal Yapı*"nın, kendi kurduğu yapı gibi olmayan diğer toplumsal yapılar karşısında varlığını korumak güdüsüdür. Eğer Etnik kökene dayalı bir oluşum içerisinde ise, belirli ölçülerde diğer etnisitelere kapalı bir toplumsallaşma gerçekleştirecektir. Ya da bir dini oluşumun ya da örgütlenmenin içerisindeyse, kendi varlığını veya kimliğini dini kaygılar ile tanımlıyor demektir ve öyle ki "*kendisi gibi olmayanlara karşı*" kendisini belirli ölçüde kapatacaktır. Kadın-Erkek cinslerinin birbirlerine başkalaşmasında da bu algı yatmaktadır temel olarak. Kadın ya da Erkek, Kadınlık ve Erkeklik rollerinin çoktan dağıtıldığı ve bu rollere göre biçimlenmiş bir toplumda yer alıyorsa; her cinse ait her birey, doğal olarak, kendisini kolaylıkla anlayabilecek ya da kendisini kolaylıkla anlatabileceği kesim olarak, yine "*kendisi gibi*" olanları görmek eğilimindedir. Çünkü kendisine öğretilen ya da hissettirilen de budur. Bu, doğrudan insanın kendisini ifade edebilmesi ile ya da daha doğru bir tanım ile: doğrudan iletişim kurabilme yetisi ile ilgili yargıları ve deneyimleri ile de açıklanabilir.

Geçmişte, Anaerkilliğin yerini Ataerkilliğe bırakması sürecindeki en temel etken, toplumsal görev ve iş paylaşımı ile birlikte üreme ile ilgili öğrenimler de olsa[11]; bireylerin

[11] Ortaya çıkışlarının ilk devirlerinde Avcı-Toplayıcı özellikler gösteren insan topluluklarında kadın-erkek arası iş bölümünde önceleri kadın ile erkek birlikte ava çıkmaktaydılar. Sonraları nüfusun çoğalmasıyla orantılı olarak beslenme-korunma gereksinimlerinin de artması ile erkeklerin ava birlikte çıkıp, kadınların daha geri plana itilmeleri ve büyük olasılıkla bahçecilik ve hayvanlardan elde edilen ürünlerin işlenmesi yönünde dokumacılık alanına çekilmelerine neden oldu. Sonrasında ise erkek, zor ve tehlikeli olan avcılıktan çekilerek, daha kolay ve verimli olan bahçeciliği/tarımı devraldılar. Konu ile ayrıntılı bilgi için bakınız: Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.42.

kendilerini cinsiyetlerine göre tanımlayabilmeye, ifade edebilme ve bu çerçevede iletişim kurmaya yönelik gereksinimleri ve toplumdan aynı doğrultuda aldıkları eğilim Ataerkil yapının kemikleşmesine neden olmuştur. Ataerkil Aile Kurumu ile de Kadın, kendisini daha çok kadınlara ifade edebileceği bir ortama itilmiş; Erkek, kendisini daha çok erkeklere ifade edebileceği bir ortama çekilmiştir. Erkek ile Kadının birbirlerini anlamalarına olanak sağlayan tek ortam ise ancak "*Eş*" olabilen kadın ile erkeklerin birbirleri ile sıkı ve düzenli iletişim kurabilecekleri "*Aile*" olabilmiştir. Dolayısı ile erkekler, kadınlar ile ilgili bilgileri doğrudan kadınlardan değil de doğru-yanlış aktarılabildiği ölçüde eşlerinden ve diğer erkeklerden dolaylı olarak kazanabilmek durumunda kalmıştır. Bu da aynı toplumdaki erkek ile kadının birbirine yabancılaşması sonucunu doğurmuştur. Bu açıdan, günümüz toplumları da incelenirken, Kadın-Erkek ayrımının temelinde, yalnızca "*Toplumsal Görevlerin Paylaşımı*"nı değil, aynı zamanda bireylerin toplumsal algıda edindikleri bilinci de göz önünde tutmak gerekmektedir. Bilince dayalı bu etkenler ya zamanla dine dayandırılmış veya herhangi bir dinin yaptırımları olarak ortaya çıkmış olabilir. Hatta gerçekleştirmekte olduğumuz ve "*Çağdaş*" olarak tanımladığımız toplumsal ve siyasal sistemlerin hemen tümünün temelinde "*Ataerkil*" anlayışlar ve algılar baskın ve etkin konumda olabilir[12]. İşte bu yüzden, Kadın-Erkek ayrımının toplumdaki yansıması ve toplum tarafından algılanması söz konusu olduğunda; ele alınan konunun toplumsal kökenleri, toplumun bilincinde yer etmiş bulunan temelleri ve kendisini gerçekleştirmiş olduğu toplumsal örgütlenme biçimlerinin toplumun kültürel ve inançsal bütünlükteki yeri ve konumu ayrıca önem kazanmaktadır.

Bu çerçevede; kadın ve erkeğin, toplum içerisindeki yerinin tanımlanması konusunda toplum veya toplumun herhangi bir benimseyişi üzerine yapılacak olan saptamalar, geçmişten kopuk olamayacağı gibi, ne diğer çevresel etkenlerden, ne aile gibi kurumlardan ve ne de etkileşime girdiği ve konuya başka boyutlar kazandırabilecek diğer unsurlardan kopuk bir biçimde ele alınabilir. Bununla birlikte, tarih ve topluma dayalı yargıların ele alınmasındaki en önemli ilke, elbette ki; olayların ve olguların, ortaya çıktıkları dönemin koşulları, gereksinimleri, anlayışları ve algıları çerçevesinde irdelenmeleri, yani yer ve zaman uyumunun öncelikli olarak işlenmesidir. Öyle ki "*Tarih Bilimi*"nin ilgi alanı, doğası gereği, "*Geçmiş*" ile birlikte geçmişin bugün ve gelecek ile

[12] Erich Fromm'a göre Hıristiyanlığa dayalı dinsel örgütlenme ile birlikte aynı zamanda Kapitalizm ya da Batı tarzı devlet örgütlenmesi ve bu temeldeki Batı merkezli anlayış, temellerini bütünüyle "*Ataerkil*" anlayıştan almaktadır: Erich Fromm, **a.g.e.,** s.56-57.

olan bağıdır[13]. Bu bağı ise sadece yaşanılan olaylar ve yaşamış olan kişiler ile sınırlı değildir. Algılar ve hatta bugün de yaşamakta olan kavramlar aynı zamanda geçmişin bu bağının bir parçasıdırlar. Olayların ortaya çıkmaları ve gerçekleşmeleri ya da süreçlerin olgunlaşarak ve değişerek sürüp gitmesi gibi; kavramlar, algılar ve kavramların algılanışları da doğarlar, gelişirler ve değişirler[14]. Dolayısı ile bugün dile getirmiş olduğumuz bir kavramın bizde duyumsattığı anlam ile incelediğimiz tarihsel zaman dilimi içerisinde taşımakta olduğu ya da o zaman dilimine ait topluluklarda uyandırdığı anlamı birbirinden başka olabilir. Örneğin; aynı toplumda "*Kadın*" denildiğinde uslarda uyanacak olan imgenin yüz yıl önce duyumsattığı anlamı ile bugünkü anlamı bambaşka olabilir. Bunun yanında, aynı dönem içerisinde aynı kavram, başka toplumlar için başka anlamlar kazanmış olabilir. Bu da, elbette ki ilgi odağı durumundaki konunun; araştırmacının algısına veya farkındalığına göre, ele alışlarda, uğradığı anlamı yitirmesi ya da bünyesinde barındırdığı anlamı bütünüyle yansıtması veya yansıtamaması gibi bir sonucu doğurabilir. Bu anlam belki de belli belirsiz bir durumda da olabilir. Burada araştırmacının ele aldığı kavramın, yine ele alınan dönemde taşıdığı anlamını ne kadar gerçekçi bir biçimde yansıtabildiği sorunundan başka, bir de ilgili araştırmayı inceleyen bir başka okuyucunun da, sözü edilen kavramdan ne anladığı veya sözü edilen kavramın, ait olduğu dönemdeki anlamını ne kadar kavrayıp kavrayamadığı sorunu da ortaya çıkmaktadır. Bu da yine araştırmacının, o kavramın ilgili dönemdeki anlamını ne kadar başarılı bir biçimde yansıtıp yansıtamadığı ile doğrudan ilgilidir. Kadın ve Erkek eşitliği konusunda da "*Eşitlik*" veya "*Denkli*k" algısının ne olduğu ve nasıl tanımlandığı bu açıdan oldukça önemlidir: Ki burada "*Hakkaniyet/Hak Ediş/Uygunluk*" algısı da değer kazanmaktadır.

Konunun ele alınışındaki diğer bir etken de, yine kavramların ele alınışı ile ilintili olarak; araştırma konusunun odağı olarak incelenen toplumun benimseyişleri ile birlikte, diğer toplumların da algıları ve algı düzeylerinin tanımlanması önem taşımaktadır. Bu da, toplumun ele alınan algısının görecelliğini de tartışma konusu yapmaktadır. Öyle ki her toplum, sahip oldukları algıları, hem kendi iç etkenlerine hem de etkileşime geçtiği diğer toplumların kabullerine göre yapılandırmaktadır. Toplumun yargılarının temelleri hakkında

[13] R. G. Collingwood, Geçmişi "*Ölü*" olarak nitelendirir ve bu yüzden artık var değildir; ancak bugünün bir eylemi ve karakteri vardır ki bu, bugünün geçmişi ile saptanabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: R. G. Collingwood, **a.g.e.**, s.281.

[14] Kavramların, tarihsel süreç içerisinde anlam kazanmaları ve anlam değişimine uğramaları ile ilgili olarak yine bakınız: Reinhart Koselleck, **a.g.e.**, çşt. sf.

en azından emin olabilmek için, barındırdığı yargıların temellerini, etkileşime geçtiği diğer toplumlarda da aramak gerekmektedir.

Bu anlayış ile ilintili olarak; "*Kadın*"ın bir toplumdaki yeri belirlenmeye çalışılırken, göz önünde bulundurulması gereken en önemli nokta; "*Kadın*"ın, o toplumun geçmişindeki hangi dönemindeki yerinin inceleneceğinin öncelikle saptanmış olmasıdır. Buna göre, toplumun incelenecek döneme gelene kadar barındırdığı veya sürdürdüğü "*Kadın Algısı*" ele alınabilecek, incelenen döneme etki eden düşünce yapısı irdelenip, toplumun bakış açısı yansıtılabildiği kadar gerçekçi bir biçimde yansıtılabilecektir. Bu, aynı zamanda, incelenen dönemden bugüne değin gerçekleşmiş algı ve anlayış farklılıklarının da ayırtına varılmasını sağlayacak ve bu göz önünde bulundurularak, ilgilenilen döneme görece daha gerçekçi ve sağduyulu bir biçimde yaklaşılması sonucunu getirecektir. Bununla birlikte, toplumdaki bir algının yeterince irdelenebilmesi için, yine toplumun, ilgili algıya etki eden başka bir benimseyişinin ya da anlayışının ele alınıp sorgulanması, bu benimseyişe neden olan eytişiminin ortaya konulması ve nasıl bir değişikliğe uğradığının ya da uğrayabileceğinin saptanması da gerekmektedir. İşte, konuya bu açıdan yaklaşıldığında, "*Türk Toplumunda Kadının Yeri*" ile ilgili bir araştırmanın, bir de toplumun ortak belleğinde yer etmiş olan kavramlar ve bu kavramların kökenleri ile birlikte yine bu kavramların ve benimseyişlerin oluşturduğu dünya duruşu veya düşünce gelenekleri çerçevesinde ele alınması gereksinimi kendisini gösterecektir.

"*Kadın*" konusunun "*Türk Devrimi*"ndeki yeri ele alınırken; konu, "*Kadın Hakları*"nın "*Türk Devrimi"*nin gerekli bir adımı olması biçiminde algılanması ve bir ilke olarak benimsenmesi, böylece bir "*Erkek Feminizmi*" ve "*Devlet Feminizmi*" olarak biçimlenmesinin de yanında, aynı zamanda "*Toplumsal Kaygılar*" ile doğrudan ilgili olduğuna da dikkat edilmelidir. Dolayısıyla, Türk Devrimi söz konusu olduğunda; "*Kadın Haklarının Tanınması*" süreci, yalnızca ideolojik bir kavrayış değil, aynı zamanda toplumun "*Kadın*"ı nasıl algıladığı sorusunu da düşündüren toplumsal bir olgudur. Yani, her toplumsal ve siyasal olguda olduğu gibi, sürecin, bir ilkesel amacı ve devrimin gerekliliğine dayalı bir yönü ve bir de toplumu doğrudan ilgilendiren ve toplumun bakış açısını, gereksinimini biçimlendiren diğer bir yönü de bulunmaktadır. İşte bu açıdan bakıldığında karşımıza "*Toplum Algısı*" kavramı çıkmaktadır. Öyle ki; Türk Devrimi, Osmanlı'dan devraldığı "*Tebaa*"yı, egemenliği kendi eline almış bir "*Ulus*"a dönüştürmeyi amaçlıyordu. Bu, aynı zamanda toplumsal algıların da yeniden yapılandırılması ya da

olgunlaştırılması demekti. Toplumun tüm diğer anlayışları bir yana: Kadına bakış açısı da bunların başında gelmekteydi. Daha öncesinde "*Tebaa*"ya göre biçimlenen kadın ve erkek kişilikleri, artık "*Ulus*"a göre yeniden biçimlenecek demekti.

Türk Devrimi sürecinde Türk Kadını; Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında, etkin desteği ile kendisini ortaya koymuş ve Toplumsal Devrimlerin ve değişimlerin gerçekleştiği yenilikler sürecinde de, bu yeniliklere katılımı ile de kendi varlığını yine hissettirmiştir. İlk olarak 1926 Medeni Kanunu'nun kabulü ile hakları tanınan Türk Kadını, 1930 Belediye Seçimlerine Katılma Haklarının tanınması ve bu haklarını sahiplenmeleri ile toplumun algılarının değişmesindeki etkenlerini ortaya koymuştur.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI

Toplum, o toplumu bir arada tutan temel niteliği ortak değer olarak benimsemiş insanların birlikteliğinden oluşur. Bireylere de oluşturdukları toplum tarafından çeşitli roller ve görevler atanır ve bu atamalar büyük oranda "*İktidar Anlayışı*" çerçevesinde kurulan "*Toplumsal Cinsiyet*" algısı tarafından belirlenir. Bu roller, toplumdan topluma farklılık göstermelerine karşın yine aynı iki temel ayrıma dayanırlar: "*Kadın*" ve "*Erkek*" ayrımı… Bu da sonuç olarak toplumsal yapının biçimini ve bireylerin toplumsal yapıya katılışlarını etkiler[15]. Dolayısı ile kadın ve erkeğe atanan durumlar, aynı zamanda toplumsal yapının niteliğini de verir.

Toplumsal Cinsiyet ile ilgili olarak "*Biyolojik Cinsiyet*", doğrudan bireyin kendi doğal varlığı; Dişi ya da Erkek doğup doğmaması ile ilgilidir: Her iki cinsin fizyolojik farklılıklarını tanımlar[16]. "*Toplumsal Cinsiyet*" kavramı ise toplumda erkeğin ve kadının konumunu, toplumsal bilincin her iki cinsiyetin algılandıkları halleriyle benimsenen sosyal durumlarını ifade etmektedir[17]: Kadın ya da erkeğe toplum tarafından yüklenilen kültürel anlamı kapsar. Bu açıdan Toplumsal Cinsiyet, cinsiyetlerin herhangi birinden ve tek bir şekilde kaynaklanmaz[18].

"*Toplumsal Cinsiyet*" hemen her kültürde farklı farklı nitelendirilebilen, birbirinden başka tarihsel süreçlerin, kendine özgü çevrenin ve çevresel faktörlerin etkisi altında kalarak biçimlenen "*Kadın*" ve "*Erkek*" olarak cinsiyetlere yüklenen Toplumsal rolleri, sorumlulukları ve kalıp yargıları ifade eder. Dolayısı ile bu kavram, Erkek ve Kadını, toplumsal yapı içerisinde biyolojik cinsiyet farklılıklarına göre tanımlamaktadır[19]. Bireylerin Biyolojik Cinsiyetleri, yine toplumun kendisi tarafından Toplumsal Cinsiyete dönüştürülür. Toplumsal açıdan her iki cinse özgü olduğu kabul edilerek oluşturulmuş kalıp yargılardan hareket ederek, o cinsiyetlere atanmış benimseyişleri, cinsiyetler arası

---

[15] Şevket Ökten, "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 2/8, Summer-2009, s.302-303.

[16] Sevda Demirbilek, "Cinsiyet Ayırımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, C.44, S.511, 2007, s.13.

[17] İlkay Savcı, "Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji", **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.54, S.1, 1999, s.130.

[18] Judith Butler, **Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, (çev: Başak Ertür), Metis yayınları, Mayıs-2010, İstanbul, s.50.

[19] Metin Erol, "Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerindeki Etkisi", **CÜ-Sosyal Bilimler Dergisi**, C.32, No.2, Aralık-2008, s.202.

işbölümünü ve ilişkileri kapsar[20]. Buna karşın, "*Toplumsal Cinsiyet*" kavramı "*Biyolojik Cinsiyet*" ile örtüşmeyebilir. Her iki cinsiyete farklı toplumlarda atanan birbirinden farklı toplumsal roller, bireyin kendi cinsiyetinden kaynaklanan ya da o cinsiyetin doğasında bulunan roller değildir; cinsiyetten bağımsızdır[21]. Dahası, cinsiyete yüklenen anlam yani cinsiyetin algılanışı, "*Toplumsal Cinsiyet*" nedeniyledir. Biyolojik olarak kadınlık ve erkeklik genetik olması bakımından evrensel bir nitelik taşırken; toplumsal olarak kadınlık ve erkeklik kültürel bir tanımlamadır[22] ve kaynağını toplumun değerlerinden, algılarından, tarihsel ve toplumsal bilincinden almaktadır[23].

"*Toplumsal Cinsiyet*"e dayalı benimseyişler, henüz birey toplum içine karışmadan çok önceden toplum içinde kalıplaşmış yargılar halinde bulunur ve birey, bu yargıların var olduğu bir ortamın içine doğar. Hatta birey daha anne karnındayken, cinsiyeti bilinsin ya da bilinmesin, henüz ayırdında olmadığı "*Toplumsal Cinsiyet*"in tanımladığı ayrımcılığın ve görevlerin muhatabı haline gelir. Bireyin hangi cinsiyette doğacağı ile ilgili hazırlıklar ailede önceden başlar ya da yine hangi cinsiyetten olacağı ile ilgili "*Sevinç*" ya da "*Kırgınlık*" duyguları bile toplumun belleğinde çok önceden hazırdır. Böylelikle birey, doğrudan, doğacağı cinsiyetin "*Yapması Gereken*" ya da "*Yapmaması Gereken*"; "*Yapabileceği*" ya da "*Yapamayacağı*" biçiminde, kendisi henüz var olmadan önce tanımlanmış ve atanmış davranış kalıplarından sorumlu olarak doğar. Bu da, kişilerin yetenekleri, ilgi alanları ya da kapasiteleri ne olursa olsun (*hatta bunlar henüz ortaya çıkmadan*) doğumlarından itibaren iki ayrı cins ve bundan dolayı kendilerine atanmış farklı yükümlülükleri olan kimseler olarak toplumsal yaşamda yer almalarına neden olur. Onlar, her şeyden önce, isimleri bile konulmadan önce "*Erkek*" ya da "*Kız*" olarak tanımlanırlar[24]. Böylelikle cinsiyet, "*birey tarafından toplum içerisinde kazanılmış bir konum*" değil, "*toplum tarafından bireylere atanmış bir konum*" durumundadır ve bireylerin kendi iradelerine, tercihlerine ya da eğilimlerine bağımlı değildir[25].

"Toplumsal Cinsiyet", kadın ve erkeğin birer "*Biyolojik Cinsiyet*" olarak, toplum tarafından onlara atanmış konumları olmakla birlikte; niteliği, incelendiği toplum

[20] Sevda Demirbilek, **a.g.m.**, s.13.
[21] Çağdaş Demren, "Kadın Dolayımıyla Erkek Öznelliği", **CÜ-Sosyal Bilimler Dergisi**, C.32, No.1, Mayıs-2008, s.74.
[22] Sevda Demirbilek, **a.g.m.**, s.13.
[23] Metin Erol, **a.g.m.**, s.207.
[24] Cordelia Fine, **Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması**, (çev: Kıvanç Tanrıyar), Sel yayıncılık, Mart-2010, İstanbul, s.s.203-209.
[25] Sevda Demirbilek, **a.g.m.**, s.13.

içerisindeki toplumsal ilişkiler[26] ve dolayısıyla "*İktidarın Kaynağı*"nın ne olduğu[27] ve bunun iktidar ilişkilerini nasıl yapılandırdığı ile de ilgilidir. Dolayısı ile Toplumsal Cinsiyet, toplumdaki iktidar ilişkileri tarafından yapılandırılır ve var edilir[28]. Kadın ve Erkek cinsiyetleri de bu yapı çerçevesinde konumlandırılır ve toplumsal görevleri de buna göre tanımlanır. Sürekli değişen iktidar anlayışı ve toplumsal ilişkiler, kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal rollerin de değişime uğramasına neden olur[29]. Böylelikle insanın, yine toplumu ve toplum içerisinde insanı tanımlamak için biçimlendirdiği değerleri, daha sonra da yeniden kendisini biçimlendirmeye başlar yine belirli bir Toplumsal Cinsiyete dayalı kalıp yargıları oluşturur. Kadın ve Erkeğe dikte edilen toplumsal roller dolayısı ile onların algılanışı da hâlihazırda o toplumda var olan bu kalıp yargılarla doğrudan ilişkilidir; süreç içerisinde de bu kalıp yargılar, o bireylerin benimsedikleri, içselleştirdikleri ve ona uygun hareket ettikleri kalıp yargılar haline gelir[30]. Böylece, toplumsal cinsiyetten hareketle, kadına ve erkeğe özgü "*Cinsiyet Rolleri*" ortaya çıkar. Birey, kendisinde önceden beridir var olan bu rolleri, algıları ve anlayışları sahiplenir; kendisini ve kendi cinsiyetinden olanları bu çerçevede tanımlar ve benimser. Bu açıdan Toplumsal Cinsiyet, süreç içerisinde değişme gösterebilirse de[31] toplumu ve bireyi sürekli biçimlendirmektedir[32].

Toplumsal Cinsiyet, Biyolojik Cinsiyetten tümüyle de kopuk değildir. Her cinsiyetin, doğaları gereği, farklı kişilik örüntülerinin olması yanı sıra; gereksinmeleri de birbirinden farklıdır. Dolayısı ile Kadın ile Erkek cinsiyetlerin de gereksinimleri ve arayışları birbirinden farklıdır ve bunların en başında da; Kadının doğurganlığı gelmektedir[33]. Kadınların doğurganlığı, erkeklerden farklı gereksinmelere ihtiyaç duymalarına neden olmuştur. Bu ve benzeri öğeler, Toplumsal Cinsiyet bakımından, yükümlülük ve sorumlulukların da "*Cinsiyete Özgü*" olarak tanımlanmasının nedenlerindendir. Bu çerçevede yükümlülükler, bireyin biyolojik varlığı ile özdeşleştirilerek farklı farklı atanmıştır. Süreç içerisinde de bu farklılıklar; farklı roller ve yükümlülüklerle kurumsallaşmış; dolayısıyla kurumsallaşan bu durumlar aynı zamanda

[26] Metin Erol, **a.g.m.**, s.207.
[27] Yasemin İnceoğlu, Altan Kar, **Kadın ve Bedeni**, Ayrıntı yayınları, 2010, İstanbul, s.19.
[28] Çağdaş Demren, "Kadın Dolayımıyla Erkek Öznelliği", s.79.
[29] Metin Erol, **a.g.m.**, s.207.
[30] Özgür Güldü; Müge Ersoy Kart, "Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Siyasal Tutumlar; Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.64, S.3, 2009, s.103.
[31] Şevket Ökten, **a.g.m.**, s.303.
[32] Metin Erol, **a.g.m.**, s.208.
[33] Özgür Güldü; Müge Ersoy Kart, **a.g.m.**, s.101.

korunmaya çalışılmıştır. Sonunda toplumun "*Bir Cinsiyete Yüklediği*" öz nitelikler aynı zamanda "*O Cinsiyetin Yapabileceği*" ve "*O Cinsiyetten Beklenenler*" biçiminde kalıplaşarak karmaşık bir örüntü halini almıştır. Birey de bunlara uyarak ya da bunları benimseyerek "*Uygun*" olduğu dikte edilen bu yükümlülüklere uygun bir kişilik geliştirir ve bu rollere uygun davranışlar sergiler.

Toplumsal Cinsiyet, toplumu ve toplumun değer yargılarını oluşturan birçok öğe üzerinde doğrudan etkilidir. Bunun başında, günümüz toplumunun en temel kurumu olan "*Aile*" gelmektedir. Aile: Anne, baba ve çocuktan oluşan, toplumun en küçük birimidir[34]. Toplumdaki cinsiyete dayalı yargılar, ailede bireylerin konumlarını da etkilemektedir; Anaerkil toplumdaki ailede kadın soyun kaynağı olarak benimsenir ve doğa ile özdeşleştirilir. Ataerkil ailede ise soyun kaynağı rolü erkeğe verilmektedir ve kaynağını toplumsal ve biyolojik etkenlerden alan erkek egemenliği pekiştirilir[35]. Akrabalık ilişkileri ve toplumsal örgütlenme biçimleri de bu temel birimde bireylerin nasıl algılandığına dayalı olmak üzere farklılaşmaktadır[36]. Bu farklılıklar da, o toplum içerisinde yer alan bireylere, kendilerinden bağımsız olarak "*Kadın*" ve "*Erkek*" kimliklerinin atanmasının kaynağını oluşturmaktadır.

İnsanların henüz en baştan maruz kaldıkları "*Cinsiyete Dayalı Ayrıştırma*" Ataerkil toplumda özellikle "*Kadın-Erkek Eşitsizliği*" olarak ortaya çıkmaktadır. Eşitlik; toplumun her bireyi için hak ve ayrıcalıkların, yükümlülüklerin aynı olmasıdır[37]. Bu noktada kadına ya da erkeğe tanınan hakların çerçevesi ve neye göre ele alınacakları en önemli noktayı işgal etmektedir. Öyle ki, toplumu biçimlendiren iktidar anlayışının kadına olan yaklaşımı, o toplumun kadına tanıdığı hakları kadın için "*yeterli*" ve yeterince eşitlikçi görebilir. Bu, evrensel açıdan kadın ile erkeği "*Eşit*" konuma taşıyan bir anlayıştan uzak olmasına karşın, o toplum içerisinde kadının "*hak edebileceği*" bir noktada tanımlanabilir ve bunun çehresini de yine o toplumun değer yargıları oluşturmaktadır. Örneğin; dinsel çerçevede erkeğin, ailede ve toplumda kadının yöneticisi konumunda atanması iki temel düşünceye bağlanmaktadır: Öncelikle kadın açısından, kadın yöneticilikte "*Yaratılışı*" yani "*Yaratıcının Buyruğu*" gereği yetersiz olarak tanımlanır. İkinci olarak da toplumun ve ailenin mutlaka "*Bir Baş/Önder*" tarafından yönetilmesi gerekliliği düşüncesi çerçevesinde

[34] Ataman Aksöyek, "Cinsellik, Toplum ve Aile", **Bilim ve Sanat**, Haziran-1984, s.22.
[35] Sevda Demirbilek, **a.g.m.**, s.16.
[36] Şevket Ökten, **a.g.m.**, s.304.
[37] Sevda Demirbilek, **a.g.m.**, s.14.

de Yaratıcı'nın "*Erkek*" cinsiyetini, kadın üzerinde denetim kurabilecek güç ve yetenekte olmak üzere yarattığı düşüncesi sergilenir. Ve bu düşünce de; "*Yönetim*" işinin yükümlülüğünün ağır ve gerçekleştirilmesinin zor olduğunu, dolayısı ile yaratılışı gereği zaten zayıf olan kadından bu yükün kaldırılmış olması ve bunu sırtlayabilecek olan erkeğe yüklenilmiş olması anlayışına bağlanabilir. Bu da her iki cinsin kaldırabilecekleri yükleri kaldırmakla yükümlü tutulmuş oldukları bakışı ile ilintili olarak "*Eşitlikçi*" bir yaklaşım olduğu savı ile sunulabilir. Dolayısı ile "*Eşitlikçi*" olmak iddiası, tek başına, gerçekten eşitlikçi davranılıp davranılmadığının güvencesi olamamaktadır. Bu yüzden, toplumun temel yargılarının ve bu yargıları oluşturan temel yapının "*Erkek*" ve "*Kadın*"ı nasıl algıladıklarını incelemek ve verili durumda bulunan "*Toplumsal Cinsiyet*"in nasıl ve hangi süreçte ortaya çıktığını irdelemek kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, öncelikli olarak "*Ataerkil Toplumsal Yapı*" ile öncesinde var olduğu uslamlanan "*Anaerkil Toplumsal Yapı*"nın[38], sonrasında da Ataerkil toplumsal yapıyı ve onun Erkek Egemenliğine dayanan çehresini meşrulaştırmaya yönelik olarak Erkek iktidarınca biçimlendirilen "*Dinsel Yapı*"nın kendisini irdelemeyi gerekli kılar[39].

1.1. TOPLUMUN VE TOPLUMSAL CİNSİYETİN EVRİMİ

1.1.1. ANAERKİL TOPLUM VE EVRİMİ

Toplumsal Cinsiyet ve cinsiyetlere yönelik kalıp yargılar birden var olmamış, tarihsel süreç içerisinde olgunlaşmıştır. Bu yüzden, her ne kadar farklı toplumlarda, içeriği farklı kalıp yargıları barındırsa da, günümüzde Ataerkil toplumlarda Erkek ve Kadına yönelik Toplumsal Cinsiyet Rolleri, insanın biyolojik ve toplumsal evrimi ile aynı kökene ve sürece dayanmaktadır.

İnsan, evrimsel gelişimi içerisinde doğa karşısındaki konumunu, bilincinin evrilmesi ve kendi varlığının tümüyle farkına varmasıyla, kendisini merkeze alarak anlamaya, anlamlandırmaya ve biçimlendirmeye başlamış; böylelikle doğa-insan ve insan-insan ilişkilerini ve çerçevesini oluşturmuştur. Böylece insan türünü diğer memeli hayvanlardan ayıran en önemli özelliği; maddeyi manipüle edip düşüncesindeki tasarıyı el

[38] Judith Butler, **a.g.e.**, s.91.
[39] Farhad Kazemi, "Toplumsal Cinsiyet, İslam ve Politika", **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, (çev: Didem Özalpat), C.53, S.1, 2004, s.251.

becerisi sayesiyle nesne üzerinde var etme yetisidir ki, bu yeti de, bilinçte olduğu gibi, evrim dolayısıyla gelişmiş bir özelliktir[40].

İnsanın evrimsel[41] gelişimi sürecinde bilincinin evrilmesi, toplumsallaşmasını da, içgüdülerinden başkaca, bilinçli olarak gerçekleştirmeye başlamasına neden olmuştur. Bu da, evrimsel gelişiminde, biyolojik evriminden ziyade, toplumsal evriminin ön plana çıkmasına; Biyolojik Evrimin öneminin ise belirli ölçüde yitirilmesine neden olmuştur[42].

İlk primatların insanlaşma süreci 70 milyon yıl öncesine dayanmaktadır. Bu dönemde Primatlar, Yarı-Maymunlardan ayrılmaya başlamıştır. 25-30 milyon yıl önce de ilk İnsansı-Maymunlar ve İnsanlar ortaya çıkmış ve "*günümüzden 25-30 milyon yıl kadar önceleri ilk insanımsı maymunlar ve insanlar-hominidler ortaya çıkmaya başlamışlardır*"[43].

İlk insanlar olarak tanımlanan Homo Habilisler, sürü olarak tanımlanabilecek ilkel topluluklar halinde yaşamışlardı. Sürü içerisindeki toplumsal bağların çekirdeğini oluşturabilecek bir aile kurumu yoktu[44]. Besinlerini toplayıcılıkla elde ediyorlardı; dolayısıyla henüz üretim gelişmemişti.

İnsanlığın evrimsel gelişimi sürecinin başlarında da dişiler, üreme açısından biyolojik yapılarından kaynaklanarak kaçınılmaz olarak çocuk doğurma ve onlarla ilgilenme görevini alıyorlardı. Bu yüzden de beslenme sorununu çözmek işi büyük oranda erkeklere kalıyordu[45].

Besin sağlama görevi, belirli ölçülerde işbirliği ya da birliktelik gerektiren bir işti ve erkelerin bu görevi kadınlardan öncelikli olarak elde etmeleri, onları toplumun gereksinmelerini sağlamada odak noktası haline getiriyordu. Fakat kadınlar da, biyolojik

---

[40] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın**, s.19.

[41] "*Türlerin zaman içinde değişmesi yani evrimleşmesiyle, eski türlerden yenilerinin ortaya çıktığı süreç. Yeryüzündeki, yaşamakta olan ve nesli tükenmiş tüm yaşam biçimlerinin birbirleriyle ilişkili olduklarını ve aynı atadan geldiklerini söylemiş olan Darwin genel olarak evrim kuramının babası olarak kabul edilir. Evrimin gerçekleştiği bilinen bir gerçektir, ancak nasıl gerçekleştiği hala araştırılmaktadır*": Rebecca Stefoff, **Charles Darwin: Evrim Devrimi**, (çev: İnci Kalınyazgan), Tübitak Popüler Bilim Kitaplığı, Şubat-2008, Ankara, s.132.

[42] Alaeddin Şenel, **İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, 3. Basım, Verso Yayınları, Kasım-1991, Ankara, s.40.

[43] Serol Teber, **İlk Toplumların Değişimleri**, Say yayınları, Şubat-1985, İstanbul, s.55.

[44] "*...sürü toplumunu biraraya gelmiş, ailelerden oluşmuş bir birlik, bir üretim ünitesi gibi görmek olası değildir. Sürü toplumu ve aile birbirlerini dışlayan kategorilerdir. Bunlar birbirleriyle çelişirler. Nerede aile varsa, orada sürü toplumu yoktur. Ya da başka bir demeyle, sürü toplumunun var olduğu söylenen yerlerde, aileden söz edilemez*": Serol Teber, **a.g.e.**, s.62.

[45] Serol Teber, **a.g.e.**, s.61.

nedeni o dönemlerde henüz kestirilememiş olan gebelik ve doğum dolayısı ile yeni bir birey meydana getirmeleri, onlara bakma ve yetiştirme görevleri dolayısıyla "*Biyolojik-Tinsel*" bir merkeze oturmuş duyumdaydılar[46]. Buna karşın kadın, erkeğe egemen bir konumda değildi. Daha çok doğanın sunduğu biyolojik yapıları gereği doğal ve kaçınılmaz bir iş bölümü vardı ve bir egemenlik anlayışının henüz ortaya çıkmamasından dolayı kadın ile erkek henüz eşit konumdaydı[47].

Çoğunlukla erkeklerin katıldıkları av etkinliği dışında kalan kadınlar da toplayıcılıkla ve hane ile ilgili görevleri üstleniyorlardı. Bu görevler arasında ateşin korunması ve yemek pişirmek, çadırı kollamak ve giysi dikmek ya da yaşlı erkeklerle beraber av araçlarının tamiri ya da üretimi[48] benzeri işler geliyordu.

600.000 yıl önce sürü topluluğu, örgütlenmeye ve dolayısıyla belirli ölçülerde de olsa birlikte hareket eden bir topluluk olmaya başlamıştır[49]. Her ne kadar alet yapabiliyor olsalar da, henüz bu konuda yeterince yetkin değillerdi. Bu durum da onları doğanın anlaşılabilmiş ya da henüz anlaşılamamış tehlikeleri ve güçleri karşısında "*topluluk/sürü*" halinde yaşamak durumunda kalmaya itmiştir[50].

Daha önceki devirlerde Homo Habilis'ler araçları anlık ihtiyaçlarını gidermek; yumurtaları kırmak ya da topraktaki yumru kökleri çıkarmak için kullanırken[51], bu dönemden sonra ortaya çıkarak dik durmayı başarabilen Homo Erectus'lar[52] sürekli ve düzenli çalışma eğiliminde bulunmuşlar ve toplumsallaşmalarını; aletlerin yapımı, kullanılması ve bu çerçevede birlikte hareket etme eğilimi içerisinde biçimlendirmişlerdir.

Homo Erectus'ların kullandıkları aletler, Homo Habilis'lerin kullandıklarından daha etkiliydi ve yine de çoğunlukla taşlardan yapılıyordu. Ancak bu taşlar artık tesadüfen

---

[46] Serol Teber, **a.g.e.**, s.61.

[47] "*Avcı-Toplayıcı topluluklarda kadınların statüsünün istikrarlı bir biçimde daha yüksek olduğunu saptadılar. Ancak, bu topluluklardaki durum, kesinlikle ataerkilliğin tam karşıtı olmaktan uzaktı; daha ziyade, bireyler ve cinsler arası eşitliğe dayanan bir toplumsal örgütlenme söz konusuydu*": Fatmagül Berktay, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis yayınları, Eylül-2000, İstanbul, s.s.39-40.

[48] Serol Teber, **a.g.e.**, s.61.

[49] Serol Teber, **a.g.e.**, s.65; Ayrıca "*Vahşilik Dönemi*" için bakınız: F. Engels, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Alter yayıncılık, 2010, Ankara, s.s.26-27.

[50] "*Hayvanlardan alınan bu 'sürü bilinci' ile doğanın karşısına 'insan' olarak değil, 'insanlar' olarak çıkılmıştır*": Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.19.

[51] Serol Teber, **a.g.e.**, s.63.

[52] James C. Davis, **Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz: İnsanın Hikayesi**, (çev: Barış Bıçakçı), Türkiye İş Bankası yayınları, Aralık-2009, İstanbul, s.s.1-2.

bulunan ve kullanılan taşlar olmak yerine; bilinçli olarak aranılan, seçilen, biriktirilen ve bir amaca yönelik kullanılan taşlar olmuştur[53].

Homo Erectuslar, Güneydoğu Afrika'da yaşamış olan Homo Habilisler'in aksine Güneydoğu Asya'dan Avrupa'ya kadar yayılmışlardır[54]. Bu dönemde Homo Erectuslar, çıkardıkları çeşitli sesleri anlamlı kılarak belirli bir düzeyde iletişim kurmaya başlamış ve soyutlama yeteneği geliştirmiştir. Onların bu seslerini kullanabilmeleri ve soyutlama yetenekleri, planlı ve amacı tasarlanmış bir toplumsallaşma gerçekleştirmelerine neden oldu. Artık ateşi kullanabiliyor olmaları da bu toplumsallaşmalarına biçim veren önemli bir diğer etkendi[55]. Öyle ki ateş, beslenme rejimleri büyük ölçüde otoburluk olan Homo Erectuslar'ın etoburluğa da geçişlerini sağlıyordu[56]. Avlanan hayvanların etlerinin pişirilmesi ve daha kolay sindirilmesini sağlayarak besini daha sağlıklı ve verimli kılıyordu. Bunun yanında topluluk ateşin etrafında toplanıyor ve bu en basit anlamda bir birliktelik halinde bulunmalarını sağlıyordu: Ateşin etrafında yemek yiyorlar, iletişim kurma gereği duyuyorlar ve gerçekleştirebildikleri ölçüde deneyimlerini birbirlerine aktarıyorlardı. Dolayısı ile Ateş, önemli bir ortak değer haline gelerek bir kutsiyet kazanmaya başlıyordu. Böylece Ateş, Homo Erectuslar'ın biyolojik olarak yeni bir evrimsel sürece girmelerine neden olurken, diğer yandan da ekonomik ve toplumsal yapılarını da önemli ölçüde değişikliğe uğratıyordu.

Günümüzden 100.000 yıl önce ortaya çıkan "*İlk ata soydaşlarımızdan Homo Neandertalisler*"[57] Amerika ve Avustralya dışında hemen tüm yeryüzüne dağılmışlar ve uyum sağlamışlardır. Homo Neanderthaller, sivriltilmiş taş veya işlenmiş kemikten yapılmış uçlukların takıldığı vurucu ve delici aletler yapmaya ve kullanmaya başlamışlardır[58].

Vurucu ve delici aletlerin geliştirilmesi, avcılığa daha verimli bir gelişim kazandırıyordu. Daha önce çoğunlukla vahşi hayvanların saldırıları sonucu savunma

[53] Serol Teber, **a.g.e.**, s.65.
[54] James C. Davis, **a.g.e.**, s.1; Serol Teber, **a.g.e.**, s.66.
[55] Jared Diamond, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, (çev: Ülker İnce), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Kasım-2010, Ankara, s.32.
[56] Serol Teber, **a.g.e.**, s.67.
[57] Serol Teber, **a.g.e.**, s.67.
[58] Jared Diamond, **a.g.e.**, s.33.

amaçlı gerçekleştirilen av, artık insanların önceden planladıkları ve ortak bir güdüm sağladıkları çalışma alanı ve bir üretim yöntemi haline gelmiştir[59].

Artık bir yaşam biçimi haline gelen avcılık sayesinde, topluluk bir birliktelik halinde yaşamlarını sürdürmeye başlamış, planlayarak avladıkları avlardan elde ettikleri besinleri de planlı bir biçimde tüketme eğilimi kazanmışlar ve fazla gelen besin maddelerini biriktirebilmişlerdir[60].

Besinlerini biriktirebilen ve onları verimli bir biçimde tüketebilen Neanderthallerin toplumsal yaşamları da aynı çerçevede gelişmiş ve yoğunlaşmıştır. Bu da onların bir birliktelik içerisinde dinsel ve sanatsal eğilimleri ortaya koymalarına neden olmuştur. Örneğin; hastalarına bakmayı öğrenmişlerdi ve dinsel olarak bir "*Öte Dünya*" anlayışı geliştirmişlerdi. Ölülerini, onlara ait olan eşyalarla beraber törenle gömmeye başlamışlardı. Ölülerin "*Kendi Eşyaları*" ile gömülmeleri, şahsi mülkiyet düşüncesinin temeli olarak görülmektedir; fakat bu aşamada bu eşyalar bir zenginlik ya da veraset anlayışı doğuracak nitelikte değildir[61]. Öncelikle üretim araçları ve yöntemleri henüz gelişmiş değildi ve verimli de sayılmazdı. Yaşamın sürdürülmesi de, gerek besinin elde edilmesi ve gerek korunma gereksiniminin sağlanması açısından olsun, birlikte yani topluluk halinde yaşamaya ve çalışmaya bağlıydı. Bu yüzden de, başkalarını sömürmenin amacı olarak dahi oluşmamış kişisel eşyalar dışında toplum içerisinde belirli bir özerkleşmeyi sağlayacak yani özel mülkiyeti doğuracak ya da sınıflaşma yaratacak bir mülkiyet anlayışı doğmamıştır[62].

Bununla birlikte henüz doğaya oldukça bağlıydılar ve ekonomik bir üretimleri de söz konusu değildi: "*Dingin*" bir toplumsallaşma içinde olmakla beraber "*Gens*" toplumunun ön aşamasına doğru gelişim göstermekteydiler[63]. Üretim henüz gerçekleşmediği için elde edilen yiyecekler paylaşılıyor ve "*Aç kalındığında birlikte aç kalınıyor, doyulduğunda birlikte doyuluyordu*" [64].

Bu çerçevede "*Kan Bağı*"na dayalı akrabalık ilişkileri ve bununla ilintili olarak gerçekleştirilecek toplumsallaşma, bu türlü toplumlar için temel bir hareket noktası

[59] Serol Teber, **a.g.e.**, s.69.
[60] Serol Teber, **a.g.e.**, s.69.
[61] Jared Diamond, **a.g.e.**, s.33; Serol Teber, **a.g.e.**, s.70.
[62] Serol Teber, **a.g.e.**, s.71.
[63] Serol Teber, **a.g.e.**, s.71.
[64] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.21.

olabilecek durumdaydı[65] ve bu açıdan yaşamın kaynağı olarak gözlemlenen kadın, önem kazanmaktaydı.

Neanderthallerin yaptıkları ve uzun bir süre kullanılan kesici ve delici aletlerle beraber, Homo Erectusların evrilmeleri ile ortaya çıkan Homo Sapienslerin[66] yaptıkları araçlar da oldukça geniş bir coğrafyada yine uzun bir süre kullanılmıştır. Balık ve dikiş iğnelerinin kullanılmasının yanında giysiler de dikilmeye başlanmıştır[67]. Döneme ait Kadın heykelcikleri de toplum içerisinde kadının biyolojik varlığının saygınlık kaynağı olarak algılandığını ortaya koymaktadır[68].

Araç yapımında uzmanlaşma, öncelikle hayvan saldırılarına karşı savunmaya yönelik araçların yapımı ile gelişmişti ve devamında da bu sefer hayvanlara saldırı amaçlı araçların yapımı gerçekleşiyordu. Ve bu aletleri, elbette ki savunma ve buna yönelik aletleri yapma görevini üstlenmiş bulunan erkekler yapıyordu[69]. İş birliğine ve örgütlenmeye yönelik *Saldırıya/Avcılığa* yönelik aletlerin böyle geliştirilmesi ise artık toplayıcılıktan, iyiden iyiye, "*Avcı-Toplayıcı*" döneme geçilmesi demek oluyordu. Bu da saldırı aletlerini geliştiren erkekleri "*Avcı*" konumuna; çocuk bakımı ile ilgilenen kadını "*Toplayıcı*" konumuna getiriyordu. Böylelikle "*Beslenme*" konusunda ilk işbölümünde yine de Toplayıcılık, oldukça önemli bir etkinlik olarak varlığını sürdürmeye devam ediyordu[70].

Homo Sapiensleri avlanma araçlarını geliştirmeye iten süreç ise son buzul çağının sonlanması ile birlikte Mamut, tüylü gergedan ve yabani at gibi büyük cüsseli av hayvanların soylarının yok olması ya da sayılarının oldukça azalması olmuştu. Böylece Homo Sapiensler daha küçük cüsseli olan fakat hızlı koşan geyik ve benzeri hayvanları avlamak zorunda kalmış ve onları avlamaya yönelik ok ve yay gibi araçları geliştirmişlerdi[71].

Daha sonrasında ise Avcılıkta uzmanlaşma başlamış ve silahlar da Avlanmak-Savunmak ilişkisi içerisinde bu sefer başka bir gelişme göstermiştir: Öyle ki avlanmak için

[65] Serol Teber, **a.g.e.**, s.71.
[66] Jared Diamond, **a.g.e.**, s.32.
[67] Serol Teber, **a.g.e.**, s.73.
[68] Serol Teber, **a.g.e.**, s.71.
[69] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.49.
[70] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.50.
[71] Serol Teber, **a.g.e.**, s.s.73-75.

kullanılan silahlar, insan topluluklarınca birbirlerine karşı da kullanılabiliyordu[72]. Gerek avlanırken gerek de diğer nedenlerden dolayı ölümlerin olması, topluluklar içinde bir üreme sorununu da ortaya çıkarıyordu.

Toplumsal bir örgütlenme de yoktu ve "*devlet*" ya da "*aile*" gibi "*Üst Yapı*" olarak tanımlanan kavramlar henüz anlamsızdı[73]. Erkekler avcılıkta kendi aralarında bir iş bölümü gerçekleştirirken, kadınlar da toplayıcılıkta kendi aralarında bir iş bölümü gerçekleştiriyorlardı. Sonuç olarak kadın-erkek birliği toplumsal anlamda pekişiyordu[74]. Buna karşın "*Ortak Yaşam*" en temel yapı idi. Gerektiğinde kadının, erkeklerin avlanmasına yardım ettiği gibi, erkekler de gerektiğinde toplayıcılığa yardım etmekteydi[75]. Toplumun beslenme gereksiniminin sağlanması elbette ki o toplumu ve algısını biçimlendiren en önemli etkendi. Toplayıcılık da, henüz üretim olanaklarının bulunmadığı, dolayısı ile ekonomik etkinliklerin bir sınıfın ya da kesimin elinde olmadığı bu toplulukta Avcılık kadar önemli bir görevdi. Böylelikle kadınlar ile erkekler aynı saygınlıktaydılar[76].

190.000 ile 40.000 yılları arasındaki dönemde ortaya çıkan ve avlanmak için çeşitli işlere yarayan aletler geliştirerek Uzman Avcılığı gerçekleştiren Homo Sapiens Neanderhalensis toplulukları[77]; 50.000 yıl önce, türümüzün ataları olan Homo Sapiens Sapiens takımlarının ortaya çıkması sürecinde yok oldular[78].

"*Homo Sapiens Sapiens*" olarak adlandırılan ve günümüz insan türünün ilk ataları, biyolojik olarak çok farklı olmamakla birlikte toplumsal ve düşünsel açıdan yine günümüz insanından da oldukça farklıydı[79]. Öncelikle besinlerini Avcı-Toplayıcılık ile elde ediyorlardı. Doğal olarak ekonomik etkinlikler yine henüz ortaya çıkmış değildi[80].

40.000 yıl önce Toplayıcı-Avcı-Balıkçı özelliği kazanmış toplumlar bu süreç içerisinde, doğa güçleri karşısındaki çaresizlikten kaynaklanan bir araya geliş neticesinde toplumsal çalışma koşullarını geliştirmişlerdi[81]. Dolayısıyla birlikteliğin sürekliliğini

[72] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.52.
[73] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.21.
[74] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.54.
[75] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.21.
[76] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.40.
[77] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.63.
[78] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.64.
[79] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.39.
[80] James C. Davis, **a.g.e.**, s.3.
[81] Serol Teber, **a.g.e.**, s.75.

sağlayacak toplumsal bilinç ya da yasalar ortaya çıkmış değildi[82]. İlk "*İnsansı*" topluluklardan olan *Homo Sapiens Neanderthal*leri bir arada tutan en önemli öğeler; savunma, beslenme ve üreme ile ilgili kaygılardı[83]. Doğal yaşam ortamında "*Var Kalma*" çabası içerisinde olan insansılar, kaçınılmaz olarak bir toplumsal bağ oluşturmak zorundaydılar. Bu, öncelikli olarak işbirliği ve dayanışmayı gerekli kılıyordu. Süreç içerisinde de "*İşbölümü*"nün gerçekleşmesi gerekti[84]. Savunma ihtiyacını, dişilerden daha iri ve güçlü durumda olan "*Erkekler*"in gerçekleştirmesi ve üremeleri dolayısıyla kadınların bunda yer alamaması, doğal olarak ilk işbölümünü ortaya çıkarıyordu[85]. Dişileri ve çocukları koruma görevini alan erkeğin karşısında "*Üreme*" görevini de "*Kadın*" gerçekleştiriyordu. *Homo Sapiens Sapiens*'lerin ortaya çıkmasından sonra ise büyük takımlar halindeki erkekler işbirliği içerisinde avlanmaya başladılar ve böylelikle örgütlendiler[86]. Avı yakalamaya ve parçalamaya yarayan aletlerin de gelişmesi ile iş bölümü daha da ilerlemiş ve erkekler avlanırken, kadınlar da avdan sağlanan ürünleri değerlendiren bir konumda gelişme göstermiştir. Böylelikle kadınlar, hane çevresindeki işlerde uzmanlaşmayı sürdürmüştür. Erkeklerin avcılığa yönelip bu çerçevede örgütlenmeleri ve bunun sonucunda yine avcılığa yönelik aletleri geliştirmede uzmanlaşmaları sonucunda hane çevresine çekilmek durumunda kalan kadın da yenilebilir meyveleri ve otsu besinleri toplamaya başlamış ve süreç içerisinde onları yeniden üretmenin yolunu bulmuştur. Bu da onları tarımsal üretime yönelik aletleri geliştirmeye ve bu alanda uzmanlaşmaya itmiştir[87].

Doğal ve biyolojik özelliklerden kaynaklanan iş bölümünün olmasına karşın, büyük ölçüde sürü toplumu konumunda olan ilk insanlarda aile bağları olmadığı gibi ilişkiler de gelişi güzel ve çözülmeye elverişli derecede dağınıktı. Bunun en temel nedeni de, toplumsal yapının, henüz fonksiyonu bilinmeyen cinsel ilişkilerin karmaşıklığından kaynaklanmaktaydı[88]. Bu da yapılanacak olan toplumun kuracağı bağın kolay çözülemez ve sağlam temellere dayanan bir özellikte olmasını gerekli kılmıştır. İnsanlar arasındaki bağın en gözle görülür ve en bilinen örneği olarak da "*Kardeşlik*" yani aynı anneden

[82] Serol Teber, **a.g.e.**, s.76.
[83] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.41.
[84] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.42.
[85] James C. Davis, **a.g.e.**, s.5.
[86] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.69.
[87] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.41.
[88] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.21.

geliş/doğuş temel dayanak olmuştur. Dolayısı ile "*Kan Bağı*", toplumsal bağın temelini ve kaynağını oluşturuyordu[89]. Çünkü kadının toplumdaki birçok erkek ile ve erkeğin toplumdaki birçok kadınla birliktelik kurabildiği bir toplumda, babalığın tespitinin imkânı yoktur[90]. Bununla birlikte, babalığın tespiti sorunundan ziyade, ilk insanların üremede babanın rolünün olduğunu bilmedikleri düşünülmektedir[91]. Çünkü çağdaş ilkellerden, örneğin Malinezyalılar ve Trobriand Adalılar, insanların bir babadan oldukları bilgisine sahip değillerdir ve insanın tek nedenini "*kadın*" olarak görürler[92]. Doğal olarak bir bireyin, bir anneden doğması basitçe gözlemlenebilen kesin bir bilgidir[93]. Toplumsal olarak var olan "*Babalık*" ise erkeğin "*Eşinin çocuğunu sevmesi*" çerçevesinde biçimlenmiştir[94]. Öyle ki, Ataerkil toplumda babanın çocukla ilgilenmesinin koşulu, o çocuğun kendi çocuğu olduğunun bilincinde olmasından dolayıdır. Fakat babanın üremede herhangi bir fonksiyonun olmadığının düşünüldüğü bir toplumda, baba kaçınılmaz olarak "*Sevdiği kadının doğurduğu çocuğu da sevebilmek*" durumundadır[95].

Kaynağını Ana'dan alan bu ilk toplumsallaşma modeline de "*Ortak Dölden Türemek/Doğmak*" anlamına gelen "*Gens/Semiye*" denilmiştir[96]. Böylece "*Kadın*", akrabalık ilişkilerinin merkezine oturmuş oluyordu[97]. Dolayısıyla da Anne'nin ailenin başı olduğu toplumda, ana tarafının kuşağı değerlidir[98].

Karı-koca gruplarının kuşaklara bölünmüş olduğu "*Kandaş Aile*"de Ana-Babalar ile çocuklar arasında evlilik görevleri söz konusu değildir. Bu da, önceden her erkeğin her kadınla ya da her kadının her erkekle cinsel ilişki kurabildiği yapıdan, yine cinsel ilişkiler bakımından daha sınırlı bir yapıya geçiştir[99]. Bu yapıda aynı kuşağın, ister kardeş olsun

---

[89] Serol Teber, **a.g.e.**, s.76.
[90] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.24.
[91] Johann Bachofen ilk toplumun Anaerkil yapıda olduğunu savunurken, Sigmund Freud ilk toplumun erkeğin gücünden ve etkinliğinden dolayı Ataerkil olduğunu savunur: Wilhelm Reich, **Cinsel Ahlakın Boygöstermesi**, (çev: Bertan Onaran), Payel yayınları, Mayıs-1976, İstanbul, s.77.
[92] Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.74.
[93] August Bebel, **Kadın ve Sosyalizm**, (çev: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum yayınevi, Eylül-1978, İstanbul, s.27.
[94] Bertrand Russell, **Evlilik ve Ahlak**, Varlık Yayınları, Aralık-1971, İstanbul, s.17.
[95] Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.17.
[96] Serol Teber, **a.g.e.**, s.s.76-77; August Bebel, **a.g.e.**, s.28.
[97] Alaeddin Şenel, Ekonomik etkinliğin sadece Avcılık ve Toplayıcılık olduğu ve avcılık dolayısıyla erkeklerin örgütlenme gerçekleştirdikleri ilkel toplum için "*Soy Zinciri tutmayı gerektirecek bir gereksinim yoktur*"demektedir: Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.97; Aynı zamanda bir toplumun Ana-Soy zincirine göre örgütlenmesinin, o toplumun Anaerkil bir yapıda olduğu anlamına gelmeyeceğini söyler: Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.131.
[98] August Bebel, **a.g.e.**, s.30.
[99] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.23.

ister kuzen-yeğen olsun, bütün erkek ve kadınları birbirlerinin karısı ve kocaları konumundadırlar[100] ve çocuklar kendi aralarında bir çember oluştururken, anne-babaları kendi aralarında bir çember oluştururlar; yine büyük-anneler ile büyük-babalar da kendi aralarında bir çember oluştururlar[101]. Ana-Baba ile çocukların cinsel ilişkilerinin yasaklanmasının ardından ise kardeşler arası cinsel ilişkinin yasaklanması süreci gelmiştir[102]. Bundan sonraki kandaşı ile cinsel ilişkiyi yasaklayan kurallar da, yine Anne soyundan gelen kandaşları kapsamaktadır ve bu kabuller sadece Ana-Soyu ile ilintilidir[103].

Bu süreçte de insansıların biyolojik ve toplumsal evrimlerinin en önemli basamağı, bir amaç çerçevesinde "*Araç*" yapıp kullanabilmeleri ve gereksinimlerini sağlamada kolaylık elde edebilmeleriydi[104]. Ancak halen doğal iş bölümü Üreme ve Savunma/Korunma sorununa dayanıyordu ve yine savunma ve avlanma görevini yerine getiren erkek yine bu yönde araç geliştiriyor ve uzmanlaşıyordu[105]. Ancak bu, hala üretim ilişkilerinin doğmamış olmasından dolayı, bir statü farklılığına neden olamıyordu[106]. Üretilen araçlar yine toplumun bütününe aitti ve toplumun bütününün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikti. Dolayısıyla Gens toplumları, sınıf ayrımına dayalı olarak yapılanmış değillerdi ve "*Özel Mülkiyet*" yerine "*Toplumsal Mülkiyet*"e dayanan "*Ortaklık*" anlayışı bulunmaktaydı[107]; "*Av alanları, barınaklar, her şey Gens'in, komünün ortak mülküdür. Ortaklaşa avlanılır ve ortaklaşa tüketilir*"[108]. İlkel topluluklarda sınıflanmayı doğurabilecek üretimin ve ekonomik ilişkilerin olmaması, ortak paylaşmanın uygulanmasını gerekli kılmış ve bu da mülkiyetin bulunmadığı eşitlikçi bir toplumsal yapıyı gerçekleştirmiştir[109]. Kadının rehber konumda olduğu; ortak paylaşım ve ortak mülkiyet ilkesinin uygulandığı bu toplum yapısı "*İlkel Komünistlik*"tir[110]. Bu yapıda, sahip

[100] Ataerkil kültürde cinsellik kısıtlanmış değildir ve kızlar ve erkekler birbirleri ile sevişme oyunu (*kayta*) oynayabilirler. Bkz: Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.38.
[101] F. Engels, **a.g.e.**, s.44.
[102] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.23-24.
[103] "*Ana soyundan gelen kandaşlar bir sop oluşturmakta, bunlar da kan bağının yakınlık ya da uzaklığına göre daha alt-solar ayrılmaktadır*": Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.74.
[104] "*Araç kullanan bazı hominid (insansı canlı) türlerinin araç yapmaya başlamalarıyla hominidlikten 'Homo'ya (insana) geçişlerinin kesin tarihi bilinmiyor. Son araştırmalar ağaçtan inmeleriyle on iki milyon yıl kadar önce araç kullanmaya başlayan canlıların üç milyon yıl kadar önce araç yapmayı başardıkları yolunda*": Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.s.42-43.
[105] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.45.
[106] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.46.
[107] Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.72.
[108] Serol Teber, **a.g.e.**, s.77.
[109] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.84.
[110] August Bebel, **a.g.e.**, s.30.

olunan kişisel eşyalar ise yine "*Özel Mülkiyet*" olamayacak konumda olan ve miras bırakılmasına gerek duyulmayacak eşyalardı[111]. Yine de Erkek öldüğü zaman eşyaları, annesinin Gens'ine kalırdı ve üyeleri tarafından paylaşılırdı[112] ve özellikle kız kardeşinin çocuklarına geçerdi[113]. Böylece servet hep aynı Gens içinde kalıyordu ve ölen erkeğin çocukları, annelerinin gensine ait durumdaydılar[114]. Anaerkil toplumda kişi, dayısının mirasçısı konumundaydı ve Ataerkil toplumda "*Baba*"ya yüklenmiş olan görevler, Anaerkil toplumda "*Dayı*"ya yüklenmiş durumdaydı[115]. Çünkü Dayı, Anne ile "*Aynı Karından Doğmuş*" olduğu belli olan kişidir ve "*Otoritenin Kaynağı*" durumunda olmakla birlikte "*kız kardeşinin çocuklarının da velisidir*"[116]. Baba ise yalnızca "*Sevginin Kaynağı*" konumunda bulunmaktadır[117].

Buna karşın yine de Koca, mülkiyet çıkarlarını gözetmektedir ve bu yüzden de asıl güç yine onun elindedir[118]. Kölelik ve Efendi-Köle anlayışı da daha gelişmemişti. Avcı-Toplayıcı kitleler için ele geçirilecek ve o kitleyi zenginleştirecek bir mal olmadığı için buna dayalı bir toplumsal yapı da bulunmuyordu. Dolayısıyla köle yapmak için tutsak almak da yararsızdı[119].

Her gensin kendisine ait bir adı vardı[120] ve üyeleri, ancak başka bir gensten olan bireylerle evlenebilirlerdi ve bu da bir gensin diğer bir gens ile akrabalık ilişkisi kurabilmesine, dolayısıyla da ekonomik olarak birbirlerini destekleyebilmelerine olanak sağlardı[121].

Genslerin yöneticileri genellikle erkek olmakla birlikte seçimle iş başına gelirler ve ata-ana'nın adına bu görevi yaparlardı; toplumun ortak kararıyla da yöneticiler görevinden alınabilirdi[122]. Yine de erkeklerin toplum içerisinde daha ön planda olması beklenebilir.

---

[111] Serol Teber, **a.g.e.**, s.78.
[112] Serol Teber, **a.g.e.**, s.77.
[113] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.39.
[114] F. Engels, **a.g.e.**, s.67.
[115] Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.s.18-19.
[116] Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.75.
[117] Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.s.24-25; Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.75.
[118] Trobriand Adalılarında görülen Anaerkil yapıya rağmen, kadınların bahçıvanlık, balıkçılık, avcılık, denizaşırı seferler, savaş, dinsel törenler, şenlikler ve danslar konusunda oylama yapıldığında oy verememelerini, Malinowski "*Baba Sevgisi*"ne bağlarken, Wilhelm Reich kadının iktisadi konumuna bağlar ve Ataerkil düzene geçiş sürecinin yaşandığını düşünür: Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.s.75-76.
[119] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.62.
[120] Serol Teber, **a.g.e.**, s.77.
[121] "*Eksogami (dışardan evlilik) denen bu olgu, genslerin temel yasasıdır*": Serol Teber, **a.g.e.**, s.77.
[122] Serol Teber, **a.g.e.**, s.78.

Öyle ki toplum içerisinde örgütlenmiş olmayı en çok gerektiren etkinlik, avcılıktı. Dolayısıyla avcılık, toplayıcılık ile uğraşan kadınlara nazaran örgütlenme ihtiyacının daha çok duyulduğu ve erkekleri kadınlardan daha çok örgütlenme gereksinimine iten bir faaliyetti. Böylece topluluğun besinini ve korunmasını sağlayan, kadınlardan daha çok örgütlenmiş durumda olan erkeklerin yine toplum içerisinde daha ön planda ve önder konumda olması olağandır[123]. Ancak nüfusun artması gerekliliğinin -geçim ve yaşam biçimiyle olan ilişkisinden dolayı- ortaya çıkması ve kadınların soy çizgisindeki etkenlerinin takip edilebilir olması da kadınlara verilen önemin artmasına neden olmuştur[124]. Yukarı Paleolitik dönemin en önemli arkeolojik bulguları olan ve "*Venüs*" adı verilen; "*Bereket, Doğurganlık, Verimlilik Kültü*" olarak kabul edilen, cinsel özellikleri abartılmış kadın heykelcikleri bu açıdan anlamlıdır[125]. Öyle ki bu dönemde tarım yapılmaya başlanmış ve toprağın doğurganlığı ile kadının doğurganlığı özdeşleştirilerek "*Doğa Ana*" ya paralel olarak "*İnsan Ana/Kadın*" kutsanmıştır[126]. Yine bu "*Kadın Egemenliği*" gibi bir egemenlik anlayışının olduğu anlamına gelmemektedir ve kadının toplumsal ve biyolojik önemini vurgulayan eşitlikçi bir algılayışı göstermektedir[127]. Aynı zamanda erkeğin henüz "*Baba*" olarak atanmadığı; fakat kadının "*Ana*" olarak tanımlandığı bir dönemde, "*Ataerkil*" yapının var olması beklenemez[128]. Bundan hareketle, "*Anaerkil*" yapının, "*Ataerkil*" yapının tam karşıtı ya da zıddı olmadığı düşünülmelidir[129].

---

[123] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.79.
[124] "*...ki bunun kanıtı 'venüsler'dir.*": Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.80.
[125] "*Bazı yazarlar bu kadın heykelciklerinin ileride ortaya çıkacak ana tanrıçaların prototipleri (ön örnekleri) oldukları görüşündedirler ki doğrudur. Ancak buradan giderek bunları, ilkel toplulukta kadının erkekten daha üstün bir statüye sahip oluşunun, ilkel toplulukların ana soy zincirli oluşlarının, hatta kadınlarca yönetildiklerinin (anaerkil oluşlarının) belgeleri olarak öne sürmek, önyargıların değilse bile, kaba ve tek boyutlu bir genetik düşünüş alışkanlığının ürünüdür.*": Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.79; Ataerkil toplumundan önce Anaerkil toplumun var olduğu tezi, arkeolojik kadın heykelciklerine ve klasik mitolojiye dayanan Johann Bachofen ve Kuzey Amerika'nın İrokua Yerlilerini araştıran Lewis Henry Morgan tarafından ilk kez ortaya atıldı. Ayrıntı için bkz: Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.38.
[126] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.45.
[127] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.46.
[128] Ümit Hassan, "Evrim Teorisi ve Anahanlık Tartışmaları", **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.39, S.1, s.165.
[129] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.s.39-40.

1.1.2. ATAERKİL TOPLUM VE EVRİMİ

Ataerkil toplumda "*Toplumsal Cinsiyet,*" atanmış bir kimlik olarak, "*erkek*" ile "*kadın*"ı farklı ve birbirine eşit olmayan konumlarda tanımlamaktadır[130]: "*Erkek*" iktidar ile özdeşleştirilirken, "*Kadın*" da boyun eğen ya da itaat eden bir kişilik biçiminde benimsenmiştir. "*Erkeklik*" ile bağdaştırılan iktidar "*Etken*" özelliklerle tanımlanmış ve "*Eril*" merkezli biçimlenmiştir[131]. "*Kadınlık*" ile ilişkilendirilen itaat ise "*Edilgen*" bir biçimde benimsenmiş ve "*Dişil*"i merkeze alarak toplumun mahrem alanını oluşturmuştur[132]. Bu da erkeği topluma egemen kılmakla birlikte, kadını da toplumun içinde haneye mahkum etmiştir. Bu anlayışın hareket noktası da doğal olarak Mülkiyet anlayışı ve soyun sürdürülmesinde kadın ile erkeğin konumları[133] olmakla birlikte yine, Anaerkillikte olduğu gibi, kökeni insanlığın biyolojik ve toplumsal evrim süreci çerçevesinde oldukça eskiye dayanır. Ayrıca, anaerkilliğin mi yoksa ataerkilliğin mi daha eski olduğu; ataerkilliğin mi anaerkillikten doğduğu ya da anaerkilliğin mi ataerkillikten doğduğu veya her ikisinin de birlikte yahut birbirinden bağımsız olarak mı var oldukları sorunsalı tartışma konusudur. Buna karşın, Anaerkilliğin, Ataerkillikten doğmadığı; Anaerkil toplumun, Ataerkil toplumdan önceden beri var bulunduğu ve dönüşümün Anaerkil toplumdan Ataerkil topluma doğru olduğu kuramı oldukça geçerli görünmektedir[134].

Bunun yanında Ataerkilliğin, Anaerkillikten daha eski olabileceği yönünde bir kanıt ya da sistemli bir simge dizisi de bulunmamaktadır[135]. Yine aynı şekilde, Ataerkil kimi özellikler sergileyen çağdaş ilkellerde de Ataerkilliğin "*İlk Yapı*"[136] olduğuna yönelik bir iz

---

[130] "*Bu terimi sosyolojiye sokan Ann Oakley'e göre 'cinsiyet'(sex) biyolojik erkek-kadın ayırımını anlatırken, 'toplumsal cinsiyet' (gender) erkeklik ve kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. İlk defa 1972 yılında kullanılan kavram, kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik unsurlar yanında toplumsal ve kültürel olarak oluşturulduğunun, inşa edildiğini ifade eder*": Şevket Ökten, **a.g.m.**, s.303.

[131] Çağdaş Demren, "Kadın Dolayımıyla Erkek Öznelliği", s.80.

[132] Metin Erol, **a.g.m.**, s.202.

[133] Şevket Ökten, **a.g.m.**, s.303.

[134] Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.s.114-115.

[135] Ümit Hassan, **a.g.m.**, s.158.

[136] Ataerkil toplumundan önce Anaerkil toplumun var olduğu tezi, arkeolojik kadın heykelciklerine ve klasik mitolojiye dayanan Johann Bachofen ve Kuzey Amerika'nın İrokua Yerlilerini araştıran Lewis Henry Morgan tarafından ilk kez ortaya atılmıştı. Bakınız: Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.38.

yoktur[137] ve dolayısı ile Anaerkilliğin daha eski bir toplumsal yapı olduğu yönündeki kuram tutarlılığını korumaktadır[138].

Ancak Anaerkillik, Ataerkilliğin karşıtı veya zıttı bir toplumsal yapı da değildir ve erkek ile kadının eşitliği çerçevesinde olgunlaşmış; sonrasında ise erkeğin üstünlüğünün kabul edildiği ve eşitsiz Ataerkil toplumsal yapıya geçiş gerçekleşmiştir. Anaerkil toplumun eşitlikçi bir yapıda olmasının temel nedeni; üretimin olmaması dolayısıyla üretim ilişkilerinin ve buna bağlı olarak özel mülkiyet anlayışının gelişmemiş olmasındandır[139]. Ataerkil yapı ise üretimin gerçekleştiği ve bunu gerçekleştirmek durumunda kalan erkeklerin egemenliğini pekiştirecek üretim ilişkilerinin doğup yine erkeklere özgü özel mülkiyetin gelişmesi ile ortaya çıkmıştır[140].

İnsanlığın ilkel dönemlerinde erkeğin üremedeki etkisinin bilinmediği düşünülmektedir ve bunun da hareket noktası, çağdaş ilkel kabilelerdir. Kadının ise üremedeki rolünün doğrudan gözlenip takip edilebildiği böyle bir toplumda; kadının üremeden kazandığı "*Analık*" vasfına karşın erkeğin buna karşılık olarak kazanabileceği bir "*Babalık*" vasfı bulunmamaktadır[141]. Dolayısı ile erkek Ataerkil anlamda "*Babalık*" vasfını, ancak üremedeki rolü anlaşıldıktan sonra kazanabilmiş ve bundan sonra "*Veli*" olma konumuna geçmesi mümkün olabilmiştir.

Avcı-Toplayıcı özellikteki ilkel toplumlarda kadının konumu daha yüksek bir seviyedeydi, fakat bu kadının egemenliği anlamına gelmemekteydi. Topluluk içerisinde herkesin kendi fikrini söyleme ve dinlettirme hakları bulunmaktaydı[142]. Aynı zamanda "*Dişi Yaratıcı*" anlayışı hâkimdi ve bu anlayış, kadınların statülerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır[143]. Öncelikle kendisinden üretimin sağlandığı, yaşamı yaratma gücüne sahip ve evrene hâkim olan "*Toprak Ana*", doğurganlığı ve erkeğin bu doğurganlık üzerindeki etkisinin bilinmemesi sebebiyle "*Kadın*" ile özdeşleştirilmişti. Paleolitik dönemde, toprağın verimliliği ile kadının doğurganlığı özdeşleştirilmiş ve dolayısıyla

[137] Ümit Hassan, **a.g.m.**, s.161.
[138] Ümit Hassan, **a.g.m.**, s.162.
[139] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.84.
[140] Bertrand Russell, Trobriand Adalıların Anaerkil toplumsal yapılarını örnek vererek, hemen bütün insanlığın benzer bir süreçten geçmiş olması gerektiğinden söz eder. Bakınız: Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.22.
[141] Ümit Hassan, **a.g.m.**, s.159.
[142] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.s.39-40.
[143] Stephanie Coontz, Peta Henderson, "Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emeği", **Kadının Görünmeyen Emeği**, (der: Gülnur Acar-Savran, Nesrin Tura Demiryontan, çev: Gülşad Aygen), Yordam kitap, Ekim-2008, İstanbul, s.36.

tarımın bulunması kadının "*Ana*" olarak kutsanmasını pekiştirmiştir[144]. Yeni bir birey dünyaya getiren kadın, topluluğun Tinsel-Biyolojik odağı haline gelmişti artık, ancak yine aynı nedenden dolayı doğurduğu çocuğa bir süre daha bakmak zorunda olmakla da toplumsal üretimden belirli oranda uzak kalıyordu[145]. İlkel toplumda zorunlu ihtiyaçları elde etmeye yönelik etkinliklerin oldukça sınırlı olmasına karşın hemen hemen aynı işleri yapan kadın ile erkek yine de belirgin bir iş bölümü gerçekleştirmişti. Erkekler "*Savunma-Koruma*" görevinin yanında "*Avcılık*" görevini üstleniyorlar ve bununla bağıntılı olarak "*Av Aletleri*"ni geliştirmek durumunda kalıyorlardı. Kadınlar ise, doğaları gereği, kaçınılmaz olarak "*Doğurma-Çocuk Bakma*" görevini almakla birlikte diğer bir besin elde etme yöntemi olan ve Avcılık kadar da önemli bir yeri bulunan "*Toplayıcılık*" görevini alarak öncelikli olarak hane çevresinde iş görüyorlar ve bu eğilim ile ilgili olarak onlar da "*evsel/bahçesel*" aletleri geliştiriyorlardı[146]. Ancak iş bölümünün gelişmesi ve gereksinimlerin çeşitlenmesi, cinsiyetlerin edindikleri işlerde uzmanlaşmasını doğurmuştur. Balıkçılık, avcılık, çobanlık gibi işlerde erkekler gittikçe örgütlenmiş ve yeni besin kaynaklarını elde etmişlerdi[147]. Avcılık ile uğraşan erkekler, avlanmanın gerektirdiği koşullar nedeniyle, avcılıktan görece daha kolay olan toplayıcılıkla uğraşan kadınlardan daha güçlü bir örgütlenme gerçekleştirmek zorunda kalıyorlardı. Bu da, toplum içerisinde erkekleri daha örgütlenmiş bir konuma itiyor ve bu çerçevede de erkeklerin statüleri yükselmiş bulunuyordu. Yine de "*Yeni bir birey üreten-doğuran*" kadın, doğurganlığı nedeniyle ayrıca önem kazanmış durumdaydı[148].

Ava çıkamayan kadınlar ateşin korunması ve dolayısıyla yemek pişirmek, çadır ve giysi dikimi veya yaşlılar ile birlikte av araçlarının tamir edilmesi ya da haneye yönelik araçların yapılması gibi işleri yürütüyorlardı[149]. Bunun yanında, o dönemde avcılık ile eş değer bir besin temini olan toplayıcılık da kadınların görev alanındaydı. Çevrede yenilebilir böcek ya da otsu bitkileri topluyorlar ya da avlanmış hayvanların etlerini parçalayıp haneye taşıyorlardı. Süreç içerisinde bitkileri yetiştirmeyi öğrendiler ve ilk tarımsal faaliyetleri başlattılar. Tarımla uğraşı sonucunda da, erkeğin gerçekleştirdiği

[144] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.s.45-46.
[145] Serol Teber, **a.g.e.**, s.61.
[146] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.41.
[147] August Bebel, **a.g.e.**, s.34.
[148] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.80.
[149] Serol Teber, **a.g.e.**, s.61.

avcılıktan daha kolay, verimli ve düzenli ürün elde ediyorlardı[150]. Böylece, toplumun ortak besininin sağlanmasında etkili olan kadınlar, önemli bir yer edinmiştiler.

Kadınların tarımı icat etmeleri, onların bahçecilik çerçevesinde bir gelişim göstermelerine neden oldu. Olasılıkla, hanenin çevresindeki ağaçların meyvelerin veya topladıkları otsu bitkilerin tüketimi dolayısıyla bu besinleri tohumdan tekrar üretmenin yolunu bulmuş durumdaydılar. Bu üretim biçiminde kadının yeri önemli olmakla birlikte, sabanın geliştirilmesi erkeğin gücünü bu alanda gerekli kıldı. Bundan sonra tarım, yazının bulunmasından önce ve neolitik çağın ilk dönemlerinde erkeklerin egemenliğine geçti[151]. Dolayısıyla kadınlar, bu sefer de tarımsal üretimi erkeklere bırakmış oluyordu[152].

Hayvanlar ise önce etleri için beslenilmeye başlanmış ve sonra da sütleri ve yünlerinden yararlanılmıştır. Ardından ise sabanda erkek gücü yerine hayvanların gücünden yararlanılması süreci doğmuştur. Bahçeciliğe ve dolayısıyla tarımsal üretime yönelik aletlerin gelişmesi ve kullanımının yaygınlaşması, besin ürünlerinin işlenmesi için gerekli olan araçların ve yenilmeleri için gerekli olan kapların, çömleklerin yapılmaları sürecini doğurdu. Gerek bahçecilikten tarım arazilerine doğru geçiş, gerek hayvanların çeşitli amaçlar için evcilleştirilip kullanılmaya başlamaları ve çeşitli araçların üretilip biriktirilmeleri ile bunlar bir sonraki kuşağa miras bırakılabilir araç olma özelliği kazanmışlar ve özel mülkiyetin temelleri atılmaya başlanmıştır[153]. Bu üretim güçlerinin gelişimi, ilkel toplumun toplumsal ortaklığa dayalı yapısını çöküşe sürüklemiştir. Hayvancılık ve çiftçilikten sonra madenler bulunup işlenmiş ve sonrasında da bunları da kapsayan yeni iş bölümleri meydana gelmiştir. Artık toplumun, toplumsal ortaklığa dayalı ekonomide olduğu gibi belirli bir etkinlikte ortaklaşa çalışmaları ve örgütlenmeleri gereği duyulmuyordu. Birlikte acıkılıp, birlikte beslenip doyulan Avcı-Toplayıcı yapı yerine, artık üretilenlerden bir artı değerin bile sağlanabildiği yeni bir sürece girilmişti: madenler işleniyor ve işlenen madenlerden yapılan araçlar ile besin ürünleri kolayca kazanılıyordu. Üretim araçlarının gelişimi özellikle kadınların ve yaşlı nüfusun bu türlü etkinliklerden çekilmesini zorunlu kıldı; çünkü artık onların iş gücüne gereksinim duyulmuyordu[154].

---

[150] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.23.
[151] "*Antropologlar, … saban tarımı ile babasoyluluk ve ataerkil arazi mülkiyeti arasında çok önemli bir ilinti olduğunu ortaya koymuşlardır*": Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.s.41-42.
[152] Metin Erol, **a.g.m.**, s.s.202-203.
[153] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.43.
[154] Stephanie Coontz, Peta Henderson, **a.g.m.**, s.50.

Düzenli geçim etkinliklerinin erkekler tarafından yapılmasının süreklilik kazanması, kadınların üretimdeki ve toplumdaki saygınlıklarını yitirmelerine neden oldu[155].

Bu süreç diğer taraftan da toplumsal tabakalaşmaya neden olmuştur. Öyle ki, kimi aletlerden ve hayvanlardan yoksun olan aileler, bu alet veya hayvanları, onlara sahip olan ailelerden bir şey karşılığında ödünç almak durumunda kalmışlardır. Buna bağlı olarak da alacaklı-borçlu ilişkisi içerisinde borç ödemek zorunluluğu altına giren aileler, ürettiklerinden fazla ürün elde edebilmek zorunda kalmış ve bunu başaramadıklarında da kendileri için ürettikleri üründen vererek, kendi ürünlerinden mahrum kalmışlardır. Bu da alış-verişin karşılığı olarak emeğin ve hatta çocuğun ya da kadının kullanılmasına kadar gitmiştir[156]. Zamanla da "*Özel Mülkiyet*" anlayışı pekişti ve veraset geleneği biçimlenmeye başladı. Böylelikle bazı araçlara ve ürünlere sahip olanlar ile olmayanlar; ürün ve araç sahipleri ile onlara borçlananlar; dolayısıyla "*Mülk Sahipleri*" ile "*Mülksüzler*" ayrımına dayalı sınıflaşma meydana geldi[157].

Yine de Anaerkil "*Kandaş Aile*"den, Ataerkil "*Arkadaş Aile*"ye geçiş kısa bir zaman diliminde gerçekleşmedi. Genslerde artan nüfus, beslenme ve besini elde etme gereksinimi doğurdu. Bu da hayvanların beslenmesi ve tarım için yeni toprakları bulmak ve edinmek gereksinimini doğurdu[158]. İlkel kabilelerde besin ihtiyacının artması, besini sağlayacak nüfusun da artmasını gerekli kıldı ve kabilelerin birbirlerinden, nüfusu üreten "*Kadın*"ı çalmalarını yani "*Kız Kaçırma*" olgusunu meydana getirdi. Böylece kadının cinselliği ve doğurganlığı, kabileler arası çatışmanın ilk nedeni olarak ortaya çıktı[159]. Kız kaçırma olgusu diğer taraftan, kabileler arası çatışmalar ya da avlanma sırasında tehlikeler neticesinde kaybedilen erkek nüfusu ile de bağıntılıdır. Kadın, öncelikle değerli bir üreme kaynağı olarak, kaybedilen nüfusu giderebilirdi. Ayrıca kaybedilen erkeğin üremedeki ya da avlanmadaki yeri, diğer bir erkek tarafından da doldurulabilirdi[160]. Ancak bir kadının kaybedilmesi, öncelikli olarak üreme açısından, diğer bir kadın tarafından doldurulabilecek bir şey değildi ve üreme potansiyelini düşürürdü. Bu yüzden kız kaçırma olgusu, kaçıran kabile için kazanç, kızın kaçırıldığı kabile için ise kayıptı.

---

[155] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.s.26-27.
[156] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.43.
[157] August Bebel, **a.g.e.**, s.39.
[158] August Bebel, **a.g.e.**, s.s.27-28.
[159] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.80.
[160] Sevda Demirbilek, **a.g.m.**, s.16.

Nüfus artışı, bir Gens'in kendi içinden başka bir "*Kardeş Gens*" daha ortaya çıkarmasına da neden oldu ve asıl Gens, diğerlerinden "*Fratriya*" adıyla ayrıldı[161]. Aşiretler de bu Fratriyaların birleşmesiyle meydana geldi ve onlar güçlenip de Gens düzeni çöktüğünde, askeri örgütler olarak ortaya çıkmış oldular. Örneğin, Bronz Çağı uygarlıklarından olan Sümer'de önceleri görece eşitlikçi bir toplumsal yapı olmasına karşın, yetersiz kaynaklar için yapılan savaşlar siyasi ve askeri olarak merkezi bir yapılanmaya neden oldu. Böylelikle klan yapılarında çöküş, dolayısıyla da kadınların konumlarında da düşüş başladı[162]. Yeni üretim alanlarına olan gereksinim, iş gücüne de gereksinimi doğurdu ve bu gereksinimi erkeklerin karşılaması, artık kadınların el çekmesi demek oluyordu[163].

İlk kentsel topluluklar, İ.Ö. 3500-3000'lerde Mezopotamya'da ortaya çıktı. Zaman içerisinde bunlar birer "Kent Devletleri" halini aldı ve yine aynı süreçte yazı icat edildi. Kent devletleri arasındaki egemenlik mücadelesi, diğer taraftan bu mücadeleyi sürdüren "*Erkek Gücü*"nü kurumsallaştırdı ve egemenliğini pekiştirdi. Böylelikle askeri yapılanma gerçekleşirken, kayıt tutma işini gerçekleştiren ve bunu kendi tekellerine alan tapınak rahiplerinin de mülk sahibi olarak yeni bir sınıf meydana getirmelerine neden oldu[164]. Bu yeni sınıflar hiyerarşik düzen içerisinde yapılanırken, iş bölümü de gelişiyor ve genişliyordu. Böylece yeni ve çeşitli aletlere, silahlara, araç-gereçlere duyulan gereksinim arttıkça, kadın tutsak hale geliyor ve erkek egemenliğine giriyordu[165]. Aynı zamanda, Anaerkil toplumda, av alanlarından barınaklara kadar toplumun "*Ortak Malı*" olarak algılanan[166] ve paylaşılan her şey, yine erkeğin özel mülkiyeti altına girip, soyuna mal ediliyordu. Üretim araçlarının gelişimi ile de gereksinim duyulan üründen fazlası üretilebilmeye başlıyor ve insan tutsak almak, çalıştırmak önem kazanıyor ve giderek köleler de Özel Mülkiyet'e dahil oluyorlardı[167].

Devlet de erkek egemenliğini hiyerarşik olarak yapılandıran kurumlar sonucunda ortaya çıktı. Ekonomik ilişkiler ve çatışmalar, bunları düzenleyen bir hukuk sisteminin doğmasını gerekli kıldı. Bu hukuki yapılanma da, bu yapılanmayı denetleyecek,

[161] August Bebel, **a.g.e.**, s.34.
[162] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.s.80-81.
[163] August Bebel, **a.g.e.**, s.35.
[164] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.81.
[165] August Bebel, **a.g.e.**, s.35.
[166] Serol Teber, **a.g.e.**, s.77.
[167] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.29.

sürdürecek ve çerçevesini belirleyecek bir yönetici sınıfın oluşmasına neden oldu. Borçlular ile alacaklılar, mülk sahipleri ile mülksüzler, tutsaklar ile sahipleri arasındaki anlaşmazlıkları gidermek gereksinimi de düzeni sağlayacak bir güç olarak devletin yapılanması sonucunu doğurdu[168]. *İlkel Komünal Toplum*'un yerine, üretim araçlarının gelişimiyle orantılı olarak yerleşen *Köleci Toplum* hakim oluyordu[169].

İlkel Anaerkil toplumda, başlarda cinsel yaşam kurallardan yoksundu ve karmakarışık cinsel ilişkiler bulunmaktaydı. Önceleri bir Gens içerisinde bütün kuşaklardan her erkek ile her kadın birbiriyle cinsel ilişki kurabiliyordu; dolayısıyla birbirlerinin "*Eşleri*" konumundaydılar. Süreç içerisinde Ana-Baba kuşağının, "*Çocuklar*" kuşağı ile ilişki yaşaması yasak haline geldi; fakat aynı kuşaktan herkes yine birbirinin eşi konumundaydı. Buna karşın herhangi bir bireyin babasının kim olduğu bilinmezken, daha doğrusu bir bireyin doğumunun nedeninin bir "*Erkek*" olduğu bilgisine henüz erişilmemişken, her bireyin hangi anneden doğmuş olduğu gözlemlenebilir bir bilgiydi ve herkesin anası bilinebilmekteydi[170]. Dolayısıyla Anaerkil toplumda, soyun tanımlanmasında "*Ana*" ile olan bağ önemliydi ve bu yüzden soyun kendisinden geldiği bilinen "*Ana*" ailenin başı konumundaydı[171]. Ataerkil aile ile birlikte ise mülkiyet, babadan oğula aktarılan bir özelliğe büründü ve soy, erkeğe göre tanımlandı. Bunun en önemli güvencesi ise mirasını oğluna aktaracak olan erkeğin, oğlunun gerçek babası olup olmadığının kesin bir biçimde bilinmesinin gerekliliği idi. Bu yüzden, çocuğu doğuracak olan "*Eşi*"nin yani kadının/karısının cinselliğinin denetlenmesi ve "*Erkeğin Soyu*"nun güvence altına alınması amacıyla Ataerkil aile kurumsallaştı. "*Anaerkil*" toplumda ise kadın ve erkek tam bir cinsel özgürlük içerisindeydi ve çocuğun yalnızca annesi ile olan bağı gözlemlenebiliyordu. Bu da soyun sınıflanmayı yaratacak biçimde tanımlanması ve güvence altına alınmasını gerektirecek bir kurumsallaşması gereğini doğurmuyordu[172]. Dolayısıyla erkeğin mülkiyeti ve soyunun güvencesi olarak "*Devlet*" ortaya çıkıyor ve yasalar ile bu egemenliği teminat altına alıyordu. Böylece, Anaerkil toplumda karşılık beklemeyen bir sevgi anlayışı, doğadan kaynaklanan eşitlik ve karındaşlığa dayalı kan bağı ile verimliliğinden hareketle yaşamın kaynağı olarak algılanan toprağın önem kazandığı bir anlayış varken; Ataerkil toplumsal yapı da sevgi, koşul gerektiren ve karşılık bekleyen bir

[168] August Bebel, **a.g.e.**, s.39.
[169] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.29.
[170] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.21.
[171] August Bebel, **a.g.e.**, s.30.
[172] August Bebel, **a.g.e.**, s.27.

hal almaktadır. Eşitlik anlayışı da yerini erkeğe ve erkeğin iktidarını yapılandıran bir hiyerarşiye bırakmıştır. Soyut düşünceler ön plana çıkarken, toplumsal bağın en önemli özelliği "*insan yapısı olan yasalar ve devlet*" olarak ortaya çıkmıştır ki[173], bunlar da yine erkek bilincinden ve egemenliğinden kaynağını alan ve onu pekiştiren araçlar konumundadır[174].

Anaerkil toplumda çocukların velisi, üremedeki rolü açıkça bilinen annenin yine "Karındaşı/Kardeşi" olduğu açıkça bilinen-gözlemlenebilen *"Dayı"*dadır[175]. Dolayısıyla erkek çocuk, kız kardeşinin çocuklarının velisi durumundayken, kendi eşinin çocuklarının velisi değildir ve kendi eşinin çocuklarının velisi de yine eşinin erkek kardeşidir[176]. Böylece Anaerkil toplumda kişi, dayısının mirasını devralmaktaydı: Bütün mal, Gens içinde kalırdı[177]. Erkek bütün hayvan sürülerini, silahları, araçları ve ürünü yönetmesine karşın, bunu kendi Gens'ine aktaramıyor, miras yalnızca "*Ana*"nın soyuna kalabiliyordu[178]. Ataerkillik olgunlaştıkça miras anlayışı çerçevesinde biçimlenen yeni kaygılar aynı zamanda toplumsal yapıyı da biçimlendirdi[179]. Üretim ilişkilerindeki değişmeler, erkeğin üretim araçları üzerinde *Özel Mülkiyet* edinmesini ve bunları aktarabilmesini sağlıyordu[180]. Böylece, Anaerkil yapıda birey, babasının mirası yerine dayısının mirasını alabilir ve kendi mirasını kendi çocuklarına değil de kız kardeşinin çocuklarına bırakabilirken; Ataerkil yapıda bir kimse babasının mirasını alıp kendi mirasını da kendi çocuklarına/oğullarına bırakabiliyordu.

Anasoylulukta cinsel bir karmaşa ve özgürlük hakim iken; Babasoylulukta, kadının cinsel özgürlüğü oldukça kısıtlanmış olmakla birlikte, erkeğin denetimine bırakılmıştır[181]. Dolayısıyla Gens/Semiye yapısının bozulması, Ataerkil aile yerine Babaerkil ailenin geçmesine neden oldu. Üretim araçlarını üreten, onları kullanan ve besin elde eden ve bunları biriktirip kendi mülkiyetini yaratan erkek, bu mülkiyeti kendi soyuna ve doğal olarak da kendi cinsiyetinden olan çocuklarına bırakmak gereksinimi duyuyordu. Böylece erkek, kadının kendisinden başka bir erkekle cinsel ilişki yaşamamasının meşru temellerini

[173] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.30.
[174] Erich Fromm, **Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları**, (haz: Aydın Arıtan), Arıtan yayınevi, Eylül-1998, İstanbul, s.17.
[175] Wilhelm Reich, **a.g.e.**, s.75.
[176] Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.s.24-25.
[177] F. Engels, **a.g.e.**, s.67.
[178] Serol Teber, **a.g.e.**, s.77.
[179] August Bebel, **a.g.e.**, s.35.
[180] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.s.27-28.
[181] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.39.

çizmiş oluyordu[182]. Artık kadın, "*Kocası*" olarak tanımlanan erkekten başka bir erkek ile cinsel birliktelik kuramaz hale getirilerek denetim altına alınıyordu. Bütünüyle tek bir erkeğe ve onun iradesine bağımlı kalmak, onun çocuklarını doğurmak ve büyütmek; böylelikle o erkeğin neslini üretmek ve neslin ondan geldiğini güvence altına almak durumunda kalıyordu. Dolayısıyla kadın, erkeğin ve ailenin namusunu korumakla görevlendiriliyordu ki, korunacak olan "*Namus*", kadının kendi bedeniydi; onun bedeninde biçimlenmiş haldeydi[183]. Böylece Ataerkil toplumda, erkeğin neslinin "*Sahteleştirilmesi*" kaygısı katı bir namus anlayışı ile buna dayalı olarak biçimlenen güçlü bir kıskançlık duygusunu da pekiştiriyordu[184]. Çünkü erkeğin iktidarını sürdürmesi, onun kendi neslinden gelecek olan Erkek Çocuklar ile mümkündü: Erkek çocuk, soyun sürdürücüsü konumundadır[185]. Bu bakımdan da "*Kadın*" ve onun bedeninde simgeleştirilen "*Namus*", erkeğin iktidarının tamamlayıcısı niteliğindeydi ve erkeğin "*İktidarının*" ayrılmaz bir parçasıydı[186]. Bunun da en etkili yolu, kadının cinselliğinin din gibi diğer üst yapı kurumları ile erkeğin güdümüne bırakılması, kadının ikincilleştirilmesi ve toplumsal ilişkilerde erkeğe bağımlılaştırılmasıydı.

Bu da doğrudan, kadının, önce babasının ve sonra da kocasının malı konumuna gelmesini sağlıyordu. Bu anlayış ise; doğurganlığı, cinselliği ve bedeni üzerindeki söz hakkı yalnızca eşine ait olan "*Saygın-İffetli Kadın*" ile cinselliği hiçbir kimseye ait olmayan ve aksine herkesin eşyası olarak algılanan "*Fahişe Kadın*" gibi bir ayrım getirdi[187]. Böyle sosyo-ekonomik bir temelden ortaya çıkan "*Fuhuş*" da hem köleci toplumun ve hem de daha sonra ortaya çıkacak olan diğer sınıflı toplumların bir kurumu haline geldi[188].

"*Baba/Erkek Merkezli*" anlayış, kişinin babası ile olan ilişkilerini odağına alarak biçimlenmiş ve ona göre yapılanmıştır. Anaerkil toplumda, üremedeki ve dolayısıyla çocuğunun doğumu üzerindeki etkisi bilinmeyen "*Erkek*", Ataerkil toplumda artık üremedeki fonksiyonu ile çocuğu arasındaki bağının farkına varmış, "*Ana*" karşısında "*Baba*" statüsüne yükselmiş, doğrudan ve kendiliğinden çocuğun yaşamı üzerinde söz

[182] August Bebel, **a.g.e.**, s.36.
[183] Metin Erol, **a.g.m.**, s.202.
[184] Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.23.
[185] Şevket Ökten, **a.g.m.**, s.306.
[186] Çağdaş Demren, "Kadın Dolayımıyla Erkek Öznelliği", s.88.
[187] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.81.
[188] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.s.32-33.

sahibi olmak hakkına sahip olmuş bir otorite konumundadır[189]. Özel Mülkiyet, kadını ve çocukları erkek egemenliğine bağlamış ve bunu kesinleştirmişti. Dahası, kadın süreç içerisinde aşağılanmış ve erkekten sonra gelen, ikinci bir statüye konulmuştu. Anaerkil aile, cinsler ve kuşaklar arasında eşitliği getirmişken, Ataerkil aile kadının erkek egemenliği altına girmesini meşrulaştırıyordu[190]. Örneğin, erkeklerin ve kadınların istedikleri kadar eşe sahip olabildikleri dönemin aksine, *Köleci Ataerkil Toplum*'da ekonomik gücü elinde bulunduran erkek istediği kadar kadına sahip olabilecek gelire de sahip olabiliyordu. Fakat kadın, hem ekonomik etkinliklerin dışında kalmakla erkeğe mahkum hale geliyor, hem de satın alınarak metalaşıyordu[191].

Kentlerin gelişmesi ve erkek egemenliğini kurumsallaştıran yasaların ortaya çıkması, toplumsal yaşamı ve ekonomik örgütlenmeyi de etkiledi. Zanaatkar ve tarım işçilerinin artması sonucunda kadın emeğine gereksinim azaldı ve kadınlar ekonomik faaliyetlerden çekilmek zorunda bırakıldılar. Bu da, toplum içerisinde kadınların statülerinin azalmasının diğer bir nedeniydi[192]. Artık, "*Devlet, Aile, Hukuk, Din*" gibi üst yapı kurumlarının bilinmediği, "*Doğal Eşitlik*" çerçevesinde yapılanmış ve kararların ortak alındığı Anaerkil yapıdan[193] farklı olarak Ataerkil toplum; tepeden inen bir hiyerarşinin hüküm sürdüğü, tepeden tırnağa erkek egemenliğini temsil eden ve meşrulaştıran bu üst yapı kurumlarıyla kuşanmış bir biçimde olgunlaşıyordu. Bu, aynı zamanda, koşulların basit, geleneklerin kesin ve kanunların yazısız olduğu bir dönemden; yeni yapının karmaşıklığından kaynaklanan sorunları çözmek için oluşturulmuş özel dairelerin, görev ve yükümlülükleri tanımlayan yazılı kanunların ve bu yönetim ilişkilerini sürdüren özel bir sınıfın türediği döneme geçiş demek oluyordu[194]. Böylelikle Anaerkil yapı güçlü bir örgütlenmeye gerek duymayan, doğa ile iç içe yaşayan ve onunla barışık bir durumda iken; Ataerkil yapı örgütlü ve güçlü bir yapılanmayı gerektiren, bunun karşısında görev ve sorumlulukların kesinlikle tanımlanmış olduğu, doğasında "*Çatışma*" barındıran bir özelliktedir. Baba otoritesi ile biçimlenmiş bir toplumsal yapı güçlü bir Süperego ile tanımlanabilir; suçluluk duygusu ve koşulsuz itaat, bu itaat karşılığında görülen ve gösterilen sevgi, suç ve sorumlulukların karşılığına boyun eğmek… Ana odaklı bir

[189] Erich Fromm, **a.g.e.**, s.48.
[190] August Bebel, **a.g.e.**, s.s.37-38.
[191] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.32.
[192] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.81.
[193] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.21.
[194] August Bebel, **a.g.e.**, s.39.

toplumsal yapı ise temellerini annenin karşılık beklemeyen sevgisinden almaktadır; iyimserlik, suçluluk duygusu altında ezilmeyen ve koşullanmaların zayıf olduğu bir toplumsal psikoloji[195]…

Anaerkil toplumun yerini alan Babaerkil yapı, ruhsal bir anlayışa dayalı, cenaze törenlerini ve dini ibadetleri denetleyen, erkeğin egemenliğini pekiştiren örgütlenmeleri koruyan ve geliştiren bir özelliğe sahiptir ve temelde erkeğin iktidarıyla pekişen mülkiyetini korumak yönünde gelişim göstermiştir[196]. Bu algıyı meşrulaştırmanın en etkin aracı da yine kaynağını Ataerkillikten alan "*Dinler*" olmuştur.

Anaerkil yapı; Ana'ya, anadan kaynağını alan "*Şefkat*" duygusuna ve doğaya teslimiyete ya da doğa ile barışıklık/uyum olarak tanımlanabilecek bir toplumsal psikolojiye dayanıyordu. Böylelikle doğal, maddi ve biyolojik olana değer veriyor; ruhsal ve rasyonel olanlar görece değersizleştiriliyordu[197]. Ataerkil yapı ise; Babaya, babadan kaynağını alan "*İktidar*" duygusuna ve doğaya hakimiyet anlayışına ya da doğa ile çatışma/rekabet olarak algılanması gereken bir toplumsal algıya dayanıyordu. Aynı zamanda, erkeğin, karısından doğan çocukların kendi neslinden geldiğinden emin olmak zorunda olduğundan, kadının sadakatini Dinsel dikte ile koşullar[198]**.** İbrahimi kökenli üç büyük din de bu Ataerkil anlayıştan kaynaklarını alarak, özellikle *İnsanı/Erkeği*; yaratıcısının halifesi, doğanın hakimi olarak tanımlar. Oysa Anaerkillik maddeye bağlı durumdadır; yalnızca bedensel hayatı önemsemektedir[199]. Ataerkil dinsel yapı ise erkeğin hâkimiyetini ve refahını, ölümden sonra var olduğu tasavvur edilen âlemde bile güvence altına almaya yönelmekte ve ruhsal olana odaklanmaktadır. Süreç içerisinde Ataerkil ruhsal ilke, Anaerkil maddi ilkeye karşı zafer kazanmıştır[200] ve din, Ataerkil algıdan kaynağını alan ve kadını bir kere daha erkeğin güdümüne sokan diğer bir üst yapı kurumu olmuştur.

[195] Erich Fromm, **a.g.e.**, s.53.
[196] August Bebel, **a.g.e.**, s.38.
[197] Erich Fromm, **a.g.e.**, s.28.
[198] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.32.
[199] Erich Fromm, **a.g.e.**, s.26.
[200] Erich Fromm, **a.g.e.**, s.36.

1.2. DİN VE CİNSİYET

Din, bir "*Dünya Görüşü*" olarak, o dini benimsemiş olan insanlara, varoluşlarına dair doğru ya da yanlış, tam ya da eksik, fakat o dini benimseyen bir kimseyi belli ölçüde tatmin eden bir bilgi verir; bunun yanında bir "*Üst Yapı Kurumu*" olarak toplumlarda birliktelik hissini canlandırır[201]. Ancak din, diğer tüm dünya görüşleri ve toplumsal kurumlar gibi, insanlık tarihi içerinde bir geçmişe sahiptir: özellikle de, ortaya çıktığı dönemin koşullarını yansıtır ve taşır[202]. Bununla ilintili olarak din, öncelikle iktidarın egemenliğini meşrulaştırıcı bir araç niteliğindedir[203]. Jean Meslier dinin kaynağının, yasa koyucuların "*Tahakküm İsteği*" olduğunu düşünmektedir[204]. Turan Dursun da benzer bir biçimde, "*Her tür aracılık gibi, dinsel aracılık da, şu ya da bu ölçüde 'maddi çıkar'a dayanır. Burada hem 'aracı'nın, hem de onu destekleyip kullanan güçlülerin çıkarı olur*" der ve dinin insanları yönetmek açısından "*Korku*" ve "*Umut*"u kullandığından söz eder[205]. Hançerlioğlu ise kaynağını; korunma içgüdüsünün, merakın ve sevginin zekâyla ruhsallaşması ve toplumla sosyalleşmesi olarak tanımlar[206]. Dolayısıyla din, toplumun iktidar ile olan ilişkilerinin çehresini çizerken aynı zamanda bunu ruhsal öğelere atayarak meşrulaştırır ve kurumlaştırır. Bu, aynı zamanda onun ortaya çıktığı çağın toplumunun, var olanı anlama çabasının ürünü olduğu anlamına da gelmektedir.

Kadın ve erkeğin dinler açısından nasıl tanımlandığının kavranabilmesi için, ilgili toplumun algısının ve bakış açısının anlaşılabilmesinin gerekliliği, kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, "*Din*"; bir inanç değeri olarak insanın ve diğer varlıkların "*Yaratılış Nedeni*"ni bir "*Amacın Var Olduğu*" düşüncesine dayandırarak sorgular. Ve bu sorgusunda, başkaları tarafından tekrar en baştan sorgulanmaya kesinlikle kapalı yanıtlar verirken, diğer taraftan da toplumsal bir gerçeklik olarak insanların bir arada nasıl ve ne için yaşayacakları ile ilgili toplumsal normlar oluşturur. Dahası yarattığı,

---

[201] Richard Dawkins, **Tanrı Yanılgısı**, (çev: Tunç Tuncay Bilgin), Kuzey yayınları, Mayıs-2009, İstanbul, s.152.
[202] August Bebel, **a.g.e.**, s.217.
[203] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.s.18-19.
[204] "Kavimlerin ilk yasalarının konusu, halkı egemenlikleri altına almak olmuştur. Bu amaca ulaşmak için en kolay çözüm, onları korkutmak ve muhakemeyi yasaklamak oldu. Bu yasa koyucular, kavimleri dolambaçlı yollardan götürdüler; ta ki, kılavuzlarının amaçlarını anlayamasınlar; bastıkları ve geçtikleri yerleri göremesinler diye onları semaya baktırdılar…": Jean Meslier, **Sağduyu: Tanrısızlığın İlmihali**, 7. Basım, Kaynak yayınları, Mayıs-2005, İstabul, s.74.
[205] Turan Dursun, **Kutsal Kitapların Kaynakları-2**, 5. Basım, Kaynak Yayınları, Mayıs-2000, İstanbul, s.s.8-9.
[206] Hançerlioğlu, **Düşünce Tarihi**, s.26.

öngördüğü ya da dikte ettiği toplumsal model ile bir taraftan toplumu biçimlendirip, kadın-erkek bütün bireylere çeşitli roller verirken, diğer yandan da bu tutumunu, kendi içinde tutarlı ya da tutarsız olması bir yana, mantığa bürür ve bir inanç değeri haline getirir. Dolayısı ile "*Din*", tarihsel ve toplumsal bir gerçekliği olan "*dogma*" olarak karşımıza çıkar[207]. Dinlerin dikte ettiği buyruklar da, insanlar tarafından algılanışı bakımından "*her zamana/çağa hitap eden değişmezler*" olarak biçim kazanırlar. Böylece, bir dinsel buyruk, her ne kadar ortaya çıktığı çağın koşullarına ve ilgili olarak oluşturulduğu olaya yönelik içeriğe ve özelliğe sahipse ve kaçınılmaz olarak her ne kadar o döneme hitap ediyor ve o dönemi yansıtıyor olsa da, yüzlerce-binlerce yıl sonra hala "*aynılığıyla*" geçerliliğini sürdürdükleri düşünülen "*ayetler*" olarak benimsenirler.

Din, diğer ahlaki normlar ve toplumsal değerler gibi insanların birbirleri ile ve doğa ile etkileşimleri sürecinde yine insanların bu süreci anlama ve anlamlandırma çabasından doğmuştur. İnsanın toplumsal ilişkilerinin çerçevesini de yine insanlar tarafından oluşturulan benimseyişler çizmiştir. Din de, her toplumsal benimseyiş gibi, önce insan tarafından biçimlendirilmiş, sonra da insanı biçimlendirir olmuştur[208].

Evrim sürecinde, insanda "*kendi varlığının farkına varabilen*" bilincin evrilmesi, onun kendi varlığını ve doğasını da anlamlandırmaya çabalamasına neden oldu[209]. Kendi varlığının farkına varan bilinç, kendisinden başka varlıkları da ayırt edebildi ve bunun sonucunda kendisi ile kendisinden başka varlıklar arasındaki ilişkiyi, anlamlandırabildiği ölçüde, tanımlamaya çalıştı. Bu süreçte en ilkel dini anlayış; öncelikle insanın doğa olayları karşısındaki ya da doğal varlıkların insanın karşısındaki yerini tayin ediyordu: Yaşamın gerçekliğine ve çıkarlarına yönelikti[210]. Böylelikle din, insanın hem doğa karşısında ve hem de toplum karşısında kendi yerini tayin etmesi ile beraber, kendisine bakarak da toplumu ve doğayı tanımlaması olgusu olarak gelişti. Öyle ki bu süreç, dinin bir takım kurallarının oluşmasını ve doğal olarak da bu kuralların dayanacağı bir algının, bir hareket noktasının olmasını gerekli kıldı.

---

[207] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.15.

[208] Ersan Ersoy, "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği: Malatya Örneği", **Fırat Üniversitesi-Sosyal Bilimler Dergisi**, C.19, S.2, Elazığ-2009, s.212.

[209] 190-40 bin yılları arasında yaşamış olan "*Homo Sapiens Neanderthalis*" adlı insan türü geçimini avcılıkla sağlıyordu ve avlanmaya yarayan çeşitli araçlar kullanmaktaydılar. Bunun yanında mezarlarında ölüleri ile birlikte et parçaları ve bazı araçlar koymuş olmaları, belirli bir "*Öteki Alem*" inancına sahip olduklarını göstermektedir. Daha sonra bu inanç Homo Sapiens Sapiens'de görülmüştür. İlgili olarak bakınız: Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.s.63-64, 80.

[210] Bronislaw Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din**, (çev: Saadet Özkal), Kabalcı yayınevi, Mayıs-1990, İstanbul, s.11.

İlkel dinler, önceleri doğa ve insan ilişkisine dayanırken; insanın araç geliştirebilmesi[211], devamında avcılıktan, hayvanları yetiştirme ya da evcilleştirme sürecine geçişi[212] ve sonrasında da tarımı gerçekleştirmesi, dinin bu temel özelliğini değiştirdi.

Önceleri doğa karşısında "*Edilgen*"[213] konumda olan insan, doğa karşısında kendi varlığını ve doğa ile olan ilişkisini tanımlamak için "*totem*" kullanıyordu ve kendisinde gördüğü "*dişil*" ve "*eril*" özellikleri de doğadan esinlendiği bu toteme aktarıyordu[214]. Diğer taraftan da kendi toplumsal varlığını bununla tanımlamaya çalışıyordu. Örneğin, her klan, kendisine özgü bir totem ediniyordu, hatta klanı dolayısıyla bir toteme mensup kimse kendi özel totemini de oluşturabiliyordu[215]. Kişi ya da klan, var olduğuna inandığı kutsal güç ile totemleri sayesinde bağ kurduklarını düşünüyorlardı[216]. Bu açıdan totem, insanlığın somut düşünceden soyut düşünceye geçişidir[217]: Nesnelere soyut anlamlar yükleniyor ve böylece tanımlanıyorlardı.

Süreç içerisinde insan doğayı kavradıkça ve ona belirli açılardan hâkim oldukça, doğa karşısında daha "*Etken*", fakat din karşısında daha da "*Edilgen*" bir hal alıyordu artık. Daha önce insanın "*Yaratıcı*"ları, insanın karşısında çaresiz kaldığı yıldırım gibi doğal güçlere sahipken ya da bunlardan oluşurken; insan doğaya hâkim oldukça ve onu kendi yaşam ortamını yaratmak doğrultusunda değiştirebildikçe, "*Yaratıcı*" tasvirini doğadan ayırarak, onun, kendisine benzediğini tasavvur etmeye başladı. Yine de yaratıcılara özgü özellikler, insandan çok doğadan yaratıcıya aktarılmış haldeydi. Örneğin; Yukarı Paleolitik döneme ait olup, sonraları "*Ana Tanrıça*" inancının ilkel temelleri olacak olan ve "*bereket*"[218] veya "*doğurganlık*" kültünü barındıran, cinsel özellikleri abartılmış "*kadın heykelleri*" bu açıdan göze çarpmaktadır[219]. Doğa'nın doğurganlığının izlenmesi ya da "*Yaşamın Kaynağı*" olarak algılanışı, insanın tasavvur ettiği "*Yaratıcı*"da da aynı

---

[211] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.43.
[212] James C. Davis ilk insanların hayvanları evcilleştirmelerini şöyle kurgulamaktadır: "*Bir insan topluluğunun bir yabani koyun sürüsüne rastladığını düşünün. Koyunlardan birini ya da ikisini öldürüp yerler, oysa hayvanların sayısı yiyebileceklerinden fazladır. ...Günün birinde avcılar, koyunları tutabilecekleri yalnızca bir ucu açık bir vadi keşfeder. Bu keşif, en azından kısa bir süre için yerleşmek demektir. ...Artık avcılar çobana dönüşmektedirler. ...Koyunları tutması için köpekleri eğitirler.*": James C. Davis, **a.g.e.**, s.11.
[213] "*Toplayıcılık edilgin bir ekonomik etkinliktir*" bakınız: Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.103.
[214] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.117.
[215] Hikmet Tanyu, "Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırmalar", **AÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.26, s.s.155-156.
[216] Sigmund Freud, **Totem ve Tabu**, (çev: Niyazi Berkes), Remzi kitabevi, 1971, İstanbul, s.s.7-8.
[217] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.118.
[218] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.36.
[219] Alaeddin Şenel, **a.g.e.**, s.79.

özellikleri tanımlamasına neden oldu[220]. Toprağın doğurganlığı dolayısıyla toprak ile özdeşleşen kadının doğurganlığı da kutlu bir olay olarak görülmekteydi ve erkeğin bunun üzerindeki rolü henüz bilinmemekteydi[221]. Örneğin, bir birey ölüyor ve toprağa gömülüyordu; kadın ise, henüz bilinmeyen bir nedenden ve şaşılacak biçimde, yaşayan yeni bir birey doğuruyordu. Toprak da benzer bir biçimde, ölen bütün canlıları alıyor, yaşamı ve bitkileri doğuruyordu. Bu da babanın, soyun devamlılığındaki etkisinin de henüz anlaşılmaması nedeniyle, kadının "*Tek Başına Doğurgan*" olarak kabul edilmesine, böylece Ana Soylu din ve kültürün biçimlenmesine neden oldu[222]. Kadını merkezine alan Anaerkil anlayış şekillenmişti[223]. Kadın, doğurganlığı sayesinde, "*Yaşamın Kaynağı*" olarak algılanıyordu[224].

Anaerkil toplumda, üremede erkeğin rolü bilinmemekteydi; dolayısı ile baba, üremenin doğrudan öznesi konumundaki kadın karşısında tinsel bakımdan ön planda değildi[225]. Öyle ki insanlar, cinsel birleşmeden aylar sonra meydana gelen doğum ile bu cinsel birleşmeyi ilişkilendiremiyorlardı[226]. Böylelikle kadının üremesinin nedeni yine doğrudan kadının kendisi kutsallaştırılarak anlamlandırıldı. Bu aynı zamanda kadının, canlılığın kaynağı olan "*Toprak*" ile de özdeşleştirilmesi idi. Erkeğin ise temel özelliği, "*Eşinin doğurduğu*" bireye sevgisini veren kişi olmaktı[227].

Tarım bilinmediği için, bitkilerin bir tohumdan türedikleri ve topraktan beslendikleri bilgisi de henüz mevcut değildi elbette. Kadının Avcılık-Toplayıcılık sürecinde çocuk doğurmak ve bakımını üstlenmek gibi nedenlerle erkek ile işbölümüne girişmesi her ne kadar erkek ile kadın arasında cinsiyete dayalı iş bölümünün oluşmasının başlangıcı olabilecekse bile, henüz Ataerkil yapının gerçekleşmiş olması söz konusu değildi. Kadının Avcılıktan, yaşam alanının ya da hanenin veya inin düzenlenmesi ve yakın çevre ile ilgilenmesi görevini alması, devamında da tarımı geliştirmesi, aynı zamanda toprağın doğurganlığının da anlam kazanmasının anlaşılması demekti. Öyle ki; kadınlar, avlara katılamayıp ya da yeterince katılamayıp doğal olarak gerçekleşen iş

[220] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.45.
[221] Bertrand Russell bu dönemde babanın çocuğa olan sevgisini, neslin üremesinde babanın rolü tanınmayan yerde, babanın çocuğa olan sevgisinin, çocuğun o erkeğin eşinden doğmuş olmasına ve erkeğin de buna şahit olmasına bağlar. Bakınız: Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.s.17-18.
[222] Bronislaw Malinowski, **a.g.e.**, s.207.
[223] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.23.
[224] Gülsüm Cengiz Akyüz, "Tarih Boyunca Din ve Kadın", **Evrensel Kültür**, S.41, Mayıs-1995, s.17.
[225] Serol Teber, **a.g.e.**, s.61.
[226] Gülsüm Cengiz Akyüz, **a.g.m.**, s.17
[227] Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.s.24-25.

bölümü ile barındıkları yer ve çevresi ile ilgilenmek durumunda kalıyordu. Böylece, çevredeki bitkilerin meyvelerinden de yararlanmak, avcılıktan çok daha az enerji isteyen ve yine avcılıktan uzak kalan kadının gerçekleştirebileceği bir eylem olarak karşılarına çıkıyordu. Muhtemelen topladıkları meyvelerin, öyle ya da böyle çekirdeklerinden faydalanmayı da bu süreçte öğrendiler. Ve bu süreç, sonunda tarımın, yani topraktan üreyen bitkinin/canlılığın ona ekilen "*Tohum*"dan kaynaklandığının anlaşılmasını doğurdu.

Avcılıktan daha kolay ve çok daha az riskli bir beslenme imkânı sunan tarımın kadınlar tarafından geliştirilip, daha önce de avcılığa sahip çıkıp, kadınları hanenin çevresinde kalmak durumunda bırakan erkekler tarafından üstlenilmesi ile erkek bilinci "*tohum, toprak (tarla) ve ürün*" arasındaki ilişkiyi kurar hale geldi. Bu bilinç, en sonunda "*erkek, kadın ve çocuk*" ilişkisini de anlamlı kılacaktı[228].

Kadın, doğadaki canlılıkta tohumun etkisi bilinmeden, doğrudan "*Doğuran Toprak*" ile bir tutulmuştu. Ancak, artık toprağın bir tohum sayesinde yeşerdiğinin bilgisine ulaşılmıştı; yani toprak, artık "*Tarla*" idi. Üstüne üstlük bu tohumun tarlaya ekilmesinde ve sürülüp ekin alınmasında "*tohumu eken ve ekini süren bir tarla sahibi*"nin olmasının gerekliliği anlaşılıyordu; bu kişi de elbette ki mülkiyetin sahibi olan "*Erkek*"ti… Peki, hâlihazırda toprak ile özdeşleştirilen kadının doğurganlığında kimin rolü vardı?

Tarla, tohum için besleyici bir ortamdı elbette ve tohumu besleyip, filizlendiriyordu; doğuruyordu. Daha önce "*Toprak*" ile özdeşleştirilen kadın da artık, erkek tarafından atılan tohum için sadece besleyici bir ortamdan fazlası olmayan "*Tarla*" konumuna çekiliyordu[229]. Toprağın, yani artık "*Tarla*"nın, doğurganlığının nedeni tohum ve o tohumu tarlaya atıp eken ise; kadının doğurganlığının nedeni de bunun eş değeri olmalıydı… Dolayısıyla, önceden tek başına doğurganlığı "*Toprak*" ile özdeşleştirilip kutsallaştırılan kadın, "*tohum*"un anlaşılması ile bu sefer "*Tohumlanan Tarla*" ile özdeşleştiriliyor ve erkeğin "*Kutsal Hakimiyeti*"ne mahkum ediliyordu[230]. Avcılıktan daha kolay sürdürülebilen tarımsal faaliyetleri kadının güdümünden alan erkek ise artık tarlanın sahibi idi; çünkü onu ekip, ürünü yetiştirip alabiliyordu. Dolayısı ile bu, erkeğin, yine

[228] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.41; Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.23.
[229] Aynı anlayışın Hindu inancındaki karşılığı için bakınız: Janet Chawia, "Hint Dinsel Geleneklerinde Kadın Bedeni ve Toprağın Birlikteliği: Tohum, Toprak ve Tahılın Cinsiyetlendirilmiş Temsilleri", **Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet**, (der: Sylvia Marcos, çev: Sibel Özbudun), Ütopya yayınevi, Mart-2006, Ankara, s.255; Naşid Erez, "Kadının Toplum İnançlarındaki Yeri", **Belgelerle Türk Tarihi**, S.28, 1970, s.20.
[230] August Bebel, **a.g.e.**, s.35.

"*Tarla*" ve "*Kadın*" üzerinde hâkimiyetinin mantıksal dayanağı oluyordu. Erkek, artık kadını "*Doğurgan Toprak*" olarak değil "*Tohumlanan Tarla*" olarak algılıyordu ve tabii ki kendisi de, o tarlayı "*istediğince süren*" konumuna yükseliyordu. Tohum da doğrudan kendisi idi; kendisindendi[231]… Buna bağlı olarak da erkeğin dölleyiciliği ile de yağmur ilişkilendiriliyor ve toprağı dölleyen sıvı olarak kabul ediliyordu[232].

Bu sürecin, erkeğin, Tarla ve Kadın üzerindeki hâkimiyetinin mantıksal temeli olması bir yana; erkek egemenliği ve bu egemenliğin kadın bedeninin denetlenmesi yönündeki gelişimi, erkeğin, doğrudan "*Üretim araçları üzerindeki mülkiyet hakkı*" ile ilgilidir. Dolayısıyla bu, aynı zamanda bu araçların sahibi olan erkeğin, yine kendi iktidarı tarafından tanımlanacak "*Hakları*"nın korunması gereğini doğurdu. Kadının çok eşliliğinin engellenip tek eşliliğinin dayatılması veya erkeğin çok eşliliğinin meşrulaştırılması da bu temele dayanmaktadır. Doğası gereği üreme işlevi açısından kadından avantajlı olan erkek, bunu elbette ki kendi yararına, yani kendi soyunun olabildiğince yayılması çerçevesinde kullanacaktı[233]. Bunu da tabii ki toplumu düzenleyen yasaları Ata Erki çerçevesinde yeniden temellendirerek yaptı. Artık kadını odak noktasına alan; fakat kadın ile erkeği eşit gören Anaerkil yapının yerini, erkeğe odaklanan ve onun ayrıcalığını/egemenliğini meşrulaştıran Ataerkil inanç sistemi, toplumsal ve siyasal yapı alıyordu[234]. Dolayısıyla "*Din*", bir yandan Anaerkil yapıdan Ataerkil yapıya geçişte bir *Üst Yapı* kurumu olarak ortaya çıkıyor, öte yandan da erkeğin kadın karşısındaki üstünlüğünün "*Toplum Bilinci*"ndeki altyapısını kurguluyordu. Anaerkil inançlarda yaşamın kaynağı nasıl ki "*Dişil Yaratıcı*" idiyse, Ataerkil yeni inançta da yaşamın kaynağını; tohumu tarlaya eken ve onu biçen, yani kadını gebe bırakan ve yeni doğan bireyin kaynağı olan erkeği, kendisini temsil etmekle görevlendiren "*Eril Yaratıcı*" oluşturuyordu[235]. Ve bu "*Eril Yaratıcı*" doğurmaya gerek duymadan dünyayı ve yaşamı "*ol*" diyerek yoktan var

---

[231] Şevket Ökten, **a.g.m.**, s.306.
[232] André Morali – Daninos, **Cinsel İlişkiler Tarihi**, (çev: Galip Üstün), Gelişim Yayınları, Ekim-1974, s.104.
[233] Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s.28-29.
[234] Gülsüm Cengiz Akyüz, **a.g.m.**, s.19.
[235] Eril ilahların, kadın üzerindeki erkek egemenliğini yapılandırmasına Amerika yerlilerinin inançlarından örnekler için bakınız: June Nash, "Cinsiyetlendirilmiş İlahlar ve Kültürün Hayatta Kalması", **Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet**, (der: Sylvia Marcos, çev: Sibel Özbudun), Ütopya yayınevi, Mart-2006, Ankara, s.s.296-314.

ediveriyordu[236]. Dolayısıyla yaşamı "*Doğum*" ile var eden "*Dişil Yaratıcı*"nın yerini, doğum yapamayacağı için, yaşamı "*Söz*" ile yaratan "*Eril Yaratıcı*" almaktadır[237].

İbrahimi dinlerin gerçekleştirdiği değişimde, bir de Anaerkil toplumdaki birlikteliğin kaynağını Ana'ya dayandıran "*Kan Bağı*" anlayışının da devşirilip, toplumsal birlikteliğin temellerinin erkeğe atanması söz konusudur. Anaerkil toplumsal yapı ve düşünce sistemi, aynı Anadan gelmiş olmaya dayanmaktadır. Yani Karındaşlık çerçevesinde "*Kan Bağı*" olarak tanımlanan birliktelikten temelini alarak oluşmuş "*Gensler*" söz konusudur[238]. Ancak, bu "*Kandaşlık-Karındaşlık*" anlayışı, yerini İslamiyet'te, Yaratıcının insanı, aynı babadan gelmiş olmayı tanımlayan ve erkeğin üremedeki yerini merkeze alan "*Nutfe*[239]"den yaratmış olması anlayışına bırakmaktadır[240].

Tarımın öğrenilmesi, erkek tarafından ele geçirilmesi ve üremede erkeğin rolünün anlaşılarak soy atamasının kadından alınıp erkeğe mal edilmesi biçiminde olgunlaşan bu süreçte; erkeğin erkini ve soyunu tanımlayan yaşam ve hakimiyet alanları ortaya çıktı. Erkek, sürüp emek harcayarak ekin elde ettiği tarlayı, kendi kanından gelen ve yine kendisi gibi "*Eril Yaratıcı*"nın hükümranlığını temsil eden "*Erkek*" çocuğuna devretmeliydi. Bu gereklilik de "*Özel Mülkiyet*" ve "*Veraset*" sistemini doğurdu[241]. Dolayısıyla bu süreç, aynı zamanda kadının kutsallığını ve biricikliğini bütünüyle yitirmesi süreciydi. Kadın artık toprak ile özdeşleştirilen "*Üreme / Doğurganlık*" gücünü yitiriyor ve bir "*Tarla*" olarak ona sahip olan erkeğin egemenliği başlıyordu. Dini yapı da, erkeğin bu egemenliğini meşrulaştıracak biçimde evriliyordu elbette[242]. İşte bu keskin değişim ve ilişki en belirgin bir biçimde Ataerkil temelli üç büyük dinde; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te görülür. Her üç inanç sistemi de, özellikle ortaya çıktıkları bölgede Ataerkil yapının pekişmesini sağlamıştır[243].

---

[236] Kur'an-ı Kerim, Bakara/117 "*O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece 'Ol!' der, o da hemen oluverir.*"; Ayrıca yine bakınız: **Kur'an-ı Kerim**, Al-i İmran/47; En'am/73; Nahl/40; Yasin/82, Mü'min/68.
[237] André Morali – Daninos, **a.g.e.**, s.s.88-89.
[238] Serol Teber, **a.g.e.**, s.s.76-77.
[239] Nutfe: Döl suyu, sperma (bkz: meni). Anlam için bakınız: Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, 2001, Ankara, s.846/nûşende.
[240] **Kur'an-ı Kerim**, İnsan/2 "*Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık.*"; **Kur'an-ı Kerim**, Abese/19 "*Bir nutfeden yarattı da ona şekil verdi.*"
[241] F. Engels, **a.g.e.**, s.68.
[242] Gülsüm Cengiz Akyüz, **a.g.m.**, s.19.
[243] Çağdaş Demren, "Ortadoğu'da Ataerkillik ve Erkeklik İlişkileri", **CÜ-Sosyal Bilimler Dergisi,** C.32, No.2, Aralık-2008, s.323.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet olarak bilinen İbrahimi dinlerin "*Kadın*"a olan yaklaşımlarında en belirgin özellikleri; "*Kadın*"ı, erkeğe bakarak tanımlamaları, erkeğe bağımlı olarak görmeleri ve şehvetin kaynağı olarak algılamalarıdır[244]. Bunun, özellikle Hıristiyanlıkta, cinselliğin olumsuzlanması ve şehvetin ortaya çıkmasının sorumluluğunun kadına yüklenmesi ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Bu anlayış da temellerini "*Yaratılış*" düşüncesinden alır ve böylelikle İbrahimi dinler kadın ile erkek ayrımına ta en baştan başlar.

İbrahimi kitapların ilki olan Tevrat'ta yaratılış düşüncesi iki varyasyon halinde geçmektedir. Bunlardan ilkinde, Yaratıcı'nın altıncı günde topraktan Âdem'i ve onunla beraber yine topraktan fakat harcına bu sefer pislik ve çamur da ekleyerek "*Lilith*" adında bir kadını yaratması konu edilmektedir[245]. İkincisinde ise, Âdem ve sonradan onun kaburga kemiğinden yaratılan kadın olan "*Havva*"dan söz edilir.

Tevrat'ta Âdem ile birlikte yine topraktan yaratıldığına inanılan kadının "*Lilith*" olduğu düşünülmektedir[246]. Lilith, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılan[247] ve insan neslinin annesi olarak tasvir edilen, fakat cinselliği ancak yasak ağacın meyvesinden yiyerek öğrenebilen Havva'nın aksine, Âdem ile beraber yaratılmış durumda olduğu için cinselliği kendi yaratılışından ötürü bilmekteydi[248]. Sonrasında Lilith, Âdem ile yaratılışı bakımından aynı ve topraktan olduğu için, Adem'in kendisi üzerinde hâkimiyet kurmasına karşı çıkmış, cinsellikte dâhil olmak üzere, eşit olduklarını savunmuş ve saf cinselliğin yani şehvetin ve yoldan çıkarmanın simgesi olarak lanetlenmiş, sonunda da Şeytan ile işbirliği yapmıştır[249]. Böylece Âdem'den uzaklaştırılan Lilith'in yerine, ona boyun eğebilsin diye bu sefer Âdem'in kaburga kemiğinden Havva yaratılmıştır[250].

---

[244] Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.s.39-40; Deniz Kandiyoti, **Cariyeler -Bacılar -Yurttaşlar**, Metis Yayınları, Mart-2011, ss.148-149.

[245] Egemen Eroğlu, Tayfun Oktar, "Sünnet Ritüelinin Mitolojik Değerlendirilmesi", **Androloji Bülteni**, S.40, Mart-2010, s.1.

[246] "*Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı*": **Tevrat**, Yaratılış/1:27.

[247] Tevrat, Yaratılış/2:21-22.

[248] Adem'in ilk eşi olan Lilith ile ilgili olarak bakınız: Vera Zingsem, **Lilith: Adem'in İlk Karısı**, (çev: Devrim Doğan Yüzer), İlya İzmir Yayınevi, 2006, İzmir.

[249] Tezcan Durna, "Türk Modern/Muhafazakâr İmgeleminde Kadının Kamusal Varlığının Sınırları: Falih Rıfkı Atay ve Peyami Safa Örneği", **Kültür ve İletişim (culture & communication)**, 11/2, Yaz/75-106, 2008, s.84.

[250] Necati Sümer, **Kitab-ı Mukaddes'te Cinsel Motifler**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Adana, s.31.

Böylesi bir "*Yaratılış*" inancı, "*Cinsel Arzu*"yu bir "*günah*" olarak mahkûm etmenin yanında, aynı günahın sorumluluğunu iki kere "*kadının kişiliği*"ne yüklemekteydi. Kadın; öncelikle Lilith'de, onun yaratılışında var olan "*Cinsel Arzu*"su nedeniyle, eşine ve yaratıcısına "*İsyan Eden*" konumundayken; ardından Havva'da, "*Yasak Ağacın Meyvesi*"nden yemek suretiyle "*Cinselliği Sonradan Öğrenen*" kişi olarak, ama bu sefer de Âdem'i "*Yoldan Çıkaran*" konumunda tasavvur edilmiştir. Ve her iki kadın "*Şeytana Uymuş Olmaları*" ile beraber, Lilith'ten farklı olarak Havva, aynı zamanda, "*Erkeği Baştan Çıkaran / Şeytana Uyduran*" konumuna da geçmiş oluyordu[251]. Bu da, her iki kadın temsilinde kadının, cinsel açıdan sınırlandırılması ve kontrol altında tutulması gereken "*nesne*" olarak algılanması sonucunu doğuruyordu[252].

İslamiyet'te ise "*Lilith*" inancına değinilmediği gibi Havva'nın nasıl yaratıldığının ayrıntısına da girilmez. Fakat Havva'nın Âdem'in kendisinden yaratıldığı ve Âdem'den yaratılmasındaki amacın, onun kalbinin, yaratılacak olan "*Dişi*"ye daha rahat ısınabilmesi olduğu konusunda Yahudilik ile en azından hemfikir olduğu anlaşılmaktadır[253]. Ayrıca, Muhammed Peygamber yine de kimi hadislerinde, kadınların "*Eğe kemiği gibi eğri*" olduklarından söz etmektedir[254]. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in, üstü örtük bir biçimde "*Lilith*" efsanesine yakın bir duruş sergilediği düşünülebilir; çünkü aynı zamanda Havva'nın hamile kalması konusunda da, Âdem'in Havva'ya yakınlaştığı, yani Havva'nın "*Edilgenlik gösterdiği*" özellikle vurgulanmaktadır. Lilith ise zaten böyle bir edilgenliğe karşı çıktığı için lanetlenmişti. Böylelikle Havva, Etkenlik ve Edilgenlik konusunda Lilith'in zıddı konumundadır. Havva "*Uysal*" ve "*Saf*" iken; Lilith de "*Asi*" ve aynı

---

[251] Kur'an-ı Kerim'de "*Yasak Meyve*"nin yenilmesi konusunda önce Havva'nın mı kandırıldığı ve Adem'in kandırılmasına aracı olduğu konusunda bir bilgi olmamakla birlikte, ilgili ayetlerde yalnızca, ikisinin birden Yasak Meyveyi yemekle birlikte ayıp yerlerinin göründüğüne vurgu yapmaktadır. Bakınız: **Kur'an-ı Kerim**, A'râf/22; A'râf/27. Buna karşın Kur'an-ı Kerim'in muhatabı her zaman için Adem'den başkasının olmadığı görülmektedir ve tövbe eden de tövbesi kabul olunup ikisinin de affedilmesine aracı olan da Adem'dir. Bakınız: **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/35; A'râf/19; Taha/115,123.

[252] Çağdaş Demren, "Ortadoğu'da Ataerkillik ve Erkeklik İlişkileri", s.325.

[253] **Kur'an-ı Kerim**, A'raf/189: "*Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler*"; Kur'an-ı Kerim, Nisa/1: "*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir"*.

[254] *"...Kadınlar hakkında hayırlı olup nezaketle muamele etmenize dair vasiyyetime itaat ediniz. Çünkü onlar eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri tarafı üst kısmı (ortası)dır. Eğer sen onu doğrultmaya uğraşırsan kırarsın, kendi haline bırakırsan daima eğri kalır. O halde kadınlar hakkında hayır öğüdüme itaat ediniz"*: Buhari, Nikah, 80'den aktaran; Bekir Topaloğlu, **İslam'da Kadın**, Rağbet Yayınları, Mayıs-2001, İstanbul, s.21.

zamanda Şeytan ile de işbirliği içerisinde olduğundan "*Fitneci*"dir. Buna karşın, bu özellikleriyle, her ikisi de kadındır. Dolayısı ile gerek Eski ve Yeni Ahit'te olsun ve gerekse Kur'an-ı Kerim'de olsun Kadın, her halükârda "*Erkek Merkezli*" bir anlayış çerçevesinde düşünülmüş ve erkeğe göre biçimlendirilmiştir. Bu durumda ilk erkek yani Âdem, insanlığın ilk ortak atası konumunda olmakla birlikte yaratıcının emri ile meleklerin secde ettiği ilk insan olarak da tanıtılır[255]. Oysa meleklere, ne Adem ile birlikte yaratılan Lilith'e ve ne de sonradan *İslam'a göre* Adem'in kendisinden veya *Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa göre* Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılan Havva'ya secde etmeleri emredilmiş değildir. Ve aynı zamanda yaratıcının "*halife*" olarak yarattığı insandan muhatap olarak aldığı, peygamberliğe layık gördüğü cinsiyet de yine "*Erkek*"tir[256]. Kadın ise dini yükümlülüklerden, erkek dolayısı ile haberdardır[257]. İslam anlayışına göre, peygamberlerin özellikle erkeklerden seçilmesinin en temel nedeni; kadın ve erkeğin doğalarından kaynaklanmaktadır. Savaşlar ve mücadele gereği ya da tebliğin zor şartlar gerektirecek olması; bunun yanında tebliğ edecek kimsenin insanlarla açık ve gizli bir biçimde görüşmeler yapmak durumunda kalması gibi[258]…

Kur'an-ı Kerim'de "*İlk Günah*" konusunda da doğrudan Adem muhatap alınmış ve ona seslenilmiştir[259]. Yine Kur'an-ı Kerim'de kadınlar ve çocuklar, altın, gümüş, at ve ekinlerle birlikte nitelenerek "*İnsanlar (Erkekler) için yaratılan nimetlerden*"

---

[255] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/34; A'raf/11-12; Hicr/29-33; İsra/61; Kehf/50; Taha/116; Sad/71-76.

[256] Bekir Topaloğlu bu konuda "*Kur'an-ı Kerim'de insanlara yapılan hitaplar umumiyetle erkeklere aittir, müzekkerdir. Bunun sebebi Arap dilinin kendi özelliğidir*"demektedir: Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.79; Oysa karı-koca ilişkileri ya da benzeri gibi kadın ile erkeğin ikili ilişkileriyle ilgili ayetlerde doğrudan ve hep erkekler muhatap alınmıştır. Öyle ki, erkeklere, eşlerinin nasıl davranmaları gerektiği söylenmiştir, Örneğin: **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/187 "*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz*"; **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/197 "*Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse, hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur*"; **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/221 *"İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kadından, imanlı bir câriye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir*"; **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/222 "*Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın*"; **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/223 "*Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın. Kendiniz için önceden hazırlık yapın. Allah'tan korkun, biliniz ki siz O'na kavuşacaksınız. (Yâ Muhammed!) müminleri müjdele!*" ayetleri ve benzeri ayetler, doğrudan erkeğe seslenildiğini, kadının muhatap alınmadığını ve ancak kadının "*erkek dolayısı ile haberdar edildiği*"ni ortaya koymaktadır.

[257] Selim Özarslan, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", **CÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X/2, 2006, s.s.113-114.

[258] Selim Özarslan, **a.g.m.**, s.112.

[259] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.22; **Kur'an-ı Kerim**, Taha/116,122.

sayılmışlardır. Dolayısı ile Kur'an-ı Kerim yetişkin erkeklere hitap etmektedir[260]. Bu düşünce, Muhammed Peygamber'in bir hadisi ile de desteklenmektedir. "*Dünya bir yararlanma alanıdır: Dünya nimetlerinin en hayırlısı da iyi kadındır*"[261]. Buna karşın diğer bir nokta ise kadının, "*Adam öldürmekten daha büyük bir günah*"[262] olarak nitelenen "*Fitneci*" olmasıyla olumsuzlanmasıdır[263]. Muhammed'in bu konudaki hadisi ise şöyledir; "*Benden sonra erkekleri kadınlardan daha çok etkileyecek bir fitne bırakmadım*"[264].

Âdem'in topraktan yaratılması ve bedenine Yaratıcı'nın kendi ruhunu üfürmesi inancı; Toprak ve Beden'in ilişkilendirilmesi konusunu akla getirmektedir[265]. Öyle ki, bedeni topraktan yaratılan Adem'in ruhu doğrudan Yaratıcı tarafından üfürülmüştür. Böylelikle Adem'in manevi varlığının doğrudan kaynağı "*Yaratıcı*" iken, maddi kaynağı da "*Toprak*"tır. Dolayısı ile bu anlayış; toprağın, Adem'in annesini temsil ettiğini düşündürmektedir. Ancak, toprağın yaratılışı da "*Arzın Yaratılışı*" dolayısıyla Yaratıcıya mal edilerek, Anaerkil inançtaki "*Dişil Yaratıcı*"nın doğurganlığı karşısında Ataerkil inançtaki "*Eril Yaratıcı*"nın doğurganlığı sorunu böylece aşılmış görünmektedir. Bu da "*Ataerkil ruhsal ilkenin, Anaerkil maddi ilkeye zaferi*"[266] olarak tanımlanabilir, çünkü "*Dişil Yaratıcı*"nın doğurganlığı böylelikle elinden alınmış bulunuyordu. Kur'an-ı Kerim'in, yaratılış itibarıyla Adem'e "*Benzer*" olduğunu nitelediği İsa'nın doğumu da, bu açıdan önemlidir[267]. Hıristiyanlıkta, Yaratıcı ile İnsan arasında, şefkati ve şefaati dolayısıyla aracılık özelliği olduğuna inanılan; "*Yaratıcı*" ve Yaratıcı'nın özüne sahip "*Oğlu*"nu taşıyıp doğuran "*Bakire Meryem Ana*" tasviri[268] her iki inançta da "*Kutsal*" bir özelliğe bürünmüş ve "*Eril*" inanç sistemi içerisinde, yine "*Eril Yaratıcı*"nın yaratıcılığını onaylar ve ortaya koyar bir nitelikte ululanmıştır. Böylece Yaratıcının yeryüzündeki temsilcisi "*Oğlu"* iken, Kilise de "*Meryem*" ile özdeşleştiriliyordu[269]. Bu da yine, kadının, erkeğin çocuklarını doğurması dolayımıyla yine onun iktidarının ve mülkiyetinin

[260] **Kur'an- Kerim**, Al-i İmran/14 "*Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır*".
[261] Müslim, Rida', 64'ten aktaran; Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.42.
[262] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/217.
[263] İlhan Arsel, **Şeriat ve Kadın**, Kaynak yayınları, Mayıs-2010, İstanbul, s.s.214-215.
[264] Buhari, Nikah, 17'den aktaran; Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.42;
[265] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.s.130-131.
[266] Erich Fromm, **a.g.e.**, s.36.
[267] **Kur'an-ı Kerim**, Al'i İmran/59: *"Allah nezdinde İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona 'Ol!' dedi ve oluverdi"*.
[268] Genel olarak bkz. Kürsat Haldun Akalın, "Orta Çağın Hristiyanlık Öğretisinde Meryem Ana Yüceltmesi", **AÜ-İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, S.27, 2007, Erzurum, s.s.271-305.
[269] André Morali – Daninos, **a.g.e.**, s.116.

güvencesi, tamamlayıcısı ve onaylayıcısı olmasına yönelik algıdan hareketle, Kilise de aynı işlevi Yaratıcı için görüyordu.

Lilith'in yaratılması konusunda ise; daha önce değinildiği gibi, yine Adem gibi topraktan olduğu için Lilith, Adem ile aynı haklara sahip olduğunu iddia etmişti. "*Yaratılışı nedeniyle erkeğe eşit olan kadın*" sorunu da yine Lilith'in lanetlenip, bu sefer Adem'in bedeninden "*Yaratılışı nedeniyle erkeğe eşit olamayan Havva*"nın yaratılması konusu ile aşılmış durumdadır. Bu da Adem'i, kendisini yaratan Yaratıcı'ya; Havva'yı da kendisinden yaratıldığı Adem'e tabi kılmaktadır. Kadının doğurganlığı dolayısıyla kutsiyeti elinden alınmış oluyordu. Ve böylece Havva da; kadın -*Lilith*'in aksine- erkeğe eşit olamasın diye yaratılmış durumdaydı.

Kadın ve Bedenin nesneleştirilmesi doğrultusunda erkeğin ve soyunun kutsallaştırılması düşüncesi, erkeğin, Yaratıcı'nın temsili olduğu kabulü ve yaratılışta kadının erkek bedeninden yaratılması durumu ile erkeğin, "*kadının başı*" olduğu anlayışını getirmiştir. Hıristiyanlıkta kadınların kilisede İsa Mesih'e duydukları bağlılığı evlerinde kocalarına duymaları emredilmiş; bedenin kurtarıcısı ve kilisenin başı olan İsa Mesih ile özdeşleştirilen Kocaya atanan "*Kadının Başı*" olmak görevi de bununla bağlantılıdır[270]. Kur'an-ı Kerim de kadınları kocalarının "*Tarlaları*" olarak tanımlamakta ve erkeğe "*kendi tarlalarını istedikleri gibi sürmeleri*"ni öğütlemektedir[271]. Bu aynı zamanda kadınların kendi bedenleri üzerindeki haklarının, kadınlar saf dışı edilerek erkeğe verilmesi idi ve "*Tohumlanan Tarla*" olarak algılanan kadının İslam'daki yansımasıdır. İslamiyet'ten önceden beri var olagelen "*Tohum-Tarla*" benzetmesi[272] yine İslamiyet'te benimsenerek ilahi ve sorgulanamaz bir anlayışa büründürülmüştür ve *Din Toplumu* yaşamında erkeklerin etkinlikleri ön planda olmakla birlikte erkek, kadından bir derece üstün tutulmuştur[273]. Fakat bu anlayış, görünürde "*Bir derece*" ifadesi ile nitelenmekle birlikte sonuç olarak erkeği kadına bütünüyle üstün ve kadının hâkimi haline getirmiştir.

---

[270] **İncil**, Pavlus'un Korintliler'e Mektupları 1/11:3 *"Ama şunu da bilmenizi isterim: Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır"*; **İncil**, Pavlus'un Efesliler'e Mektubu/5:22-25 *"Ey kadınlar, Rab'be bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedenin kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih'e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar. Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin"*.

[271] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/223; Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.65.

[272] Naşid Erez, **a.g.m.**, s.18.

[273] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/228.

"*Yaratılış*" meselesinden kaynaklarını alarak, özellikle Yahudilikte kadın ile erkek eşit değillerdir. Bunun en belirgin örneği yine "*Yasak Meyve*"nin yenilmesi olayı karşısında Yaratıcı tarafından uygulanan cezanın yol açtığı toplumsal rollerde görülmektedir. Havva ve neslinden gelen tüm kadınlar onun, yasak meyveyi Şeytan'a aldanmak suretiyle yemiş ve Adem'e de yedirmiş olmasıyla, her ay kanamak/adet görmek ve çocuk doğururken acı çekmekle cezalandırılmışlardır. Ayrıca kadınların varoluşlarından gelen bu doğal dönemleri ile beraber lohusalık halleri de Yahudilik'te ve İslamiyet'te "*Kirlilik*" olarak benimsenmiştir[274]. Adem ve neslinden gelen tüm erkekler de onun, Havva'ya kanmış olması nedeniyle emek vererek yiyecek bulmaya mahkum edilmiştir[275]. Yasak Meyve'nin yenilmesi karşısında uygulanan ceza her açıdan kadın ile erkek arasında kesin bir işbölümünü ve toplumsal rolü kutsuyordu. Adem'in mahkumiyeti her ne kadar "*Olumsuzluk*" ifade ediyor görünse de, erkeğe kadın üzerinde cennette bile verilmemiş kesin bir hakimiyet veriyordu. Öyle ki kadın, çocuk doğurmak ve yetiştirmekle görevlendirilirken aynı zamanda eve mahkûm ediliyor; ekonomik olarak da erkeğe bağımlı kalmak zorunda oluyordu. Hıristiyanlık da Yahudiliğin bu görüşünü miras almış ve bu çerçevede kadını "*Cennetten Kovulma*"nın ilk sorumlusu ve asıl günahkâr ilan etmiştir. Buna dayanarak da "*Kadın: Denetim altına alınması gereken*" biçiminde tanımlanmıştır[276]. İslamiyet ise "*Cennetten Kovulma*" şeklinde ifade edilen inançta Yahudilik ve Hıristiyanlıktan ayrılır. İslamiyet Yasak Meyve'yi yemenin sorumluluğunu tek başına "*Havva*"ya değil, ikisine birden yükler[277]. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim, kadının "*Günahın Nedeni*" olması düşüncesini paylaşmaz. Yine Yahudilikte görülen; erkeğin, evin geçimini sağlaması görevi İslamiyet'te de aynen benimsenmiştir. Kendi rızası ile erkeğe boyun eğen kadını da "*Sâliha*"[278] olması ile övmektedir[279] ve yine Yahudilik'teki gibi kadının çocuk

[274] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.96.
[275] **Tevrat**, Tekvin/3:16-20 *"RAB Tanrı kadına, 'Çocuk doğururken sana Çok acı çektireceğim' dedi, 'Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, Seni o yönetecek'. RAB Tanrı Adem'e, 'Karının sözünü dinlediğin ve sana, Meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için Toprak senin yüzünden lanetlendi' dedi, 'Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, Yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek Ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın Ve yine toprağa döneceksin'. Adem karısına Havva adını verdi. Çünkü o bütün insanların annesiydi".*
[276] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.68.
[277] **Kur'an-ı Kerim**, A'raf/19-27.
[278] Sâlih, Sâliha: (*arapça*) Yarar, elverişli, iyi, uygun, yaraşır; dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan: Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, 18 baskı, 2001, Ankara, s.917/sâlûs.

doğurması ve yaşamını buna adaması yüceltilir[280]. Kur'an-ı Kerim'in, erkeği kadının "*koruyucusu ve yöneticisi*" olarak atayan Nisa suresinin 34'üncü ayetindeki "*yönetici ve koruyucu*" anlamına gelen "*kavvâmûn*" kelimesi "*Nafakasına ve ihtiyaçlarına bakmak*" ve "*Onu gözetleyip korumak*" anlamına gelmektedir[281]. Her iki anlamda da kadın aslen, erkek karşısında "*Edilgen*" kabul edilerek, "*erkeğin nafakasına ihtiyaç duyan*" ve "*erkeğin gözetimine gereksinim duyan*" olarak tanımlanmıştır; böylece erkek, bütünüyle "*Etken*" konuma çekilmiştir. Dolayısı ile kadın, olumlu bir söylem ile aslında olumsuzlanmakta ve "*Edilgenliği*" Yaratıcı tarafından atanmaktadır. Buna karşın İslamiyet, her şeyin "*Dişi ve Erkek*" olarak çift yaratıldığına da vurgu yapar[282], böylelikle İslamiyet'te kadın ve erkek eşit olmasalar da birbirlerini tamamlayıcı oldukları anlayışı yerleşmiştir. Yine Kur'an-ı Kerim erkeklere seslenerek "*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz*" demektedir[283]. Anlaşılmaktadır ki; Kur'an-ı Kerim, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan ayrılarak, kadının erkek karşısındaki ve ev içerisindeki konumunu daha olumlu bir seviyeye çekmektedir. Fakat yine de kadına biçtiği rol ve tayin ettiği hak, kadının doğası gereği bir insan ve bir birey olarak sahibi olması gereken haklarından ziyade, İslam'ın tasavvur ettiği Yaratıcının kendisinin "*Kadının hakkı budur*" direyerek buyurduğu haklardır. Doğal olarak kadın ile erkeğin eşitlikleri, Kur'an-ı Kerim'in bakış açısının elverebildiği ölçüde ve kadın ile erkeğe yeryüzünde öngörülen "*Yaratılışları*" çerçevesindedir[284]. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in yeryüzünde ve insanlar yaşadıkça geçerli olmak üzere tanımladığı ayrım, "*Yaratıcı Katı*"nda bir anlam ifade etmemektedir[285]. Fakat bu ayrım, yeryüzünde kadının, erkek karşısında bir "*Mal*" konumuna indirgenmesiyle sonuçlanmaktadır[286]. Kadını, erkeğin

---

[279] İlhan Arsel, **a.g.e.**, s.s.340-345; **Kur'an-ı Kerim**, Nisa/34: "*Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır.* "

[280] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.256.

[281] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.81.

[282] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.41.

[283] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/187.

[284] Kimi yazarlarca bu düşünce, "*Toplumsal Cinsiyet*" İlahi bir zemine oturtularak şu biçimde yumuşatılmaktadır: "*İslam dini aile müessesesinde, kadınla erkek arasında kendi maddi ve manevi kabiliyetine göre vazife taksimi yapmıştır. Her cinse görebileceği işi vermiş, 'ihtisasa hürmet' etmiştir. Kadına yapamayacağı işi teklif etmemiş, taşıyamayacağı sorumluluğu yüklememiştir*": Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.79.

[285] Beyza Bilgin, "İslam'da ve Türkiye'de Kadınlar", **AÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.36, 1994, s.30; Kur'an-ı Kerim, Hucurat/13 *"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır".*

[286] Necla Arat**, Kadın Sorunu**, Say Yayınları, Ağustos–1986, İstanbul, s.86.

denetimine sokan bu dinsel düşünüş çerçevesinde; kendi bedeni üzerinde bile söz sahibi olamayan ve bu hakkı tümüyle önce babasına ve sonra da kocasına teslim ederek kendi rızasıyla boyun eğen kadın "*Saygın-İffetli*" ve fakat kimseye ait olmayan ve "herkesin eşyası" olarak algılanan "*Fahişe*" ayrımı benimsenmektedir[287]. Özellikle İslami düşünüş, İslam öncesi Arap toplumunun kadını erkeğe daha eşit konuma getiren yaşam tarzını benimseyen kadınları da "*Fahişe*" olmakla nitelendirmektedir[288].

Eski Ahit'te, Yaratıcı'nın Yahudi erkekler ile gerçekleştirdiği sünnet akdi de, erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetinin bir başka yönünü oluşturur. Öyle ki Tanrı öncelikle İbrahim ve soyuna bir bölgenin hâkimiyetini vaat ediyordu. Daha sonra da bu vaat edilen topraklar için tanımlanan verasetin gerçekleşebilmesi için erkeklerin cinsel organlarının bir parçasını kesmelerini ve kadınların da evlenme öncesinde bekâretlerinin, evlenme sonrasında da cinselliklerinin sıkı bir denetim altına alınmasını öngörüyordu[289]. Dolayısı ile erkeğin "*Toprak*" üzerindeki hâkimiyeti aynı zamanda kadın ve kadın bedeni üzerindeki hâkimiyeti ile özdeşleştiriliyordu. Erkeğin ve soyunun hâkimiyeti, kadının bir denetim altında tutulması koşuluna bağlanmaktaydı. Yahudilikle ilgili olarak sünnet akdinin bir diğer yönü de yine, Adem'e isteklerini kabul ettiremeyip şeytanlarla yaşamaya başlayan Lilith ile bağıntılıdır[290]. Şeytanlarla birlikte olmaya başlayan Lilith, mastürbasyon yapan erkeklerin menilerinden meydana gelen yüzlerce Şeytan doğurmaktadır. Geri dönmesi için meleklerden gelen çağrıya da olumsuz karşılık verir ancak Yaratıcı tarafından her gün yüz çocuğunun öldürülmesiyle cezalandırılır. Lilith'de Adem ve Havva'nın soyundan gelen insanoğlunun bebeklerini öldürmeye and içer; ancak kendisini uyarmaya gelen meleklerin adlarının yazılı olduğu muskanın bulunduğu beşiklere ve sünnet edilmiş erkek bebeklere dokunmayacaktır[291].

---

[287] Fatmagül Berktay, **a.g.e.**, s.81.

[288] Muhammed peygamberin kadına yönelik getirdiği yasaların, kadınların İslam öncesi dönemde sahip oldukları özgürlüklerini ellerinden aldığını düşünen ve Muhammed peygamberin ölümüyle eski özgürlüklerinin yeniden sağlanacağını umut edip sevinerek dans eden Hadramût'lu kadınların "*Fahişe*" olarak nitelendirilmeleri ve Ebu Bekir'in emriyle öldürülmeleri olayı için bakınız: Fatmagül Berktay, **Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak**, Pencere yayınları, Ocak-1998, İstabul, s.s.225-227; Aynı olay için yine bakınız: İlhan Arsel, **a.g.e.**, s.s.669-676.

[289] **Tevrat**, Tekvin/15:18-21 *"O gün RAB Avram'la antlaşma yaparak ona şöyle dedi:"Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan butoprakları -Ken, Keniz, Kadmon, Hitit, Periz, Refa, Amor, Kenan, Girgaş ve Yevus topraklarını- senin soyuna vereceğim"*; Fatmagül Berktay, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, s.s.66-68.

[290] Ayşe Sevim, **Feminizm**, İnsan yayınları, Mayıs–2005, İstanbul, s.22.

[291] "*... Erkek bebekler sekizinci günlerinde sünnet edilerek korunmaktadır. Ayrıca sünnetin masturbasyonu da engellediğine inanılmakta, bu sayede şeytan yavrularının da doğmasının engellendiği düşünülmektedir.*": Egemen Eroğlu, Tayfun Oktar, **a.g.m.**, s.1.

Hıristiyanlığa bakıldığında kadın ile erkeğin cinsel birlikteliğine olan yaklaşımın da mesafeli olduğu görülmektedir. Örneğin, çocuk yapılmadığı sürece cinsel ilişkiler kınanmaktadır. Dolayısı ile bekâret kutsanmakta ve övülmektedir[292]. İslamiyet'te ise cinselliğin yaşanması konusunda Hıristiyanlıktan farklı olarak, cinsel haz yerilmemiş ve eşler arasında aile içi bir sorumluluk olarak tanımlanmıştır. Yine de kadın, erkek için "*Cinsel bir öğe*" konumundadır.

Eski ve Yeni Ahit'te aile kurmanın; Neslin Devamı[293], İşbirliği[294], Eşlerin Birliği[295], Kutsallık[296] biçiminde tanımlanan dört temel amacı vardır[297]. Özellikle Hıristiyanlıkta evlilik, bir çocuğun dünyaya getirilmesi bakımından "*araç*" olarak görülmektedir ve ancak bu çerçevede evlilik kurumuna müsamaha gösterilmekte ve yeni bir "*Hıristiyan Birey*" doğacağını öngörmektedir. Oysa doğacak olan çocuk iyi bir Hıristiyan olmayabilir! Hatta Hıristiyan da olmayıp ölümden sonra sonsuz işkence de çekebilirler[298] ki, bu durumda evliliğe gösterilen müsamaha da bir çıkmaza girmektedir. Yine de evlilik, zinadan kaçınmanın bir yolu olarak benimsenmektedir[299]. Hıristiyanlıktan farklı olarak İslamiyet'te evlilik kutsanmakta ve övülmektedir. Bunun yanında bekârlık da uygun görülmemektedir.

Kur'an-ı Kerim'in evlilik konusunda getirdiği bir değişiklik de; İslam öncesi Arap toplumunda yer yer görülen, oğulun üvey annesi ile evlenmesi geleneğini kaldırmasına

---

[292] Özge Zeybekoğlu, "Tek Tanrılı Dinlerde ve Kutsal Kitaplarında Kadının Konumu", **Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, S.3/2, Temmuz-2010, s.12.

[293] **Tevrat**, Yaratılış/1:28 "*Onları kutsayarak, 'Verimli olun, çoğalın' dedi, 'Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun'.*"

[294] **Tevrat**, Yaratılış/2:18 "*Sonra, 'Adem'in yalnız kalması iyi değil' dedi, 'Ona uygun bir Yardımcı Yaratacağım'.*"

[295] **Tevrat**, Yaratılış/2:22-24 "*Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın Yaratarak onu Adem'e getirdi. Adem, 'İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, Etimden alınmış ettir' dedi, 'Ona Kadın denilecek, Çünkü o adamdan alındı'. Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.*"

[296] **İncil**, Korintoslulara Mektuplar/7:8-9 "*Yine de evli olmayanlarla dul kadınlara şunu söyleyeyim: Benim gibi kalsalar kendileri için iyi olur. Ama kendilerini denetleyemiyorlarsa, evlensinler. Çünkü için için yanmaktansa evlenmek daha iyidir.*"

[297] Özge Zeybekoğlu, **a.g.m.**, s.8.

[298] Bertrand Russell, **a.g.e.**, s.49.

[299] Nevin Ünal Özkorkut, **Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu**, Siyasal Kitabevi, Nisan-2009, Ankara, s.62.

karşın[300]; İslam öncesi Arap geleneklerinde olmayan, babanın, üvey evladın eşiyle evlenebilmesinin yolunu açmış olmasıdır[301].

Çok eşlilik konusunda ise Hıristiyanlık ve İslamiyet arasında kesin bir ayrım vardır. Hıristiyanlık erkeğin ve kadının çok eşliliğini kesin bir biçimde yasaklamakta ve bunu "*Zina*" olarak tanımlamaktadır. İslamiyet ise kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesine izin vermemekle birlikte erkeğin cariye edinmesine[302] ve belirli koşullar altında da olsa dört kadına kadar evlenmesine olur vermektedir[303]. Erkeğe verilen bu hak, "*Zina'dan Kaçınmak*" olarak da yorumlanmıştır[304], fakat temelde *Baba Soyunun* olabildiğince ve dengeli bir biçimde yayılması anlayışına dayanır. İslam anlayışında, dört kadınla evlenebilmenin koşulu olarak her ne kadar her iki kadına da aynı derece yakınlık göstermek gibi şartlar öne sürülse[305] de nihai olarak bir erkeğin, birden fazla kadınla evlenebilmesine ve birliktelik kurabilmesine imkân tanıyan *Erkek Egemen* bir anlayışı benimsemektedir. Yine çok eşliliğin uygun görüleceği ortam olarak "*Savaş dönemleri*" öne sürülmüştür[306]. Bu dönemlerde azalan erkek nüfusuna oranla artık kalan kadın nüfusunun sahiplenilmesi ve korumaya alınması anlayışı çerçevesinde dört kadına kadar evlenilebileceği öngörülmektedir.

Aynı zamanda İslamiyet'te Müslüman bir erkek diğer bir Ehl-i Kitap kadın ile evlenebilirken, Müslüman bir kadın yalnızca Müslüman bir erkek ile evlenebilmektedir[307]. Bunun nedeni de; kadının İslami muhitten ayrılıp Müslüman olmayan bir çevrede çocuk doğuracak olması ve inancından uzaklaşacak olması biçiminde benimsenmiştir[308]. Müslüman erkeğin ise Müslüman olmayan Ehl-i Kitap yani Yahudi veya Hıristiyan bir

---

[300] İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası", **AÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.33, s.72; **Kur'an-ı Kerim**, Nisa/22: *"Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir hayasızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur".*

[301] **Kur'an-ı Kerim**, Ahzab/37: *"(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir".*

[302] İlhan Arsel, **a.g.e.**, s.44.

[303] Farhad Kazemi, **a.g.m.**, s.254; Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.105; **Kur'an-ı Kerim**, Nisa/3 *"Eğer yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır".*

[304] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.106.

[305] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.106.

[306] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.109.

[307] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/221; Mümtehine/10.

[308] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.48.

kadın ile evlenmesine izin verilmiş ve evlenilen Ehl-i Kitap kadınların inançlarını değiştirmesi konusunda müsamahalı davranılmıştır[309]. Ancak burada adil bir durum varmış gibi görünse bile, Müslüman bir kadının, Ehl-i Kitap bile olsa, başka dinden birisiyle evlenmesi yasağı düşünüldüğünde asıl durum ortaya çıkmaktadır. Bir kere kadının başka bir dinden kimseye eş olarak verilmemesinin nedeni, daha önce de belirtildiği gibi kadının müslümanlığı kaybedebilecek olması ile beraber ondan doğacak çocukların başka dinden olan babaları dolayısı ile babalarının dininin bireyleri olacağı düşüncesindendir. Böylelikle bu da İslamiyet'in yayılma politikasına aykırı bir durumdur[310]. Öyle ki İslamiyet, *Ana Soylu* değil *Baba Soylu* bir anlayışa sahiptir[311]. Müslüman olmayan bir kadının Müslüman olan bir kimse tarafından eş alınması ise yine benzer bir biçimde, bu sefer Müslüman olmayan kadının "*Müslüman Muhite*" gelmesi demektir. Bu çerçevede de doğacak olan çocuklar zaten Müslüman olarak yetiştirilecekler ve eğitilecekler; kadının bunda bir söz hakkı da olamayacaktır. Böylelikle zaten başka bir inançtan olan kadının, çocuklarının dininde pek söz sahibi olamayacağı düşünülürse, kendi dininde kalmasının da bir sakıncası yoktur.

Erkek Soyun belirliliği ile ilgili olarak, Tevrat'ın hükmü "*Ölüm*"[312] olan yargısı açık ve kesindir: Zina Etmeyeceksin[313]... İslam Hukuku da aynı düşünceyi ve hükmü paylaşır[314] ve kadın-erkek ilişkilerinde "*Zina*" sorunu önemli bir yer işgal etmektedir[315]. Evli olmayan kız ve erkeğin yaptıkları zinanın cezası ise yüz değnek olarak vahyedilmiştir[316]. Hıristiyanlık da Zina'yı kesin olarak yasaklamış olmakla birlikte, buna bağlı olarak fuhuş nedeni dışında bir nedenden dolayı boşanmayı ve yeniden evlenmeyi de her iki cinsiyet için "*Zina*" olarak kabul etmiştir[317]. Fuhuş dışında karısını boşayanın da

[309] **Kur'an-ı Kerim**, Maide/5: Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.81.
[310] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.48.
[311] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.177.
[312] **Tevrat**, Tesniye/22:13-30; Levililer/20:10-16.
[313] **Tevrat**, Mısır'dan Çıkış/20:14 *"Zina etmeyeceksin".*
[314] Genel olarak bakınız: İbrahim Çalışkan, **a.g.m.**, s.s.61-100.
[315] Nevin Ünal Özkorkut, **a.g.e.**, s.s.56-57, 70 vd.
[316] İbrahim Çalışkan, **a.g.m.**, s.70; **Kur'an-ı Kerim**, Nur/2: "*Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun*".
[317] **İncil**, Matta/19:9; Markos/10:11-12; Luka/16:18; Pavlus'un Romalılar'a Mektubu/7:3 *"Buna göre kadın, kocası yaşarken başka bir erkekle ilişki kurarsa, zina etmiş sayılır. Ama kocası ölürse, kadın yasadan özgür olur. Şöyle ki, başka bir erkeğe varırsa, zina etmiş olmaz".*

karısını zina yapmak zorunda bıraktığını kabul etmektedir[318]. Yine Hıristiyanlıkta bir kadına şehvetle bakan erkek de zina yapmaktadır[319].

İslamiyet ise boşanma konusunda Hıristiyanlık kadar katı bir tavır sergilememiştir. Yine de kadın her ne kadar nikah sırasında kendisi için de bu hakkın tanınmasını şart koşabilecek olsa da[320], bu hakkı, erkeğin karşısında oldukça kısıtlanmış ve boşanma hakkı daha çok erkeğe verilmiş durumdadır[321]. Bu da yine erkeğin, evin bütünüyle sorumlusu ve otoritesi olması dolayısı ile son karar merkezi olarak benimsenmesiyle de ilgilidir. Erkek, karısının üzerinde hak sahibi olduğu gibi, onun onayını almaya gerek duymadan evliliği bitirebilir[322].

Kadın ile erkeğin evlenmesi konusunda, İslamiyet, erkeğin kadına belirli bir mal ya da para vermesinin gerekliliğini öngörmüştür[323]. Bu, en makul miktarı "*on dirhem gümüş*" olarak tanımlanan bir eder karşılığında para ya da mal olarak benimsenen "*Mehr*"dir[324]. Mehr'in mutlaka para eder bir şey olması gerekliliği[325] karşısında Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğretmek de Mehr bedeli olarak kabul edilmiştir[326]. Mehr'i tespit etme hakkının kadına, erkeğe ya da bir üçüncü kişiye verilmesinin uygun olduğu benimsenmişse bile, kadının alacağı Mehr miktarını, en makul miktar olarak tanımlanan Mehri Misli'nin yani *"on dirhem gümüş"*ün fazlası olacak biçimde tayin edemezdi. Eğer Mehrin miktarını tespit edecek olan bir üçüncü kişi ise, Mehri Misli'den fazla Mehr bedeli tayin ettiğinde, koca bunu kabul etmeyebilirdi[327]. Dolayısı ile İslam anlayışı, Mehr'in bedelini erkeğin yanında kadına da tayin ettiriyor görünse de, aslında dolaylı olarak bütünüyle erkeğin iradesine bırakıyordu. Bunun yanında Mehr'in miktarının oldukça küçük oranlarda tutulabiliyor olmasına karşın bir "*Gereklilik*" olarak benimsenmesi ve mutlaka erkek tarafından, çok az da olsa para değeri olabilecek bir metanın kadına veriliyor olması, temelde Mehr'e temsili bir anlam katıyor görünmektedir. Bu çerçevede Mehr, İslam'ın kadın ve erkeğe ailede

---

[318] **İncil**, Matta/5:32 *"Ama ben size diyorum ki, karısını fuhuş dışında bir nedenle boşayan onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur".*
[319] **İncil**, Matta/5:28 *"Ama ben size diyorum ki, bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadınla zina etmiş olur".*
[320] İbrahim Agah Çubukçu, "İslam'da Kadın Hakları", **AÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.21, s.39.
[321] Farhad Kazemi, **a.g.m.**, s.254.
[322] **Kur'an- Kerim**, Bakara/226-227-228.
[323] Halil Cin, "İslâm Hukukunda Mehr", **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.29, S.1, 1972, s.199.
[324] İbrahim Agah Çubukçu, **a.g.m.**, s.38.
[325] Halil Cin, **a.g.m.**, s.s.204-205.
[326] Halil Cin, **a.g.m.**, s.203.
[327] Halil Cin, **a.g.m.**, s.211.

yüklediği rollerle ilgili olarak, erkeğin "*Evin geçimini sağlamak*" görevinin, yani "*erkeğin, geçimin kaynağı olması*" anlayışının, evliliğin en başında ortaya çıkan simgesi durumundadır. Böylelikle İslamiyet'in, erkeğin üstün olduğunu kabul ederek benimsemiş olduğu Aile Hukukunda[328] Mehr uygulaması aracılığıyla, kadın da erkeğin bu üstünlüğünü ve otoritesini en baştan tanımış ve kabul etmiş olmaktaydı.

İslam'da aile içerisindeki sorunların çözümü görevi büyük ölçüde erkeğe verilmiş durumdadır ve çözümün, olabildiğince, kimseye duyurulmadan gerçekleşmesi gerekmektedir[329]. Bu çerçevede sorunun kaynağı da genel olarak kadındır ve kadından kaynaklanan sorunun çözümü için erkeğe üç aşamalı bir yöntemin uygulanması öğütlenir: Öğüt, Tedbir ve Dayak…[330]. Erkeğin zaten otorite sahibi olması dolayısı ile hane içinde başkaldıracağı bir başka otorite sahibi daha yoktur, bundan dolayı "*Baş Kaldıran*" olarak tanımlanabilecek cins, doğal olarak kadındır. Başkaldırmayı adet edinmiş kadına da önce erkek tarafından "*Öğüt Verilmesi*" tavsiye edilmiştir. Bu öğüte uyması yani erkek otoritesine boyun eğmesi gereken kadına, bunu yapmadığı takdirde "*Yatakta Yalnız Bırakılması*" tedbirinin uygulanması uygun görülmüştür. İtaatsizliğin devamında da "*Darb Edilmesi/Dövülmesi*"nin yerinde görüldüğü anlaşılmaktadır[331]. Kocasına itaat eden kadınların kocalarına ise, karılarını incitmek için bahane aramamaları buyurulmaktadır[332].

İslamiyet, kadının dini çerçevede örtünmesini olumlayan ve öven bir görüşe sahiptir. Bu da "*Kadının Değerini Arttırdığı*" yönünde bir anlayış biçimindedir[333]. Ve özellikle dini anlayışın öngördüğü biçimde örtünen kadın "*Yaratıcı Buyruğuna Uymak*" ile ve "*İffetli, Ahlaklı Olmak*" ile nitelenmekte; yine dini buyruk ile ilintili bir biçimde örtünmek de "*Dinin bir gereği*" olarak "*Hürriyet*" ile ilişkilendirilmektedir[334]. Bunun karşısında da dinin öngördüğü biçimde "*(Türban-Çarşaf) Kuşanmayan Kadın*", doğrudan "*Örtünmüyor Olmak*" ile yani "*Çıplaklık*" ile özdeşleştirilmekte ve her halükarda "*Cinsel*"

---

[328] Farhad Kazemi, **a.g.m.**, s.255.
[329] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.138.
[330] **Kur'an-ı Kerim**, Nisa/34 *"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür."*
[331] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.140.
[332] İbrahim Agah Çubukçu, **a.g.m.**, s.40.
[333] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.186; **Kur'an-ı Kerim**, Ahzab/53,59.
[334] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.194; Yine kadının örtünmesi ile ilgili olarak bakınız: Şahin Filiz, **Siyaset-Tarikat Gölgesinde Din ve Kadın**, Aydın Toplum kitapları, Mart-2008, çşt. syf.

bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir[335]. Bu da yine kadının, "*Şehvetin Kaynağı*" olması anlayışıyla ilgilidir; öyle ki erkek kuşamı ile bağıntılı olarak benzer bir yaptırım bulunmamaktadır. Böylelikle dini buyruk adı altında dikte edilen "*Örtünmek*" anlayışı kaçınılmaz olarak "*Ahlaklılık*" ve "*Dindarlık*" sembolü olarak algılanırken; benzer kuşamı benimsemeyen kimse "*Çıplaklık*" çerçevesine oturtulmaktadır.

Erkek karşısında kadın belirli bir ayrıma tabi tutulurken, diğer taraftan da yine "*Kadın*" kendi içerisinde de dinin kadını konumlandırdığı çerçevede "*Örtünmesi Gereken*" ile "*Örtünemeyen*" biçiminde bir ayrıma tabi tutulmaktaydı. Bu elbette ki yine Kur'an-ı Kerim'de benimsenen ve meşrulaştırılan "*Cariyelik*" ile ilgili bir tutumdu[336]. İslam'ın özellikle ilk devirlerinde, Cariyelere örtünmeleri izin verilmezken, hür kadınlar için ise örtünmek bir ayrıcalık olarak benimsenmekteydi[337].

İslam Hukuku açısından Kadın ile Erkek eşitsizliğinin diğer bir yönü de "*Şahitlik*" konusunda ortaya çıkmaktadır[338]. Ceza gerektiren davaların sonucunu "*Hakem*" görevini alarak tanıkların ifadelerine göre veren İslam Hukuku; bir erkeğin tanıklığını, iki kadının tanıklığına eşit kabul etmektedir[339]. Özellikle ağır ceza gerektiren hadd ve kısas gibi davalarda, tek başlarına kadınların şahitlikleri; örneğin bir katile, mahkumiyet vermek için yetersizdir ve tanıkların erkek olmaları şartı aranmaktadır[340]. Kur'an-ı Kerim bu anlayışını; bir kadının unutması, şaşırması ya da yanılması durumunda diğer kadının ona doğrusunu hatırlatacak olmasına bağlamakta ve tek bir kadını "*güvenilebilir*" görmemektedir[341]. Bu anlayış, yine gelenekselleşmiş olmakla birlikte dinsel temadan kaynağını alarak "*Kadının Doğası*"na atanmakta ve bir kadının şahitliğinin geçersizliği, kadının "*Psikolojik olarak yanılmaya eğilimli*" olması ile meşrulaştırılmaktadır[342]. Kimi İslami anlayışlar çerçevesinde bu durum; şahitliğin olumsuz sorumluluklarının getirilerinin azaltılması ve kadınların bundan en az zarar görmesi ya da bir kadının yalancı şahitlik yapmasının önüne geçip yine olumsuz bir cezalandırmaya tabi kalmamaları yönünde yorumlamaktadır[343].

---

[335] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.188.
[336] **Kur'an-ı Kerim**, Nisa/24-25-36; Nur/32-33.
[337] "*Halife, Hz. Ömer başörtülü bir cariyenin başındaki örtüyü çekip çıkarmış ve 'Hür kadınlara mı özeniyorsun!' demiştir*": Beyza Bilgin, **a.g.m.**, s.39.
[338] Beyza Bilgin, **a.g.m.**, s.40.
[339] Farhad Kazemi, **a.g.m.**, s.257.
[340] Nevin Ünal Özkorkut, "İslam Ceza Hukukunda Kadın", **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.56, S.2, 2007, s.93.
[341] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/282.
[342] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.s.243-245.
[343] Bekir Topaloğlu, **a.g.e.**, s.s.245-246.

Buna karşın temelde yine aynı yorumlar; kadının "*Yalan söylemeye eğilimli"* veya "*Yanılmaya eğilimli*" oldukları algısından hareket etmektedir. Diğer bir anlayış da; "*İslam Hukuku*" ile "*İslami Buyruk*" arasına bir farklılık koymakla birlikte, iki kadının bir erkeğe eşit olarak tanımlanmasını bir "*öğüt*" olarak anlamlandırarak, bu öğüdün niteliğini, ortaya çıktığı çağın gereksinimlerine ve algılayışına atamaktadır[344]. Yine aynı eşitsizlik miras hukukunda da sergilenmektedir[345] ve kadının miras hakkı yine erkeğin miras hakkının yarısı kadardır[346].

[344] Genel olarak bkz. Beyza Bilgin, **a.g.m.**, çşt. syf.
[345] Farhad Kazemi, **a.g.m.**, s.254.
[346] Necla Arat, **a.g.e.**, s.s.88-89.

2. OSMANLI'DA VE YENİ TÜRKİYE'DE CİNSİYET ALGISI VE HAKLARI

2.1. OSMANLI'DAN YENİ TÜRKİYE'YE CİNSİYET

Devrim, en temel anlamıyla, bir yapıyı devirmek ve yerine yenisini yapılandırmak olarak tanımlanabilir. Çökmekte olan bir yapıda var olan kurumların sürekli düzenlenmesi ya da iyileştirilmesinin karşısında Devrim, bu kurumların işlevlerini yitirdiğinden hareketle onları tümden kaldırıp, yerlerine yenisini koymayı amaçlar[347]. Böylece Devrim; işlevini olabildiğince yitirmiş ya da toplumun gereksinimlerini artık gerekli ölçüde karşılayamayan veya kendi iç devinimini kaybetmiş, itici gücünü yitirmiş ve böylelikle yıkılmakta olan bir toplumsal örgütlenmenin, düzenin yıkılıp, yerine, toplumun gereksinimleri ve iç dinamikleri doğrultusunda yeni bir toplumsal örgütlenmenin kurulması olarak da tanımlanabilir. Bu çerçevede Devrim, geçmiş yapı ile belirli ölçüde bir başkalık içermek zorundadır; eskiyi ortaya koyan anlayışın karşısına; eskiyi yıkabilecek yeni bir anlayış ve yeni bir algılayış…

Devrim, toplumsal örgütlenmenin yenilenmesi ile de kalmaz: Aynı zamanda, yeniyi de içselleştirecek olan toplumun bilişsel ve algısal düzeyinin de artık değişmesi ya da yukarı çekilmesi, yeni yapılanmaya uyum sağlaması gerekmektedir. Toplum, eskiyi eskide bırakarak; bir de yeniden kurduğu örgütlenme doğrultusunda bilinçlenmelidir ve bu düzlemde bir anlayış, algılayış geliştirmelidir.

Türk Devrimi de, tüm diğer devrimler gibi, eskimiş bir toplumsal ve siyasal örgütlenmeyi geride bırakmış; yerine yeni bir düzen getirme kaygısında bulunmuştur. Bu, elbette ki eski düzende "*Tebaa*" olarak tanımlanan ve artık yeni düzende "*Ulus ve Birey*" olarak kimlik bulan toplumun da yine bu yeni düzene uyum sağlayabilmesi yönünde bilinçlenmesi sürecini ve gereksinimini de doğurdu. Yönetim ilişkilerini, başta bulunan bir buyurucunun varlığına toplum olarak boyun eğmek biçiminde algılayan toplum; artık her ferdinin, kendisinin başlı başına bir birey olduğunu bilerek ve böylelikle toplumsal ortak bir kaygı ile ancak eyleme girişebilecek ve egemenliğini kendi eline alabilecek bilince erişmek durumundaydı. Bu süreçte halk; her devrimde olduğu gibi, öncü kadronun yönlendirmesiyle yapılandırılmış ve bu yönde bilinçlendirilmiştir. Ancak bir toplumda devrim niteliğindeki uygulamaların ya da yeniliklerin tutunabilmesi için, topluma öncülük eden kadronun, yapılacak olan yenilikleri ortaya koyması ve uygulamaya geçirmesi

[347] Kemal Arı, **Devrim Güneş Kadar Sıcaktır**, Burak Kitabevi, 2011, İzmir, s.113.

yetmez; aynı zamanda toplumun, bu yenilikleri içselleştirebilecek düzeyde olması gerekliliği de kaçınılmazdır. Devrimler, ancak bu biçimde kalıcı olabilir. Dolayısıyla Türk Devrimi, tüm diğer devrimler gibi, yalnızca devlet düzeyinde örgütsel anlamda bir değişimi değil; toplumsal anlamda da bir başkalaşmayı gerçekleştirdi: "*Osmanlı Tebaası*"nı, artık "*Türk Ulusu*" ve "*Türk Halkı*"na evirirken, aynı zamanda toplumsallaşma anlayışını da değiştirmeyi amaçladı. Artık toplum, kendisini, bir bütün halinde bir yöneticiye/padişaha ve toplu olarak yine onun güdümüne bırakmak yerine; teker teker kendi benliklerinin de bir değer olduğunu kavrayıp ve bunu tanımlayabilip, yine kendi egemenlik haklarını kendi ellerine aldı. Dolayısı ile toplum "*Kul*"dan "*Birey*"e geçişi de gerçekleştiriyordu. Egemenlik, tek bir merkezden alınıp tüm Ulusa devrediliyordu. Bu, aynı zamanda, yıkılan "*Tebaa ve Kul*" anlayışına karşı "*Ulus ve Birey*" anlayışının biçimlenmesine paralel olarak, eski yapının kadın ve erkeğe atadığı toplumsal roller karşısında yeni yapının atadığı toplumsal rollerin yapılandırılması da demekti.

Bu yüzden Erkek ve Kadına yönelik algının, Osmanlı Tebaasındaki konumuna ve Atatürk Devrimi ile beraber yapılanma sürecine girmiş olan Türk Ulusallığının nasıl algıladığına bakmak yerinde olacaktır.

2.1.1. OSMANLI-TEBAA TOPLUM YAPISINDA CİNSİYET

Türkler, İslamiyet'i kabul etmekle birlikte, kendi toplumlarının öz inancı olan Gök-Tanrı inancı yerine, evrensellik iddiasındaki; bireye, topluma ve toplumsal örgütlenmeye yaklaşımı daha keskin ve merkezî olan bir inanç sistemine de geçmiş bulunuyorlardı[348]. Dolayısıyla artık Türk gelenek ve görenekleri, yerini, kökenini Arap toplumundan alarak[349] ortaya çıkmış bir inancın buyruklara bırakmaya başlamıştı[350].

Artık Türkler, toplumsal yaşamlarının her anını biçimlendirmeye yönelen İslamiyet çerçevesinde teokratik bir yaşam biçimi benimsemek sürecindeydiler. Öyle ki, Türkler tarafından sonradan benimsenmiş bir inanç olmasına karşın İslami anlayış, Kur'an-ı Kerim'in "*Ataların Tapındıkları*"nı ve onlardan kalan inançları "*Batıl*" olarak tanımlayarak

[348] Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, Ankara, s.97.
[349] Emel Doğramacı, **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1992, Ankara, s.4.
[350] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.97.

yadsıyan anlayışını[351] dayanak almış ve böylece kendisini meşrulaştırmıştır. Böylelikle de Türklerin geleneksel kabulleri ile "*uyum sağlamak yerine onları sık sık çiğnemiştir*"[352].

Arap ve İran kültürünün etkisi altında kalan İslamiyet'in kadına bakışı da bu çerçevede olgunlaşmış[353]; onu benimseyen Türklerde de, kadının ve erkeğin toplumdaki konumlarını doğrudan etkilemiş, aile bireylerinin bir arada oturduğu "*Ocak*", özellikle Fatih'ten sonra yerini[354] kadınlara ayrılan "*Harem*"e, erkeklere ayrılan "*Selamlık*"a terketmiştir[355]. Böylece İslam öncesinde kadın ile erkeği önemli ölçüde eşit gören toplumsal algı yerine, kadını erkek karşısında ikincilleştiren ve bunu "*Sorgulanamaz*" kabul eden bir anlayış yerleşmeye başlamıştır[356].

Osmanlı Devleti de bir taraftan yavaş yavaş terkedilme sürecinde de olsa Türk geleneklerinin hala yer aldığı, diğer taraftan da İslam Hukukunun git gide yerleştiği Teokratik bir siyasi, hukuki ve toplumsal örgütlenme gerçekleştirmekteydi. İslamiyet'in, Yaratıcı tarafından konulmuş olmalarından dolayı değiştirilemez hükümleri, örneğin aile hukuku, yerleşmişti[357]. Yine de, Osmanlının bu ilk devirlerinde kadınlar daha özgürdü. Örneğin, Nilüfer Hatun yabancı erkek misafirleri kabul edip ağırlayabiliyordu ve kendi üstünlüğü vardı[358]. Ayrıca daha Fatih dönemine kadar da kadınlar henüz çarşaf ya da peçe kuşanmıyorlardı[359].

Osmanlılarda, İslamiyet'in kabulleri zamanla yerleşmeye ve kurumsallaşmaya başladı. Giderek de Türklerin aile yaşantısını değiştirdi ve biçimlendirdi. Örneğin, en göze çarpan nokta evlilik ve boşanma konusundaydı. Osmanlılarda erkek, karısını ya da karılarından birisini kolaylıkla boşayabilme hakkına sahipti[360]. Bir daha kumar oynamamak için, tekrar oynadığında da karısının boş olacağını salık veren bir yemin eden kimsenin karısı kocasının karılığından, erkek yeminini bozup kumar oynadığında, kendi

[351] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/170; Maide/104; En'am/148; Mü'minun/24; İsra/81 vb.
[352] Bernard Caporal**, a.g.e.**, s.97.
[353] Emel Doğramacı, **a.g.e.**, s.4.
[354] Tezer Taşkıran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, Ankara, s.19.
[355] Bernard Caporal**, a.g.e.**, s.97.
[356] Aytunç Altındal, **Türkiye'de Kadın**, Havass yayınları, 1977, İstanbul, s.103.
[357] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.97.
[358] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.19.
[359] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.19.
[360] A. Afetinan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 1982, İstanbul, s.60.

iradesi ve tercihi dışında düşebiliyordu[361]. Kocanın, karısına "*Boşsun*" demesi yeterli gelebiliyordu[362] ve bir açıklama yapması ya da yüz yüze söylemesi de gerekmiyordu[363]. Boşanmak isteyen bir kadın ise gerekçe bildirmek zorundaydı. Yine de kadın, dolaylı yoldan boşanma hakkına sahip olabiliyordu. Ya kocasının sarhoşken "*boşadım*" ifadesini kullandığına dair kadı önünde yemin edecek tanıklar bulacaktı; ya evlilik sözleşmesinde kocasından böyle bir hak talep edecekti; ya da –tartışmalı da olsa- boşanmak karşılığında nikâh parasından vazgeçecekti[364].

Yine Osmanlı erkeği ve özellikle üst tabaka, İslamiyet'in "*Çok Eşliliğe*" izin veren anlayışından da faydalanmış durumdaydılar[365]. Toplum içerisinde; dul kalan erkeğin fahişelere gitmesini ya da dul kalan kadının sahipsiz kalmasını engellemek gibi bir amaca da büründürülen çok eşlilik[366], özellikle saray için geçerli olmuştu. Daha sonra da Vezir ve Beylerin dâhil olduğu sınıfa yayılmıştır[367]. Çok eşlilikle birlikte diğer bir uygulama da kölelik gibi kadınların alınıp-satılmasını meşru kılan *Cariyelik* idi[368]. 1876 Kanun-u Esasi ile Osmanlı halkının şahsi özgürlükleri tanınıyordu fakat 1915-1916 yıllarında yine de Şeyhülislamlığın köle ve cariyeler ile ilgili hükümleri bulunmaktadır[369]. 16. yüzyılda Türklerde *Tek Eşlilik* yaygınken[370], bu sefer 19. yüzyılda Batılılaşma eğilimi arttıkça, yeniden çok eşliliğe karşı alının tavır da arttı ve İslamiyet'in de temelde "*Tek Eşlilik*"i uygun gördüğü düşüncesi geliştirilmeye çalışıldı[371].

Kadın toplumsal yaşamdan da soyutlanmış durumdaydı. Örneğin, III Selim döneminde çıkarılan bir emirde, çamaşırcı kadınların dükkân açmalarına izin verilmemesinden, yine kadınların kaymakçı dükkânlarına girmemelerine, erkeklerle

[361] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.105.
[362] Emel Doğramacı, **a.g.e.**, s.7.
[363] Fanny Davis, **Osmanlı Hanımı**, (çev: Bahar Tırnakçı) , Yapı Kredi yayınları, Ağustos-2009, İstanbul, s.137.
[364] **a.g.e.**, s.138.
[365] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.106.
[366] Fanny Davis, **a.g.e.**, s.s.103-104.
[367] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.59.
[368] Olga Augutinos, "Doğulu Cariyeler, Batılı Metresler: Prévost'un Histoire d'une Grecque Moderne'i", **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları**, (der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül/2009, İstanbul, s.s.14-16.
[369] Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını: 1839-1923**, Ötüken yayınları, Şubat-2011, İstanbul, s.s.64-67.
[370] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.23.
[371] Fanny Davis, **a.g.e.**, s.109.

birlikte sandala oturmamalarına dair buyruklar yer alıyordu[372]. Kadınların açık renk ferace giymeleri yasaklanmış ve edepsizlik olarak nitelendirilmişti[373].

Osmanlı sarayında ise yine de bütün uygulamalar İslamiyet'e uygun yapılıyor da değildi; İslam'a uygun olmadığı halde cariyeler dans etmeyi öğreniyor, dans etmelerine izin veriliyordu[374].

Osmanlı Saray Kadını ile Türk-Halk Kadını arasında da önemli bir ayrılık bulunmaktaydı. Saray kadınları, farklı etnik kökenlerden ve farklı inançlardan gelmekle birlikte, Türk-Halk kadınının benimsemiş olduğu duygu ve düşünüş biçimi yerine çok daha farklı ve Sarayda pekiştirdiği bir düşünce yapısına sahipti[375]. Örneğin, kadınlar toplumda ikincil görülürken, "*Valide Sultan'lar*" büyük bir kişisel özgürlüğe ve güce sahipti[376]. Saray kadını, zamanla politik entrikalara bile katılıp, özellikle Osmanlı'nın son döneminde siyaseti biçimlendirecek hale gelmişlerdi[377]. 18 ve 19. yüzyıllar boyunca devlet işlerinde etken haldeydiler[378]. Halk kadını ise toplumun dışına itilmiş konumdaydı[379] ve toplumsal rolleri erkeğin neslinin yeniden üretilmesi odaklıydı yalnızca[380].

Saraylı kadın hiçbir üretime karışmaksızın, sadece tüketici olmakla birlikte eğitim-öğretim görme ve kültürel gelişim sağlama imkânına sahipken[381]; bütünüyle üretici konumda olan Köylü kadın da tümüyle eğitimden ve kültürel gelişimden yoksun bırakılıyordu[382]. Ancak saraylı kadınların, örneğin vakıflar kurabilmelerine karşın[383], gördükleri eğitim, bir fikir dünyası yaratabilmelerine imkân veremiyordu [384].

---

[372] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.s.107-109.
[373] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.20.
[374] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.110.
[375] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.112.
[376] "*Valide Sultan*" ünvanının ilk kez III. Murad tarafından annesine verildiği kabul edilir: Fanny Davis, **a.g.e.**, s.24.
[377] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.85.
[378] Fanny Davis, **a.g.e.**, s.26.
[379] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.s.112-113.
[380] Suraiya Faroqhi, "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, s.9.
[381] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.21.
[382] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.116.
[383] Osmanlı'da kadınlar tarafından kurulmuş vakıflar konusunda Halep örneği için bakınız: Margaret L. Meriwether, "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1773-1840", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, s.s.128-131 vd; Yine Osmanlı'da kadınlarca kurulan vakıflardan Bosna örneği için bakınız: Kerima Filan, "Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar", **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları**, (der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül/2009, İstanbul, s.s.109-136.
[384] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.77.

Osmanlı köylü kadını, erkek ile beraber üretici konumundaydı ve ziraat işçiliğinden ev ekonomisine kadar önemli bir yelpazedeki etkinlikler ile uğraşırdı; onun bu faaliyetleri, İslam tarafından da onaylanan erkeğin çok eşliliğini pekiştiriyordu[385] ve çoğunlukla varlıklı erkeklerce uygulanabiliyordu[386]. Buna karşın hala göçebe konumda olan Yörük kadın ve erkeği ise Orta Asya'dan getirdiği gelenekleri büyük ölçüde yaşatmaktaydı[387]. Kadını, aynen erkek gibi, aynı ve eşit bir karakterle benimserlerdi; erkek ve kadın arasındaki ilişkilerde, kadına ikincil bir rol atfedilmezdi [388].

Kadın konusunun bir sorun olarak algılanması Tanzimat sürecinde yaşanmış ve kadın kıyafetleriyle sokağa çıkma konularında ılımlılık baş göstermiştir[389]. Artık kadınların giyim ve kuşamları, eskisi gibi devlet büyüklerini meşgul etmiyordu[390]. Daha öncesinde Hanefi mezhebinin Şeriat yorumuna göre algılanan kadın[391], bazı açılardan Batı kökenli hukuk çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır; fakat kadının konumu ile ilgili anlayış buna dâhil edilmemiş ve kadının statüsü aynı kalmıştır[392]. Örneğin, toplumsal yaşamda bile, neredeyse yıkılışa kadar, kadınlar ile erkekler toplu taşıma araçlarında erkeklere ve kadınlara has ayrılmış bölümlerde yolculuk etmek zorundaydılar[393]. Diğer bir açıdan; kadın hakları konusunda, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin hazırlanışı da; Fransız Yurttaşlar Yasasının mı temel alınacağı yoksa Şeriat'a dayalı bir yasa mı hazırlanacağı konusunda çatışmada kalınmıştı[394].

Jön Türklerin iktidara gelmeleri ile kadınlara birçok haklar tanıyan yenilikler yapılmasına karşın, örneğin 1911'de, Zina konusundaki düzenlemelerde yine erkeği kayırmıştı ve karısını zina yaparken yakalayıp öldüren erkeği bağışlanabilir bulup, kocasını zina yaparken yakalayıp öldüren kadını cezalandırmıştır[395].

---

[385] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.s.113-114.
[386] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.59.
[387] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.114.
[388] Emel Doğramacı, **a.g.e.**, s.7.
[389] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.124.
[390] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.29.
[391] Hanefi mezhebine göre kadının Osmanlı Toplumundaki konumu ile ilgili bilgi için bakınız: Colin Imber, "Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetavâ'sında Mehr", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009.
[392] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.116.
[393] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.99.
[394] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.117.
[395] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.119.

1915'te Şeyhülislam'dan alınan fetva ile padişah, kadına; kocasının evi terk etmesi ve bakmaması gibi nedenler koşulunda boşanma hakkını veren iki ferman yayınladı[396]. Evlenme konusunda ise; Tanzimat'tan sonra sürekli eleştirilmesine ve olumsuzlanmasına karşın, geleneksel olarak görücü usulü evlilik geçerliliğini korumuştur[397]. Evlilik, bir Osmanlı Genç Kızı için yetişkinlik yaşamına adım atmak anlamına geliyordu ve bu gelenek de en önemli özelliğiydi[398]. Diğer bir özelliği de yine kıza damat tarafından verilen "*Mehr*" uygulamasıydı[399]. Evlilik, kadını, dile yansıyacak kadar, eşi boşayana ya da ölene kadar erkeğin yaşamının ayrılmaz parçası olarak adlandırıyordu[400]. Evlilik sonrasında ise kadından beklenen en önemli görev de "*Erkek Çocuk*" doğurmasıydı[401]. Soyun erkek evlattan yürüdüğü düşüncesine paralel olarak İslamiyet'in kadını erkeğe üstün gören anlayışıyla da bütünleşiyordu ve erkek hâkimiyetini pekiştiriyordu[402]. Doğum sonrası ziyaret de oldukça önem taşımaktaydı. Böylelikle ziyaretçiler, erkek çocuk doğduğunda "*Sevince*", kız çocuk doğduğunda da "*Kedere*" bir nebze ortak olabiliyorlardı[403]. Kadının, ömrü boyunca ya da kocası boşayana kadar erkeğin iradesine mahkûm edilme ve erkeğin neslini devam ettireceği bir "*Erkek çocuk*" doğurmakla görevlendirilmesinin diğer bir yönü de; yine kadının, erkeğin namusunu korumakla ve yine kocasının nesline yabancı bir kanı karıştırmamakla yükümlü kılınmasıydı. Bu anlayış, kadının, kocasından başkasının gözünden bile sakınılmasına, bedensel olarak bütünüyle kısıtlandırılmasına ve bu yönde toplumsal kuralların benimsenilmesine neden oluyordu[404]. Böylelikle bu anlayış, kadını öncelikle toplum içinde eve; evin içinde de yine "*Harem*" adlı, evdeki bir iç mekâna tutsak ediyordu[405]. Fakat kadının evin dışına çıkması gerektiğinde de evdeki "*İç Mekân*"ın yerini, dışarıdaki "*İç Mekân*" alıyordu ki bu da; "*Çarşaf - Peçe*" ya da günümüzde "*Türban*" idi. Bu, özellikle Lale Devri'nde, öyle bir boyuta ulaşmıştı ki, artık devlet, kadının kuşamına

[396] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.120.
[397] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.59.
[398] Fanny Davis, **a.g.e.**, s.75.
[399] Colin Imber, **a.g.m.**, s.s.78,80 vd; A. Afetinan, **a.g.e.**, s.60.
[400] Leslie P. Peirce, "Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, s.s.178-179.
[401] Fanny Davis, **a.g.e.**, s.47.
[402] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.127.
[403] Fanny Davis, **a.g.e.**, s.48.
[404] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.129.
[405] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.130.

tümüyle karışıyor ve çarşafın kalınlığını, biçimini belirliyordu[406]. Yine aynı dönemde erkek ile kadının da sokakta birlikte yürümelerine izin verilmiyordu[407].

Tanzimat'a kadar, toprak mülkiyeti babadan oğula geçmekteydi ve ancak erkek evlat yoksa kız evlat tarlayı, bedeli karşılığında kullanabiliyordu. Bu da, o tarlayı kullanacak olan kadının bir geliri olmadığı için bedelini ödeyecek olan kocasına bağımlı kalmasına neden oluyordu ve mülk, kocasına ait oluyordu. Ancak Tanzimat ile kızlar, miras yolu ile mülkiyet hakkı kazanabilmişlerdi[408] ve mirasın yarısını alabilmişlerdi[409]. Buna karşın uygulamada mal varlığının bölünmezliği ilkesi korunmuştur[410]. Çünkü Osmanlı Ailesi yine de ataerkildi ve babanın mutlak otoritesine dayanıyordu[411]. Fakat Osmanlı hukuku çerçevesinde evlenen kızlardan alınan Gelinlik Vergisi de son bulmuştu bu dönemde[412].

Kız çocukları Tanzimat'tan önce, temelde Sıbyan mekteplerinde verilen dinsel eğitime dâhil olabiliyorlardı ve yükseköğretimin görüldüğü medreselere gidemiyorlardı[413]. 1843'te ise ilk defa kızlara Tıbbiye'de Ebelik dersleri verilmeye başlandı[414]. Burada dikkat edilmesi gereken husus da, verilen hakkın yine kadınlara atanan geleneksel Toplumsal Cinsiyet rolleri ile doğrudan bağıntılı olduğudur; öyle ki, ebelik eğitimi gören kadınlar mesleki tatbikat yaparlarken, yanlarında erkek bulundurmamaları şartı da getirilmişti; ayrıca, kaydolan kızlarda okur-yazar olma şartı da aranmıyordu[415]. Burada eğitim gören ilk Müslüman kız öğrenciler 10 kişiydiler ve 1845'te diplomalarını aldılar[416]. II. Meşrutiyet'ten sonra ise ebeler için ilkokul mezunu olma şartı getirildi[417].

Meclis-i Maarif-i Umumiye, 1848 yılında, Maarif-i Umumiye Nezareti'ne dönüştürüldü ve 1869'da, okulları "*Devlete ait olanlar*" ve Şeyhülislam'a bağlı olan "*Dinsel okullar*" olarak ikiye ayıran Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarıldı[418]. Yine de

[406] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.s.141-142.
[407] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.63; Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.70.
[408] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.125.
[409] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.71.
[410] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.127.
[411] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.126.
[412] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.s.25-26.
[413] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.102.
[414] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.124.
[415] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.47.
[416] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.105.
[417] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.27.
[418] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.103.

Nizamname'de, Ortaöğretim'de kız çocuklarına yine yer verilmiyordu. Yükseköğretim de yine yalnızca erkeklere aitti.

Eğitim alanındaki yenilikler öncelikli olarak erkeklere yönelik olarak gerçekleştiriliyordu; ilk Erkek Öğretmen Okulu 1848'de açıldı[419]. 1869 Nizamnamesi'ne göre erkek çocukların 6-11, kız çocukların ise 6-10 yaşlarına kadar eğitim görmeleri zorunluyken; 12 yaşına giren kız çocuklar yüzleri açık bir biçimde topluma karışamayacağı, tüm öğretmenlerin erkek olması dolayısıyla da bu yaştan sonra onlardan eğitim alamayacağı için[420], kız öğrencilerin eğitimini karşılamak için kadın öğretmen yetiştirmeye yönelik Kız Öğretmen Okulu'nun açılması ancak 1870'te mümkün olabilecekti[421]. Osmanlı toplumunda bir yenilik daha yapılıyordu, fakat bu yenilik, kadına ve erkeğe yüklenen toplumsal rollerde bir değişiklik yaratmak için değil; var olan toplumsal yargıları pekiştirmeye neden olan bir anlayış çerçevesindeydi. Öyle ki, kızlar için açılan öğretmen okullarında eğitim vermesi için yeterli kadın öğretmen bulunmadığında; yaşlı ve edepli olmak koşuluyla ancak erkek öğretmenlere görev verilebiliyordu[422]. Aynı zamanda bir yerde iki Sıbyan Mektebi varsa, birisi kızlara ayrılacaktı ve eğer yoksa kızlar ile erkekler aynı mektebe gidecekler fakat ayrı ayrı oturacaklardı[423]. Dolayısıyla, her iki cinsi birbirine ötekileştiren Toplumsal Cinsiyete dayalı ayrım, her alanda ve yenilik adı altındaki her adımda kendisini bütünüyle ve neredeyse tavizsiz bir biçimde gösteriyordu. Üstelik gerçekleşen değişim, yine Toplumsal Cinsiyet rollerinden hareket ederek ve cinsiyet ayrımını merkezine alarak biçimleniyordu.

1864'te de Rusçuk'ta ilk Kız Sanat Okulu açıldı[424]; Mithat Paşa'nın açmış olduğu bu okulda da kızlar, yine geleneksel anlayış çerçevesinde dikiş ve dokuma öğreniyorlardı ve savaşlar sırasında bu gibi okullarda ordu için giysiler dikiliyordu. Bu gereklilikler çerçevesinde ve yine Mithat Paşa'nın ön ayak olmasıyla 1869'da İstanbul'da Kız Sanayi Mektebi açıldı[425]. Burası da yine "*Dikimhane*" niteliğindeydi[426]. 1884'te de Kız Sanayi Mektepleri'ne yeni düzenlemeler getirildi ve öğrenim süresi 5 yıla çıkarıldı; Savaş

[419] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.103.
[420] Ayşegül Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Bağlam yayınları, Kasım-2001, İstanbul, s.30.
[421] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.53
[422] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.88.
[423] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.25.
[424] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.124.
[425] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.105.
[426] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.48.

Bakanlığı yerine Eğitim Bakanlığı'na bağlandı[427]. 1858'de ise ilk Kız Lisesi açıldı[428], ancak Abdülhamit devrine kadar yaygınlaşması mümkün olmadı[429]. 1870'te de kızlar için ilköğretim okulu açıldı[430].

Abdülhamit, kızların eğitimine olumsuz bakmasına karşın, eğitimdeki ilerlemeyi de engelleyemiyordu. Öğretmen okullarını bitiren kızların sayısının artması, genç kızların liselere yönelmesine neden oluyordu. İlk kez Abdülhamit döneminde, 1880'de, kızlar için İdadi açıldı ve bu eğitim kurumu, kızlara, lise düzeyinde eğitim verilmesinin ilk örneği konumundaydı[431].

Osmanlılarda kadın hakları, Batı'daki toplumsal değişimlerin ve Saray çevresinin uğradığı yenilgilerin sonucu olarak 19. yüzyılda başlamıştı[432]. Özellikle Batı'daki teknik ilerleme ve sanayi devrimi, yeni değerleri de beraberinde getirmiş ve kadınlar konusunda yeni bir anlayış kazandırmıştı[433]. Osmanlı'da da, nasıl ki öncesinde kadının tutsaklığı, din kurallarına dayandırılarak kutsanıyor ve sistemin çıkarına göre biçimleniyor idiyse; şimdi de, Kadın Hakları, kadınların özgürleştirilmesi çerçevesinde girişimlerde bulunan Fransız Komünistler karşısında Kapitalist eğilimli çevrelerce dile getiriliyordu. Kadın, yeni biçimlenen Kapitalizme göre şekillendirilmek ve sisteme uydurulmak isteniyordu; bu çerçevede de İngiltere ya da Amerika'nın söylemlerine sığınılıyordu[434]. Yine de kimi düşünürler, kadını toplumun diğer yarısı olarak gören bir anlayış seviyesine yükselmiş durumdaydılar[435].

2.1.2. TÜRK-ULUS TOPLUM YAPISINDA CİNSİYET

Türk Devrimi, bir taraftan teokratik yaşam biçimine alışmış tebaa konumundaki bir toplumu, bu algılayış çerçevesinde toplumsallaştıran kurumları yıkarken; diğer yandan da topluma, onun bu eski yapıyla özdeş anlayışının ve algılayışının eskimişliğini göstermek ve kendisinin ortaya koyacağı yeni değerlerin haklılığını ve gerekliliğini öğretebilmek

[427] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.107.
[428] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.125.
[429] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.32.
[430] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.124.
[431] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.44.
[432] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.123.
[433] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.87.
[434] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.123.
[435] Şemsettin Sami, **Kadınlar**, (haz: İsmail Doğan), Ankara, 1996, s.5.

zorunda ve kaygısındaydı[436]. Dolayısıyla, Türk Devrimi, bir "*Bilinç Değişimi*" gerçekleştirmek durumundaydı. Eskiyi yıkarken, eskinin biçimlendirdiği zihinleri de, düşecekleri boşluktan çekip almak ya da onların içlerinde oluşacak boşluğu doldurmak, kaygıları gidermek gerekiyordu[437]. Bu çerçevede Devrim ve Uluslaşma sürecinin "*İtici Gücü*" olarak, daha öncesinde toplumdaki yeri kavranamamış "*Kadın*", bu sürecin öznesi ve itici gücü olarak ön plana çıkıyordu[438].

Kadının toplumda edineceği yer ya da devrim sürecinde alacağı rol, öncelikli olarak "*Ulus-Toplum*" eğiliminin ona ve erkeğe verdiği görev çerçevesinde olacaktı ve bu da büyük oranda devrim sürecinin önderi olarak öne çıkmış olan Mustafa Kemal Atatürk tarafından biçimlendirilecekti. Bu yüzden Mustafa Kemal'in, yeni oluşmaya başlayan Ulus Kimlik etrafında Türk Kadınını nasıl tanımladığına ve ardından neler yapılabildiğine bakmak yerinde olacaktır.

Mustafa Kemal, öncelikle Kadını "*Yüksek*" bir varlık olarak benimsemekte ve bu yüksekliğini herhangi bir koşula bağlamaksızın "*Bizatihi*" yani kendiliğinden, doğasında bulunan bir özellik olarak tanımlamaktadır. Ve kadını, insanlığın merkezine koyarak, onun "*Yoksul*" olarak nitelenmesini, insanlığın yoksulluğu ile bağdaştırmaktadır ve insanlığın zengin mirasını yaratan insanları doğuran ve yetiştiren insanlar olarak, kadının zenginlik ile özdeş olduğunu düşünmektedir[439]. Aynı zamanda, daha önce atıl kalmış olan kadının yaşamın her alanında erkek ile birlikte yürümesi ve çalışması gerektiğinin üzerinde durarak kadının; bilim dünyasında, toplumsal ve ekonomik faaliyetlerde erkeğe yardımcı olması ve onu yalnız bırakmaması gerektiğini vurguluyordu[440]. Diğer taraftan "*Türk Kadını*"nını "*Ulus Kadını*" kimliğine bürüyerek, görevini de; "*Türk'ü, zihniyetiyle, bazusiyle, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmek*" olarak belirtmektedir[441]. Böylece Kadın, Türk Devrimi'nden sonraki Uluslaşma sürecinde de, yeni "*Ulus*" bilincini benimseyecek, taşıyacak ve aktaracak bireyleri doğurmak ve yetiştirmekle görevlendiriliyordu. Ayrıca Mustafa Kemal, kadının ikincil konumda algılandığı bir

[436] Kemal Arı, **a.g.e.**, s.s.262-263.
[437] Ülker Gürkan, "Türk Kadınının Hukuki Statüsü ve Sorunları", **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.35, S.1, 1978, s.382.
[438] Şerafettin Yamaner, **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim: Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü**, 1999, İstanbul, s.231; Ayşegül Yaraman, **a.g.e.**, s.132.
[439] Türkan Arıkan, **Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarik Kurumu basımevi, 1984, Ankara, s.s.22-23.
[440] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.140.
[441] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.II, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları, 1997, Ankara, s.242.

toplumda, kadının kıyafetinin de buna göre biçimlendiğini ve böylece kıyafet konusunun bu çerçevede bir önem taşıdığını düşünüyordu. Fakat kadınlar için gerçek başarının, kıyafetle değil, bilimsel ve kültürel edinimle olması gerektiğini de vurguluyordu[442]. Gelecek için ise kadın ile erkeğin, her bakımdan eşit oldukları düşüncesini sergiliyordu[443].

Atatürk toplum üzerinde iki önemli noktaya önemle dikkat ediyordu: Öncelikle toplumu ortak değerler etrafında, "*Türklük*" adıyla Ulus Kimliği altında, Etnik ve Dinsel kaygıları aşan ve onların da üzerinde bir anlayışla bir bütün haline getirmek ve diğer taraftan da Batı'nın, onu çağdaşlaştıran özelliklerini içselleştirmek, özümsemek[444]…

Türk Devrimi, çağın gerektirdiği ve kadının daha önce elde edemediği biçimde kadınlara yeni haklar tanıyordu. Ancak bu haklar, tabandan gelen etkili bir talepten ziyade, yönetimin tayin ve takdir etmesiyle verildiği için, kaçınılmaz olarak "*Devlet Feminizmi*" süreci yaşatıyordu[445]. Bu aynı zamanda "*Cumhuriyet Kadını*" imajının da doğması süreciydi ve öncesinde kadına "*Aile Kadını: İyi Anne ve Eş*"[446] imajını yüklenen "*Osmanlı Kadını*" anlayışına karşılık, artık Cumhuriyet Kadını, "*Asri Kadın*"ı temsil etmekteydi. Bu kadın; çağa ayak uydurmuş, eğitim görmüş, toplumsal hayata ve bu doğrultuda üretime katılan, erkeklerle birlikte toplumsal ve ekonomik yaşamda etkin rol alan kadını tanımlıyordu[447]. Bu düşünce de, Tanzimat sonrasında kadınlar lehine yaşanan eşitlik ve eğitim yönündeki talep ve gelişmeler çerçevesinde, Türk çağdaşlaşmasının, eğitilmiş kadınların topluma katılmaları ile gerçekleşebileceği yönündeki anlayıştan temellerini almaktaydı. Yine de kadının eğitiminin gerekliliği yönündeki talepler, onun böylelikle daha iyi "*Annelik*" yapabileceği anlayışına dayanak oluyordu[448]. Bu anlamda Türk Devrimi de, Osmanlı algısından daha ilerici, yenilikçi ve devrimci bir anlayışa sahip olmanın yanında[449]; gene de erkek egemen bir toplum üzerine yapılanmış ve yine yapı olarak da

---

[442] Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, Ankara, s.182.
[443] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, Ankara, s.228.
[444] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.170.
[445] "Bu devrimci ideoloji, her devrimci yapılanma gibi otokratik bir yöntemi benimsemiştir. Yani toplumda söz konusu olan değişmeler, tabandan gelen ve tavanı etkileyen bir süreç olarak değil, bunun tam tersine, tavanın tabanı etkilemesi ve yönlendirmesi biçiminde gelişmiştir": Leyla Kırkpınar, **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın**, Zeus kitabevi, 2010, İzmir, s.121; Nur Bilge Criss, "Türk Kadınının Gündemi", (çev: Kadriye Göksel), **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.51, S.1, s.s.115.
[446] Hasan Ali Koçer, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", **AÜ-Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.5, S.1, 1972, s.s.81-124.
[447] Işık Özel, "1930'ların İstanbul Basınında Kadın", **Toplumsal Tarih**, C.6, S.31, Temmuz-1996, s.30.
[448] Semiha Tuna, "Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak", **Fe Dergi - Feminist Eleştiri**, C.1, S.1, 2009, s.21
[449] Leyla Kırkpınar, **a.g.e.**, s.122.

temellerini buradan alan bir sistem gerçekleştirmiş olduğundan, kadını da büyük ölçüde Ataerkil bir bakışla ele alıyor ve buna göre tanımlıyordu[450]. Ancak bunu, toplumun henüz Ataerkil algılayıştan kurtulamayacak düzeyde olması nedeniyle, Devrimci kadronun yenileşme sürecinde dönem toplumunun algılayışı çerçevesinde ve temkinli hareket etmesi olarak açıklamak da mümkündür[451]. Öyle ki Devrim, bir bütün olarak halktan kopuk olamayacağı gibi, toplumun algılarında ve kültürel bütünlüğünden de kopuk olamazdı. Böyle bir devrim süreci, toplum tarafından algılanamayacağı gibi ciddi bir reddediliş ile de karşılaşır ve kendi içinde çöküşe gider, tutunamazdı[452]. Dolayısıyla, toplumun temel algılayışları çerçevesinde, bilgi sahibi olan kadın, toplum içerisinde "*Aydın Kişi*" olarak nitelenmiştir ve kadın-erkek eşitliği için, kadının da erkeğin gördüğü eğitimi görmesi gerektiği vurgulanmıştır[453]. Eğitim, kadın için artık verilebilecek bir "*Hak*" olarak değil, verilmesi gereken bir zorunluluk olarak tanımlanmaya başlamıştır[454]. Öyle ki, "*Eğitimsiz Kadın*" demek, toplumun yarısının eğitim alamaması demekti.

Toplumu, geri kalmışlığından kurtaracak bir hareket noktası olarak algılanan kadın, çağdaşlaşma yanlısı olarak ama yine de erkekler tarafından tanımlanmaktaydı. Kadının "*Öncüllüğü*" bu açıdan haklılaştırılırken, diğer yandan da tehlikesiz olarak tanıtılmaya çalışıyordu. Kadınlar da bu çerçevede Ulusçu söylemleri sahipleniyorlardı[455]. Bu yazarların başında da Ziya Gökalp ve Halide Edip Adıvar geliyordu[456].

Kadına yönelik bakış açısının bu şekilde değişmesinde, 19. yüzyıldan beridir yapılan savaşlar ile onların bıraktığı yıkıntıların ve kayıpların neticesinde, kadının, ister istemez, erkeklerden boşalan toplumsal ve ekonomik yaşama katılmak zorunda kalışları; hatta özellikle Kurtuluş Mücadelesi sırasında aktif olarak mücadelede yer almaları başlıca etkendi[457]. Kemalist eğilim de, kadının toplumsal yaşama katılması gerektiğini savunuyordu. Kadın bu çerçevede bir taraftan geleneksel rolleri sahiplenirken, diğer

---

[450] Siyasal iktidarın cinsiyeti ve ataerkil anlayışa yönelik siyasal yapılanmanın tahlili konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayşegül Yaraman, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili**, Bağlam yayınları, Kasım-1999, İstanbul, s.22 vd.
[451] Ayşegül Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, s.132.
[452] Devrimin ve devrim sürecinin işleyişi ve toplum ile olan ilişkisi bakımından bakınız: Kemal Arı, **a.g.e.**, çşt. syf.
[453] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.151.
[454] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.248.
[455] Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu", **Tarih ve Toplum**, S.91, Mart-1988, s.39.
[456] Ayşe Durakbaşı, **a.g.m.**, s.39.
[457] Ülker Gürkan, **a.g.m.**, s.389.

yandan da meslek kadını olarak yeni toplumsal roller benimsiyordu[458]. Böylece kadının toplumsal yapı içerisinde edinmesi gereken rol, Osmanlı geleneğinden ayrı olarak, Aile içi geleneksel rollerden üstün bir nitelikte tanımlandı[459] ve böylece bir taraftan Ulus kimliğini benimseyecek, diğer taraftan da Cumhuriyet Kadını şablonuna uyacak kadın tipi için, bu çerçevede haklar verildi ve çeşitli uygulamalara girişildi. Fakat bu sefer de kadın; hem geleneksel değerlerin biçimlendirdiği rolleri üstlenmek ve hem de yeni Uluslaşma sürecinin onlara atadığı rolleri içselleştirmek durumunda kalıyordu. Bu da, kadın için oldukça zorlu bir süreçti ve kendi geçmişinde kendisinden hiç beklenmeyen bir çaba göstermesi gerekiyordu. Çünkü "*Erkeklik*", kadına atanan toplumsal rolleri henüz onunla paylaşabilecek, paylaşabileceğini içselleştirebilecek bir algılayışta değildi. Böylece kadın, geleneksel rollerini, kaçınılmaz olarak sürdürmek zorunda kalıyordu. Diğer taraftan da yeni süreç, kadına, toplum içerisinde erkeğin üstlendiği rolleri ayrıca yüklüyordu. Bunların meşru temeli olarak da kadınların sahip olmaları gereken hakları tanınıyordu.

Bu sürecin en önemli adımı olan Medeni Kanun'u, Mahmut Esat Bozkurt 17 Şubat 1926'da Millet Meclisi'ne sundu ve kanun oy birliği ile kabul edilerek 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi[460]. Böylece aile için ilişkiler önemli bir değişikliğe girmiş ve buna bağlı olarak da toplumsal ilişkiler yeniden biçimlenmiştir[461]. Öncelikle çok eşliliğe son verilmiş olmakla birlikte her iki taraf için de yaş sınırı tespit edilmiştir[462]. Mirasta da kız-erkek çocukları birbirlerine eşit kabul edilmiştir[463]. Yine de aileyi temsil eden kişi yani ailenin reisi, erkek olarak tanımlanmıştır ve bu da Yenilikçi Anayasanın, dönemin bilincinin de ne kadar etkisinde kaldığını göstermekteydi. Örneğin, kızlar evlenince kocasının soyadlarını alıyorlardı ve onun nüfusuna geçiyorlardı[464]. Böylelikle kadın yine de ikinci plana itilmiş oluyordu[465]: Ve bu da Ataerkil algının, soyun babadan sürdüğü anlayışının bir yansımasıydı. Batılı ülkelerde, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte, kadınlara bu konuda erkek ile eşit haklar verilmeye başlanmıştı. 1964'ten bu yana Norveç'te, eşler iki soyadından birini kullanabilmektedirler. Batı toplumlarında, kadının erkeğin soyadını

[458] Ayşegül Yaraman, **a.g.e.**, s132.
[459] Ayşe Durakbaşı, **a.g.m.**, s.43.
[460] Ülker Gürkan, **a.g.m.**,s.382.
[461] Leyla Kırkpınar, **a.g.e.**, s.165.
[462] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.121.
[463] Aytunç Altındal, **a.g.e.**, s.150.
[464] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.s.166-167
[465] Leyla Kırkpınar, **a.g.e.**, s.171.

kullanması genel olarak feodalitenin bir kalıntısı olarak algılanmaktadır[466]. Medeni Kanun ile kadına boşanma hakkı da verilmiştir; kadın özel ve genel nedenlerle, boşanmak için mahkemeye başvurabilirdi. Buna karşın Türk Ticaret Kanunu'na göre de kadının serbest ticaret yapabilmesi, kocasının onayına bağlıydı. Bunun gerekçesi ise, ticari işlerin aile bütçesi ve mal konusunda birçok sorumluluğu da beraberinde getirmesiydi. Kanunen aile reisliği ve evi geçindirme yükümlülüğü erkeğe ait olduğundan, aile ekonomisinin yürütücüsü de erkek olarak kabul ediliyordu[467].

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de eğitim alanındaki devrim en önemli aşamasına gelmiş bulunuyordu. Eğitim ve öğretimde birlik sağlanmıştı[468]. Okullardaki dinsel öğretimin yasaklanması ve kızların eğitim alanındaki yükselişi, kadının kurtuluşu olarak algılanmış ve Laik bir ahlak eğitimi ile de sağlanmıştır[469].

Ayrıca Teşkilat-ı Esasiye'de (md. 87), ilköğretime gitmek Türkler için zorunlu tutulmuş, devlet okulları da parasız hale getirilmiştir[470]. 1928'de yeni harflerin kabulü ile ilköğretim daha verimli hale gelmiştir[471]. Yeni harflerin kabulü, zorlu bir süreci de beraberinde getirdi. Toplumun büyük kısmı okuma-yazma bilmediği gibi, okuma-yazma bilenler de Arap harfli eski yazıyı okuyup yazabiliyorlardı. Bu da yeni harflerin, öncelikle eğitim seferberliği çerçevesinde hem hiç okuma-yazması olmayanlara ve hem de eski yazı bilenlere öğretilmesi gereğini doğurdu. Böylelikle, yeni yazının okul dışındaki bireylere öğretilmesi için Ulus Okulları açıldı[472]. Ve 16-45 yaş arası bireylerin yeni ve modern Türkçeyi okuyup yazdığına dair belge alması da zorunlu tutuldu[473].

Eğitim ve öğretim seferberliği kadınların meslek edinme ve fikri hayatta söz sahibi olma konusundaki eğilimlerini de arttırmış ve bu yöndeki öğrenim dönemleri de önem kazanmaya başlamıştır. Hiç okuma-yazma bilmeyen kadınların dershanelerden sertifika almaları ve eski yazıyı bilenlerin de yeni alfabeyi kullanmaya başlamaları, toplumun

---

[466] Ülker Gürkan, **a.g.m.**,s.387.
[467] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.167.
[468] **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, (sekreterya: Hüseyin Tosun), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-2010, s.108.
[469] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.240.
[470] "*Seksen yedinci madde: İptidaî tahsil bütün Türkler için mecburî, devlet mekteplerinde meccanidir*": **T.B.M.M. Teşkilatı Esasiye Kanunu ve Dâhili Nizamname**, T.B.M.M. Matbaası, 1933, Ankara, s.25; Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye iş Bankası yayınları, Eylül-2006, İstanbul, s.147.
[471] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.152.
[472] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.155.
[473] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.324.

gelişmesine ivme kazandırmıştır[474]. Türk Kadını, gittikçe önemini arttırmaya başlamış ve bir fikir işçisi olarak da hayatını kazanmakta, aile bütçesine de katkı sağlar durumdadır[475]. Bunun temelleri de ilköğretim sıralarında atılmaktaydı. İlkokul dördüncü sınıftan itibaren kız çocukları için özel olarak ev işleri dersi veriliyordu ki, bu ders kadın ve erkeğe yüklenen cinsiyet görevlerinin, hala aşılamadığını ya da aşılmaya henüz hazır olunmadığını gösteren en önemli örneklerden biriydi. Kız çocukları bu ders kapsamında, ev işleri ile ilgili ilk bilgileri ve kavramları öğrenmekteydiler; aile bütçesinin nasıl yönetileceğini, gelir-gider defteri tutmakla ilgili önemli noktaları öğreniyorlardı[476]. Yine de 1930'lara gelindiğinde öğrenciler ve çalışan kadınların bir kısmı için bile olsa, evlilik artık "*Kaçınılmaz*" bir kurum olmaktan çıkmış durumdaydı[477].

Fakat Türk Devrimi'nin fikri yayılışı, ilköğretim seviyesinde kadınlı-erkekli karma sınıflarda görev yapan ilkokul öğretmenleri ile olmuştur[478]. Cumhuriyet döneminde kurulan Kız Enstitüleri de yine geleneksel Toplumsal Cinsiyet algısı çerçevesinde, Türk kızlarına, madeni araçlarla iyi ve güzel yaşama bilgileri vermekte ve "*Kadına Özgü*" bir eğitim alarak meslek edinmiş modern bilgili "*Ev Kadını*" yetiştiriliyordu. Biçki, dikiş, nakış, ev idaresi, çocuk bakımı gibi dersler görmekteydiler ve yüksek bölümden mezun olan kadınlar Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Kız Enstitüsü'nün idari bölümünde yer alabiliyorlardı[479]. Benzer bir biçimdeki anlayış, 17 Nisan 1940'ta kabul edilen Köy Enstitüleri Kanunu ile açılan enstitülerde[480] de kendini göstermiştir. Enstitülerde kızlara, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde eğitim verilmekteydi. Özellikle öğretmen olarak yetişen kız öğrenciler, öğretmen olarak görev aldıkları köylerde, öğrencilere eğitim vermekle birlikte köy kadınlarına modern ev kadınlığını öğretiyorlardı ve önde dikiş makinesi ile dikiş dikmek geliyordu[481]. Böylece Toplumsal Cinsiyet rollerinin kazanılması, temel bir eğitim politikası durumundadır[482].

Eğitim alanında ilerleyen Türk kadını, çeşitli meslek gruplarında da boy göstermeye başlamıştı. Bunlardan biri de sahne sanatıydı. Ancak ilk sahne sanatçıları

---

[474] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.155.
[475] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.s.158-159.
[476] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.254.
[477] Işık Özel, **a.g.m.**, s.34.
[478] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.159.
[479] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.159.
[480] Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat-2010, İstanbul, s.237.
[481] Semiha Tuna, **a.g.m.**, s.22
[482] Semiha Tuna, **a.g.m.**, s.25.

tutuklanmaya ve engel olunmaya çalışılmıştır; öyle ki Osmanlı'dan gelen bir anlayış olarak, Müslüman kadının sahnede rol alması yadsınmıştır. Zamanla ise kadın, sahnede kendisini kabul ettirebilmiştir[483].

Yine o dönemdeki kadın-erkek ayrımına yönelik tutum, sağlık sorunlarında da kendisini gösteriyordu. I. Dünya Savaşı sonlandıktan sonra Anadolu'da frengi hastalığı yayılmıştı. Frengi muayenesi konusunda, evlenecek erkeklerle evli kadınların, mahremlerinden birinin yanında, doktor bulunan yerlerde muayene edilmesi mecburiyeti vardı; ancak kızlar muayene olmazdı ve evlenme raporları herhangi bir doktor tarafından verilebilirdi[484].

I. Dünya Savaşı'nın bıraktığı yıkıntının ve verdirdiği kayıpların ardından[485] kadın emeğinin en fazla hissedildiği alan gene ziraattır. Türk Devrimi'nin batılı anlamda getirdiği kültürel kazanımlar, ne yazık ki taşrada yaşamakta olan kadınlara yeterince ulaşamamış ve çoğunlukla İstanbul, İzmir, Ankara ve çevresine kadar işleyebilmiştir. II. Dünya savaşı sırasında erkeklerin silah altına alınması ve buna karşın endüstriyel gelişimin artması, kadın iş gücüne daha çok gereksinim duyurmuştur[486]. Fakat kadının asli görevi yine de aile içindeki hizmeti; yani ev işleri idi[487].

Ataerkil kültür çevresinde kemikleşmiş gelenekler ve dini hükümlere bağlılık, kadını erkeğin boyunduruğuna sokan öğeler olmuştur. "*Cumhuriyet Kadını*"nın yeni zihniyeti ise bir taraftan bu kalıpların dışına taşmayı salık verirken, diğer taraftan da Ulus bilincine bağlılık fikrini taşımasını istiyordu. Kadına atanan "*Cumhuriyet Kadını*" rolü karşılığında, kadın, erkek ile birlikte Milleti temsil eder hale getiriliyordu. Ulusallık anlayışı, kadın ve erkeğin birden omuzlarına yükleniyor ve onların kimliklerini de bu çerçevede biçimlendiriyordu. Bu da, her ne kadar sistem erkek-egemen bir kaynağa dayansa da, kadın ile erkeğin eşitliği anlayışının yerleşmesini gerekli kılıyordu[488]. Çünkü Ulus bilincinin gelişebilmesi, toplumun bir kesiminin çabası ile yeterli ivmeyi kazanabilecek bir süreç değildi ve kadınların bu süreçte yer alabilmeleri, bu yer alışı haklı kılacak eşitlikçi hakların kazanılması ile mümkün olabilirdi. Cumhuriyet kadını, böylece

[483] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.160.
[484] Tezer Taşkıran, **a.g.e.**, s.93.
[485] **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.322.
[486] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.s.161-162.
[487] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.162.
[488] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.s.168-169.

kadının özgürleşmesinin yolunu da açmış oluyordu. Dinsel kaygılardan arınmak, kadın erkek eşitsizliğinin önemli ve ilk adımı sayılıyordu ve *Ümmet* anlayışı da yerini *Ulusallığa* bırakacaktı[489]. Ulusçuluk aynı zamanda eski geleneklere çağrı niteliği de taşıyordu[490]. Öyle ki, yalnızca aynı inanca sahip insanları bir arada tutma ve aynı inançtan olmayanlar üzerinde bir hükümranlık kurma anlayışına dayalı "*Ümmetçilik*" düşüncesi, Ulus bilincinin oluşmasının önündeki en büyük engeldi[491]. Oysa bir toplum; insanların, seçmek gibi bir şansları olmadan kendilerine doğumlarından beridir benimsetilmiş durumda olan dinsel farklılıklarına göre ya da yine kendi iradeleri dışında doğmak zorunda kaldıkları etnik kökenlerine dair ayrılıklarına dayalı bir örgütlenme ve yapılanmalarıyla veya bu çerçevede gelişmiş algılayışlarıyla, bir bütünlük arz edemeyeceği gibi; ilkel bir yaşam tarzını ve algılayış biçimini de sürdürmüş olur demekti. Dolayısı ile ilerici bir toplumsal yapı; dinsel ve etnik kaygıları geride bırakmış ve bunların da üzerinde, en azından "*Vatandaş*" olmak çerçevesinde biçimlenmiş bir anlayış geliştirmek zorundaydı. Bunun gerçekleşebilmesi için de dinsel makamların kaldırılması gerekiyordu[492]. Yani ulus kavramının önemli bir parçası olan laiklik ile sivil toplumun dinsel topluma karşı mutlak bağımsızlığı ve manevi alanda yansızlık sağlanmalıydı[493]. Bu çerçevedeki ilk en önemli adım, Halifeliğin kaldırılması olmuştu[494]. Egemenlik, artık kayıtsız ve şartsız bir biçimde Ulus'a teslim edilmişti. Diğer bir adım ise Hıyanet'i Vataniye Kanunu ile dinin siyasete alet edilmesinin cezalandırılmasını öngören maddenin kabulü idi[495]. 3 Mart 1924'te kabul edilen "*Şeriye ve Evkaf Vekaleti*"nin kaldırılması, yine aynı tarihli "*Tevhid-i Tedrisat*" kanununun kabulü ve Hilafetin ilga edilip, hanedanın yurt dışına sürülmesine dair kanunlar; dinsel kurumların temizlenmesinin en önemli aşamalarıydı. Diğer bir aşama ise "*Şapka Kanunu*" ve "*Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması*" idi[496]. Kılık-kıyafet, değişim sürecindeki bir toplum için oldukça önemli bir yer işgal etmektedir; hele ki bu süreç, aynı toplumun bireylerinin dinsel farklılıklara odaklı bölünmüşlüğünün önüne geçmeyi amaç edinmiş ve Ulus Toplum gerçekleştirmek kaygısında olan bir Devrim süreciyse[497]… Giyim-kuşamın, aynı toplumun

[489] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.188.
[490] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.193.
[491] Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi ve Sanayi Uygarlığının Kökleri", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yayınları, Nisan-1983, İstanbul, s.299.
[492] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.207.
[493] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.208
[494] Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge yayınevi, Eylül-2008, Ankara, s.292.
[495] Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.321.
[496] Utkan Kocatürk, **a.g.e.**, s.99.
[497] Macit Gökberk, **a.g.m.**, s.321.

farklı inançlara sahip insanları arasında bir ayrıma ve ötekileştirmeye neden olmadığı ve hatta bir de kadın ile erkek arasında da sınıflandırmayı dikte etmediği toplumlarda, belirli bir kuşamın yasaklanması ya da belirli bir kuşamın dikte edilmesi, elbette ki dikteci ve buyurgan katı bir anlayışın göstergesidir. Ancak 1930'lar Türkiye'si gibi, aynı toplumun farklı inançlara sahip insanlarını, henüz toplum içinde birbirleri ile iletişim dahi kurmadan salt dış görünüşleri ile birbirinden itebilen bir "*Cemaatleşme*" anlayışının olduğu dönemlerde; bu başkalaşmanın önüne geçmenin tek yolu olarak, toplumun bireyleri salt kuşama bakarak birbirlerine yabancılaşmamaları gerektiğinin ayırdına varana kadar, yine toplumun kendi bireylerini birbirine ötekileştiren bir kuşam tarzının yasaklanması, 1930'ların anlayış dünyası çerçevesinde kaçınılmazdır. Bununla ilintili olarak, Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasını da böyle irdelemek gerekmektedir[498]. Dönemde giderek yayılan ve aynı inancın insanlarını bile, aynı inanç altında farklı farklı yapılanmış ve fakat kendilerine üye bireyleri, diğerlerine üye bireylere ötekileştiren ve hem de bunu, kendisine özgü olarak tanımladığı/benimsediği kılık ve kıyafetle, daha o bireyler birbirleri ile herhangi bir iletişim kurmadan ilk bakışta, ilk görüşte gerçekleştirebilen; aynı zamanda toplumu, insanların seçmek gibi bir lüksleri olmadan benimsemek zorunda kaldıkları dinsel aitlikleri üzerinden dikte edebilen tarikatların ve onların yuvalarının kapatılması, oldukça anlamlıdır. Bu çerçevede *Kılık-Kıyafet Devrimi* ile *Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması*, toplumun fertlerinin birbirlerini, toplum içine karıştıkları anda, henüz birbirlerini anlamaya çalışmadan ve sadece görünüşe bakarak sınıflandırmalarının ve kendilerine yabancılaşmalarının engellenmesi ile de doğrudan ilgisi vardır. Böylelikle; laik yasalar, toplumun farklı inançlara sahip ve hatta aynı inançtan olup o inancın farklı oluşumlarına üye bireylerinin bir bütünlük sağlayabilmelerini sağlamak amacına yöneliktir. Öyle ki, Şapka Kanunu'na yönelik isyan edişlere bakıldığında da, tepkilerin bu "*Birbirine Ötekileşmeye*" sahip çıkan kitlelerce gerçekleştirildiği bellidir. Toplumun önemli bir kısmının fes bile giymeyip, genel çerçevesi ile İslam'a bağlı olmasına karşın, belirli bir kesim önemli ölçüde İslami yaşamı kurumsallaştırmıştı. Bu kesimin, Şapka Kanunu sürecinde gerçekleştirdikleri isyanlarda, ait oldukları inanca atfettikleri ya da aidiyet duydukları oluşuma özgü benimsedikleri kıyafetler üzerinden kalkıştıkları

[498] Konu ile ilgili olarak dinsel benimseyişlerden hareketle demokratik bir gelişimin mümkün olamayacağı hakkında "*İnsan Varlığını 'Kul' Kertesinden Yukarı Değerde Görmeyen ve Halk Öğesini Devletin Temeli Edinmeyen İslami Devlet Anlayışıyla Anayasalcı ve Demokratik Gelişmeler Olamayacağı Hakkında*" adlı bölüm başlığı için bakınız: İlhan Arsel, **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına**, Aralık-1993, İstanbul, yayınevi yok.

bilinmektedir[499]. Örneğin, 25 Kasım 1925'te Şapka Kanunu'na muhalefetten yargılanan Nakşibendi Şeyhi Ahmet Hamdi Hoca, halkı "*Sarık Sarmaya*", dolayısı ile kendi aidiyetini temsil eden kuşamı kuşanmaya teşvik ediyordu[500]. Dolayısı ile yargılanması "*Bir şapka yüzünden*" değil, aynı toplumun bireyleri arasında bir ötekileştirme, bir yabancılaştırma ve bir bölünme yaratmak istemesinden dolayı idi. 1925 senesinin Aralık ayında, Erzurum'da ise başka bir topluluk, bu sefer "*Kabalak*" ya da "*Ağniye*" denilen bir serpuşun giyilmesini dikte ediyorlardı[501].

Diğer yandan aynı devrim yasaları, kadın-erkek ilişkileri ile de doğrudan ilgilidir. Dönemde kadın kıyafetine yönelik doğrudan bir yaptırım uygulanmasa bile yine dinsel anlayıştan gelen "*Peçe, Çarşaf*" gibi kuşamlar da kadını hem toplum içinde birbirine yabancılaştırıyor, hem de erkek karşısında ikincilleştiriyordu. Dolayısı ile erkeğe yönelik gerçekleştirilen kılık-kıyafet devriminden, zaman içinde kadının etkilenerek biçimleneceği düşünülüyordu.

2.2. OSMANLI'DAN YENİ TÜRKİYE'DE BELEDİYE SEÇİMLERİNE KATILMA HAKLARININ TANINMASINA KADAR KADIN'IN SİYASAL ETKİNLİKLERİ

Osmanlı'da kadının siyasi haklarının gelişimi, yine Batı dünyasında kadınların hak arayışından etkilenerek biçimlenmiştir. Fransız İhtilali'nden sonra[502] ve özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet ile beraber "*Özgürlük*" ve "*Eşitlik*" düşüncesinin gelişmesi, ardından da yaygın bir söylem haline gelmesi ile Osmanlı'da da kadınlar özgürlük ve eşitlik arayışı içerisine girdiler.

Önceleri Osmanlı Devleti'nin kadın eğitiminde işlediği politika "*İyi eş, İyi anne, İyi Müslüman*"[503] yetiştirmeye yönelik iken, savaşlarda kadınların da artık etkili olmaya başlamasıyla birlikte ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sürecinde erkeklerin askere alınıp, çalışan nüfusun azalması nedeniyle kadınlar çalışma yaşamında yer edinmeye

[499] Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I: 1924-1930 Devrimler ve Tepki**leri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Mayıs-2007, İstanbul, s.153 vd.
[500] Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.324.
[501] Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.324.
[502] Ayşegül Yaraman, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili**, Bağlam yayınları, Kasım-1999, İstanbul, s.42.
[503] Ayşegül Yaraman, **a.g.e.**, s.44.

başlamıştır[504]. Kadınların, özellikle ekonomik alanda yer almaya başlaması, onların toplumdaki yerlerinin yeniden gündeme gelmesine ve sorgulanmasına neden oldu. Özellikle 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan ve ele alınan özgürlüklerin görece tanındıkları bu dönemin ardından 1908 Devriminden sonraki söz ve ifade özgürlüğü[505], beraberinde ailenin ve kadının yeri ile ilgili yargıların, kimi uygulamaları ve örgütlenmeleri değiştirecek ya da yeni örgütlenmelere neden olacak derecede yoğun bir biçimde tartışılması sonucunu doğurdu. Bu çerçevede getirilen eleştirilerin hemen çoğu, Türk Toplumu'nun geriliğinin nedenini kadının konumlarının aşağılığına bağlamaktaydı. Doğal olarak Kadının bu konumundan da din ve dinsel anlayışa dayanarak kadının toplumsal alandan uzak tutulması anlayışı sorumlu tutuluyordu[506]. Yine de bu dönemde kadınların hak arayışı, siyasi taleplerden çok aile yaşamının ele alınıp düzenlenmesi ile ilgiliydi[507].

2.2.1. OSMANLI'DA KADIN DERNEKLERİ

Osmanlı Devleti'nde kadının bir takım kazanımlarını elde etmesinde önemli bir yeri olan cemiyet, 1913 yılında Nuriye Ulviye Hanım tarafından kurulan, "*Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyet*"ydi[508]. Bu cemiyet, kadınların giyim ve kuşamının çağdaş normlar çerçevesinde düzenlenmesinden, onların sosyal ve iş yaşamlarının iyileştirilmesine kadar birçok amacı güdüyordu. Bu amaçlar çerçevesinde de gazete, okul eğitimi, konferans ve toplantılar gibi etkinliklerle kadının bilinçlendirilmesine çalışıyorlardı[509]. Bu eğilim ile ilintili olarak Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Derneği[510]'nin yayınladığı "*Kadınlar Dünyası*" adlı dergi ile de Osmanlı'da Feminizm hareketi başlamış oluyordu[511]. Haftalık olarak yayınlanan bu dergi, kadınları önemli toplumsal olaylardan haberdar etmeyi amaçlıyordu[512]. Dernek öncelikle, kadının toplum içerisindeki yerinin, her bakımdan erkekten sonra ikinci planda kaldığını dile getiriyordu ve bu eşitsizliğin sona erdirilmesini,

---

[504] Niyazi Berkes, **a.g.e.**, s.445.
[505] Serpil Çakır, "Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını", **Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım**, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği yayınları, 1996, s.132.
[506] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi yayınları, Ekim-2002, İstanbul, s.444.
[507] Serpil Çakır, **a.g.m.**, s.134.
[508] Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını**, Ötüken yayınları, Şubat-2011, İstanbul, s.166.
[509] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.167.
[510] Serpil Çakır, **a.g.m.**, s.136.
[511] Niyazi Berkes, **a.g.e.**, s.446.
[512] Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, Ankara, s.12.

kadının bu çerçevede öncelikle eğitim olanaklarından yararlanmasını, böylece eğitim seviyesinin arttırılmasını istiyordu. "*Kadınlar Dünyası*" da doğal olarak derneğin bu görüşlerini yansıtarak özellikle kadının eğitim, hukuk ve siyaset alanındaki gelişimini hedeflemekteydi[513]. Ayrıca derginin yazarları kadındı ve kadınları da ilgilendiren çeşitli toplumsal konuları irdeleyen makalelere yer veriyorlar ve kadınların siyasi ve toplumsal alanda yer alma bilincine erişmesi ve bu alanlarda etkili bir biçimde rol oynamaları gerektiğini savunuyorlardı[514].

"*Teali-i Nisvan Derneği*" ise II. Meşrutiyet'in ilk yılında Halide Edip Adıvar tarafından kuruldu ve 1918 yılına kadar devam etti. Derneğin adı "*Kadınların Yükselmesi*" anlamını taşıyordu[515]. Öncelikli amacı; "*kadınların zihni ve bedeni seviyelerini yükseltmek*"ti ve en önemli üyeleri arasında Nezihe Muhiddin, Ranan Sani Yaver ve Nakiye Hanım bulunmaktaydı[516]. Osmanlı'da en etkili ve uzun süre açık kalan kadın derneği olan dernek Balkan Savaşları sırasında beş bin kadının katıldığı iki toplantı bile düzenlemişti[517]. İngiltere'de kurulmuş olan Türk Kadınları Muhibbi Cemiyeti'ne paralel olarak işlemek istemekle birlikte, üyelerinde İngilizce bilmek şartı arıyordu[518]. Halide Edip Adıvar'a göre bu dernek, kadınların ve erkeklerin ilk defa ulusal konularda birlikte yer alma olanağı buldukları bir dernekti[519].

Kadınların ekonomik alanda yer edinmeye başlamaları, aynı zamanda çalışma koşulları çerçevesinde sahip olmaları gereken hakların tanımlanması ve korunması ihtiyacını da doğuruyordu. Bununla birlikte kadının çalışmasının da teşvik edilmesi gerekmekteydi[520]. Bu gereksinim ile bağıntılı olarak da kadının toplumsal ve ekonomik alanlarda yükselmesini sağlayacak olan "*İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti*" ve "*Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi*"[521] gibi dernekler ortaya çıkmış ve kadınlar iş yaşamında erkeğin yanında etkin bir rol almak sürecine girmişlerdi[522]. "*Kadınları Çalıştırma Cemiyet-*

[513] Şefika Kurnaz, **a.g.e.,** s.180.
[514] "*Kadınlar Dünyası*" adlı derginin sayılarının yeni harfli çevrimyazısı için bakınız: **Kadınlar Dünyası**, (haz: Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Tülay Gençtürk Demircioğlu), 2 Cilt, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yayınları, 2009, İstanbul.
[515] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.39; Leyla Kırkpınar, **a.g.e.,** s.97.
[516] Şefika Kurnaz, **a.g.e.,** s.156.
[517] Ayşegül Yaraman, **a.g.e.,** s.44.
[518] Şefika Kurnaz, **a.g.e.,** s.156
[519] Ayşegül Yaraman, **a.g.e.,** s.45.
[520] Şirin Tekeli, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim yayınları, Mart-1982, İstanbul, s.199.
[521] Leyla Kırkpınar, **a.g.e.,** s.97.
[522] Ayşegül Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Bağlam yayıncılık, Kasım-2001, İstanbul, s.105.

i İslâmiyesi" 1916 yılında Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulmuştur ve tarım ekonomisinde yer alan köy kadınlarından ziyade şehir kadınları için örgütlenmişti[523]. Çalışmak amacında olan şehirli kadınlara iş bulma ve güvenli bir iş ortamında çalışma imkânı sağlamak sağlayacak fabrikalar açmayı ve binlerce kişiyi çalıştırabilmeyi[524], kadınların evlenmesi ve "Milli Aile"nin oluşturulması ile ilgili çalışmalar yapmak ve bu konuda imkânlar temin etmek gayesi taşıyordu[525]. Kısa sürede oldukça yararlı işlere imza atan ve daha 1917'de 24.254 kadına iş sağlayan dernek, 1918'de kamu yararına çalışan dernek statüsüne alınmıştır[526].

Kadınlara iş yaşamında ekonomik destek verebilmeyi amaçlayan diğer bir dernek de "*Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye*" derneğiydi. 1909'da kurulan dernek, kadınlara dikiş-nakış kursları gibi mesleki kurslar düzenliyordu[527]. Her ne kadar kadının toplum içindeki yerini güçlendirmeyi hedeflemiş olsa da, dönem dernekleri gibi kadın cinsiyetine toplum tarafından atanmış meslekleri uygun görüyordu.

Savaşların giderek artması ve şiddetlenmesi, kadına duyulan ihtiyacı, azalan erkek nüfusu nedeniyle yalnızca çalışma hayatında ortaya çıkarmıyordu. Kadının, savaşlarda da erkeğin yanında, onlara destek vermesi gereksinimi de doğmuştu[528]. İşte "*Cemiyet-i İmdadiye Derneği*" de Fatma Aliye Hanım önderliğinde Rumeli'deki savaşta cephedeki askerlere yardım amacıyla 1908'de kuruldu[529]. Kadınların işlemiş oldukları el işlerinin satılmasına ve böylece gelir elde edilip yardım toplanmasına olanak sağlayan "*Osmanlı Kadınları Şefkat-i Cemiyet-i Hayriyesi*"de yine 1908'de Selanik'te örgütlendi[530]. Aynı zamanda Rumeli'deki savaşlar neticesinde göç etmek zorunda kalanlara yardım etmeyi amaçlayan dernek de İttihat ve Terakki Partisi himayesi altında olan "*Teali-i Vatan-i Osmani Hanımlar Cemiyeti*"ydi. 1910 yılında kurulmuş olan derneğin başkanlığını Naime Yusuf Hanım yapmaktaydı[531]. Yine İttihat ve Terakki Partisi bünyesinde 1908 yılında oluşturulan "*İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi*" de askerlere ve muhtaçlara yardım etmeyi

[523] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.170.
[524] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.42-43.
[525] Ayşegül Yaraman, **a.g.e.**, s.108.
[526] Şefika Kurnaz, **a.g.e.**, s.171.
[527] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.39; Leyla Kırkpınar, **a.g.e.**, s.97.
[528] Şirin Tekeli, **a.g.e.**, s.198.
[529] Ayşegül Yaraman, **a.g.e.**, s.85.
[530] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.38.
[531] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.40.

amaç ediniyordu ve bu çerçevede haftalık ve aylık toplantılar düzenliyordu[532]. Aynı yıl, 26 Ekim 1908'de yine İttihat ve Terakki Partisine bağlı olarak Selanik'te yayınlanmaya başlayan "*Kadın*" dergisi de, partinin kadınlara olan yaklaşımını ortaya koymaktaydı[533].

Türk Donanmasına gelir sağlamak amacıyla Nezihe Muhiddin Hanım 1912 yılında "*Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi"*ni kurdu[534]. Yine Nezihe Muhiddin Hanım'ın bu sefer sekreterliğini yaptığı "*Esirgeme Cemiyeti*" ise 1909 yılında Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım tarafından İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne yardım temin etmek amacıyla kuruldu[535]. "*Asri Kadın Cemiyeti*" ise 1918 yılında İnas Darülfünunu'nun desteğiyle feminist bir nitelikte kurulmuştu[536].

"*Türk Ocakları*" ise Türkçülük akımı çerçevesinde kadının eğitimine özellikle önem vermişti ve Kadınların milliyetçi bir nesil yetiştirmedeki önemine vurgu yapmıştı[537]. Kadınların siyasi haklarının kazanılmasında etkin rol oynamakla birlikte, özellikle 1930 yılında belediye seçimleri sürecinde bu konudaki ilk konferanslar da Türk Ocaklarında düzenlendi[538].

2.2.2. YENİ TÜRKİYE'DE 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİNE KADAR KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ

2.2.2.1. KURTULUŞ MÜCADELESİ SÜRECİNDE TÜRK KADINI VE MİTİNGLER

Anadolu'nun ve özellikle İzmir'in işgali erkekli kadınlı bütün ulusun ortak bir kurtuluş kaygısını ateşlemişti. Kuva-i Milliyelerin ortaya çıkmasının yanında kadınlar da özellikle gerçekleştirdikleri işgal karşıtı mitinglerle dikkati çekmekteydiler. Bu mitinglerle işgallere karşı tepki ortaya konurken, diğer taraftan da direniş destekleniyordu. Eylemleri gerçekleştiren kadın derneklerinin başında *Türk Ocakları, Hilal-i Ahmer, Asri Kadın Cemiyeti, Muallimler Cemiyeti* gelmekteydi[539].

---

[532] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.43-44.
[533] İttihat ve Terakki'nin "*Kadın*" dergisi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Fatma Kılıç Denman, **İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın**, Libra kitapçılık, Aralık-2009, İstanbul.
[534] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.40.
[535] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.39.
[536] Şirin Tekeli, **a.g.e.**, s.199.
[537] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.161.
[538] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.164.
[539] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.83.

Bu mitinglerden özellikle İstanbul'da gerçekleştirilenleri dikkat çekicidir. Özellikle İzmir'in işgal edileceği haberi üzerine ve İzmir işgal edildikten sonra oldukça kararlı mitingler ve toplantılar düzenlenerek kadınların iradesi ve talepleri vücut bulmuş oluyordu[540]. Halide Edip Hanım, bu toplantılarda öne çıkan isimlerin başında geliyordu. İzmir'in işgalinin ardından, İstanbul'da Üsküdar Kız Koleji'nde gerçekleştirilen protesto toplantısında yaptığı konuşma ile işgali kınamaktaydı[541].

19 Mayıs 1919'da da *Türk Ocak*'lı gençlerin öncüllüğünde elli bin kişinin katılımıyla *Fatih Mitingi* gerçekleştirildi[542]. Bu mitingde de yine yaptığı konuşma ile öne çıkan Halide Edip Hanım, ülkenin içine düştüğü kurtulmanın yolunu mücadele etmek olarak dile getirdi. Miting dolayısıyla Padişah'a bir arîza gönderildiği gibi Amerika Başkanı Wilson'a da bir protesto telgrafı çekildi[543].

Üsküdar Mitingi ise *Fatih Mitingi*'nin hemen ertesi günü 20 Mayıs'ta Doğancılar'da gerçekleştirildi[544]. Bu mitingde de *Asri Kadınlar Cemiyeti* adına konuşma yapan Sabahat Hanım, ülkenin ve insanlarının haklarının gasp edildiğinden ve bundan en çok da anneler ve kardeşler olarak kadınların üzüntü duyduğuna vurgu yapıyordu ve İzmir'in işgalini kınıyordu[545]. Bu mitingde de vatanın bölünmez bütünlüğüne vurgu yapılmaktaydı[546].

Kadıköy Mitingi ise 22 Mayıs'ta yağmur altında yirmi bin kişinin katılımıyla gerçekleştirildi[547] ve *Tıbbiyeli* öğrenciler ile *Kadıköy Fukara Cemiyeti* başı çekiyordu. Bu mitingde de yapılan işgallerin, Wilson Prensipleri ile egemenlik hakkının tanınacağı vaadini edenlerin aslında yalan söylediklerini ortaya koyduğunu dile getiren Münevver Saime[548], Halide Edip ve Hayriye Melek hanımlar halkı mücadeleye davet ediyordu[549].

---

[540] Şirin Tekeli, **a.g.e.**, s.202.
[541] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.72.
[542] Nevin Yurdsever Ateş, "Fırka ya da Cemiyet (Türk Kadın Birliği)", **Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu Sempozyumu 17-19 Nisan 2009**, (haz: Fatma Türe, Birsen Talay Keşoğlu), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yayınları, Nisan-2009, İstanbul, s.457.
[543] A. Afetinan, **Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim basımevi, 1982, İstanbul, s.108.
[544] Nevin Yurdsever Ateş, **a.g.m.**, s.457.
[545] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.74.
[546] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.108-109.
[547] Nevin Yurdsever Ateş, **a.g.m.**, s.457.
[548] Kadıköy Mitinginden hemen sonra işgal güçlerince tutuklanan Münevver Saime Hanım daha sonra Anadolu'ya kaçacak, "*Çavuş*" olacak ve "*Asker Münevver*" olarak anılacaktır: A. Afetinan, **a.g.e.**, s.109.
[549] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.76.

Bu mitinglerin yanında İşgal güçlerini ve hükümet çevrelerini asıl rahatsız eden miting, Halide Edip Hanım'ın en etkileyici konuşmalarından birini yaptığı 23 Mayıs *Sultanahmet Mitingi* oldu. Bu mitingin ardından 25 Mayıs'ta gerçekleştirilecek olan *Beyazıt* ve *Beşiktaş* (Taşlık) mitingleri, İşgal Güçleri'nin baskısı ile polis tarafından engellendi[550]. Buna karşın 30 Mayıs'ta Sultanahmet'te ikinci miting gerçekleştirildi. Bu mitingde sözü alan kadın ise Şukufe Nihal Hanım idi[551].

İstanbul'da miting yapmanın yasaklanmasına karşın 13 Ocak 1920'de yine Sultanahmet'te gerçekleştirilen mitingde, İstanbul'un ve Anadolu'nun işgali kınanmaktaydı. *Muallimeler Cemiyeti* başkanı Nakiye Hanım'ın yaptığı konuşma ile Lloyd George'un ilan ettiği Anadolu'yu paylaşma tasarıları kınanmıştı[552].

İstanbul'da gerçekleştirilen büyük mitinglerin yanında 19 ve 27 Mayıs 1919'da Edirne'de iki büyük miting gerçekleştirildi ve kadın-erkek birçok Müslüman katıldı[553]. 18 Mayıs günü de Alaşehir'de yapılan mitingde de "*Alaşehir ve havalisi İslam Kadınları namına Makbule ve Nebile*" hanımların gönderdikleri telgrafta, Yunan İşgali'nin sadece daha çok kan dökülmesine neden olacağı dile getirildi[554]. 16 Mayıs'ta Denizli ve Kastamonu'da; 17 Mayıs'ta Giresun, Trabzon, Zonguldak, Edremit ve Denizli'de; 18 Mayıs'ta Bursa'da, Erzurum ve İzmit'te mitingler düzenlendi[555].

4-12 Eylül 1919 Sivas Kongresi'nin toplanmasından sonra Vali Reşit Bey'in eşi Melek Reşit Hanım'ın öncülüğünde[556] ileri gelen ve memur ailelerin kadınların oluşturacağı bir kadın cemiyetinin kurulması için toplanılması kararlaştırıldı. 5 Kasım'da toplanan Sivas'lı kadınlar, cemiyetin kurulması kararını alarak 26 Kasım'da kuruluş için valiliğe dilekçe verdiler. 9 Aralık tarihinde de valilik, "*Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*"nin kuruluşunu onayladı[557]. Cemiyet, merkezi Sivas olmak üzere Anadolu'nun belirli bölgelerinde yine "*Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*"[558] kurulmasını öngörüyordu. Ülkenin işgalini protesto eden ve halkı bu yönde

[550] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.109.
[551] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.119-121.
[552] Ayşegül Yaraman, **a.g.e.**, s.117.
[553] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.79.
[554] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.79.
[555] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.80.
[556] Bekir Sıtkı Baykal, **Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, 1986, Ankara, s.1.
[557] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.126 vd.
[558] Serpil Çakır, **a.g.m.**, s.137.

bilinçlendirmeyi hedefleyen cemiyet, bu çerçevede toplantılar düzenlemiş; Padişah'a, hükümete, içişleri bakanlığına ve İtilaf Devletleri temsilcilerine ve eşlerine protesto telgrafları göndermiştir. Aynı zamanda Mustafa Kemal'le de ilişkilerini sürdürerek *Heyet-i Temsiliye* ile yazışmalar gerçekleştirmiştir[559].

2.2.2.2. KADINLAR BİRLİĞİ

İlk önce 16 Haziran 1923 yılında Nezihe Muhiddin Hanım'ın[560] başkanlığında "*Kadınlar Halk Fırkası*"[561] adı ile bir parti kurulmuştu. Parti, kadınların toplumsal konumunun iyileştirilmesi yanında siyasi haklarının da erkeklerle eşit bir biçimde kazanılmasını amaçlıyordu. Fakat henüz rejimin belli olmamasının yanında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği'nin örgütlenme sürecinde olması ve bu yüzden başka bir partinin alternatif olarak algılanacağından[562], kadınların siyaset yapmak haklarının olmadığı, bundan dolayı da siyasi bir parti kuramayacakları gerekçesiyle[563] bir "*Fırka*" olarak gerekli izinleri alamadı. 7 Şubat 1924 tarihinde de yine Nezihe Muhiddin başkanlığında cemiyete dönüştürüldü[564]: Bundan sonra da Tek Parti döneminin tek kadın örgütü olarak yaşamını sürdürdü[565].

Henüz fırka olmak için yola çıkan Kadınlar Birliği, daha bu süreçteyken bile Batılı kadınların elde etmeye başladıkları hakları elde etmek ve onlarla benzer yaşam standartlarına sahip olmak kaygısındaydı. Türk kadınının eğitim ve kültür seviyesini yükseltmeyi ve bu yönde bilinçlenmeleri için toplantı ve konferanslar yapayı amaçlıyordu. Bir taraftan Batılı olmak çabasındayken, diğer yandan da geleneksel anlayıştan uzaklaşmamaktaydı[566].

Fırkanın cemiyet haline dönüştürülmesinden sonra ise Türk Kadınlar Birliği, siyasi hakların kazanımları konusunda taviz vermese de bu hakların talep edilmesinde daha etkisiz bir çizgiye çekilmek durumunda kalmıştır ve daha çok toplumsal konulara eğilerek

---

[559] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.107; Cemiyet'in Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye ile olan yazışmaları için bakınız: Bekir Sıtkı Baykal, **Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, 1986, Ankara.
[560] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.140.
[561] Serpil Çakır, **a.g.m.**, s.137.
[562] Nevin Yurdsever Ateş, **a.g.m.**, s.458.
[563] Nevin Yurdsever Ateş, **a.g.m.**, s.458.
[564] Serpil Çakır, **a.g.m.**, s.139.
[565] Leyla Kırkpınar, **a.g.e.**, s.183.
[566] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.140.

"*Sosyal Yardımlaşma*" alanına yoğunlaşmıştır. Bu yüzden Kadınlar Birliği'nin siyasi bir örgüt olmadığı söylenebilir.

Zaten cemiyet kuruluşunda, siyasi özellik taşımayan her türlü etkinliği yapmayı, kadınlarla ilgili konularda, aile ve toplum yaşamında, çalışma ve fikir alanında kadınların gelişimini ve ilerlemesini sağlamayı amaç olarak tanımlamıştı.

Bu amaçlar çerçevesinde toplantılar, konferanslar ve kurslar düzenleyen cemiyet, Medeni Kanun ile kazanılan hakların kullanılması yönünde kadınların bilinçlendirilmesine çabalamaktaydı. Bu yöndeki fikirlerini; 1925 yılında kendi yayını olan "*Türk Kadın Yolu*"[567] dergisinde dile getirmeye başlayan cemiyet[568], amaçlarının Türk kadının tam bir vatandaş konumuna yükseltilmesi olduğuna vurgu yapıyordu. Çalışmalarının ilgi görmesi neticesinde de 1926 yılında "*Uluslararası Kadın Cemiyeti*"nden üyelik teklifi aldı[569].

Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle Kadınlar Birliği, kendisini daha güçlü hissettiği gibi, yaklaşan 1930 yılı Belediye Seçimleri için de hak elde edebilmeye yönelik çalışmalara başladı[570]. Ancak 1927 yılında ise Nezihe Muhiddin[571] dernek başkanlığından uzaklaştırılmış ve yerine Latife Bekir geçmiştir. Böylelikle Kadınlar Birliği, o dönemde "*aşırı*" olarak tanımlanan siyasi istekleri ikinci plana atmış ve toplumsal konulara odaklanmıştır.

Kadınların haklarının kazanmaları sürecince özellikle *Türk Ocakları*[572] ve *Kadınlar Birliği*[573] etkili rol oynamıştır ve 3 Nisan 1930 yılında, kadınların belediye seçimlerine katılmaları haklarının tanınmasını sağlamıştır[574]. 5 Aralık 1934 tarihinde ise kadınlar milletvekili seçme ve seçilme haklarını kazandılar[575]. Türk ulusu, Türk kadını tarihte

---

[567] Kadınlar Birliği'nin yayın organı olan "*Türk Kadın Yolu (Kadın Yolu)*" dergisinin yeni harfli basımı için bakınız: **Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927),** (haz: Nevin Yurdsever Ateş), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yayınları, 2009, İstanbul.
[568] Serpil Çakır, **a.g.m.**, s.139.
[569] Nevin Yurdsever Ateş, **a.g.m.**, s.459.
[570] Nevin Yurdsever Ateş, **a.g.m.**, s.459.
[571] Ayşegül Baykan, Belma Ötüş-Baskett, **Nezihe Muhiddin ve Türk Kadını 1931**, İletişim yayınları, 1999, İstanbul.
[572] Leyla Kaplan, **a.g.e.**, s.163.
[573] Leyla Kırkpınar, **a.g.e.**, s.185.
[574] Aytunç Altındal, **Türkiye'de Kadın**, s.150; Leyla Kırkpınar, **a.g.e.**, s.178; Zübeyde Terzioğlu, **Türk Kadını Siyaset Sahnesinde: 1930-1935**, Giza yayınları, 2010, İstanbul, s.26.
[575] A. Afetinan, **a.g.e.**, s.169.

onurlu yerini bu hakları aldığında; gücü ve uygarlığı ile bütün ve dünyayı geride bırakmıştı[576].

2.2.2.3. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI VE KADIN

1929 Dünya Ekonomik Bunalımının etkileri sürerken, Türkiye'deki ekonomik sıkıntıların, hükümetin politikalarından kaynaklandığı düşüncesi yayılmaktaydı. Atatürk'ün de hükümetin bir başka siyasi partice denetlenmesinin gerekliliğine inanması dolayısıyla yeni bir partinin kurulması sürecini getiriyordu. Böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası, Atatürk'ün de desteğiyle Ali Fethi Okyar tarafından 12 Ağustos 1930'da kuruldu. Ancak 1930 Belediye Seçimleri sürecinde ortaya çıkan olaylar neticesinde parti 17 Kasım 1930'da kendini feshetti.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, ikinci Çok Partili Döneme Geçiş Denemesi gibi önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra; kadınların ilk defa Belediye Seçimlerine Katılma haklarının tanındığı 1930 sürecinde kurulması ve ilk üyelerinin, Mustafa Kemal Atatürk'ün kardeşi Makbule Hanım ve Samsun valisi Kazım Paşa'nın kızı gibi, kadınların olması bakımından da önemlidir[577]. Öyle ki parti programının on birinci maddesi "*...siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir*"[578] ifadesini taşımakta ve partinin Kadınların siyasi yaşama katılmaları konusundaki duruşunu ortaya koymaktaydı. Bununla birlikte 1930 Belediye seçimlerinde Samsun'dan aldığı 3200 oyun 2500'ü de kadınlara aitti[579].

[576] Bernard Caporal, **a.g.e.**, s.195.
[577] Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Toplumsal Dönüşüm yayınları, Eylül 1997, İstanbul, s.43, 125.
[578] Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.104.
[579] Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.124.

3. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİNE KATILMA HAKLARININ TANINMASI SÜRECİNDE KAMUOYUNDA KADIN

Atatürk Devrimi, elbette ki, gerçekleştiği toplumun geçmişinden, kültürel yapısından, algılayışlarından ayrı düşünülemez. Devrimler, bir taraftan toplumu biçimlendirirken; toplumun benimseyebildiği ya da direndiği oranda kendisi de şekillenmiştir. Bu çerçevede, Devrimler ilerici olmakla birlikte önemli ölçüde önder kadro tarafından belirlenmişken, belirli bir ölçüde de kaynağını toplumun bilincinden ve benimseyişlerinden alıyordu. Bu da Devrimlerin, devrimlere tepki gösteren uç kesimler dışında, toplumun geri kalanı ile belirli bir uyum içerisinde ilerlemesini sağlamıştır. Bunu, özellikle Türk kadınına, belediye seçimlerine katılma haklarının tanınması sürecinde gerçekleşen, kadının seçimlere katılıp katılmamasıyla ilgili ortaya çıkan tartışmalarda görüyoruz. Bu tartışmalar sürecinde, kadınların bu hakları konusunda olumsuz düşünceler sergileyenler karşısında ciddi bir bilgi birikimi ve gelişmiş bir alt yapı ile tutarlı bir direnç göstermeleri ve haklarını savunmaları, dahası taviz vermeden savunmaları, dikkati çeken önemli bir husustur.

3.1. 1930 SENESİ TÜRK BASININDA KADIN

Bir toplum; kadını ve erkeği ile yaşlısı ve genci ile bir bütünlük arz eder. Özellikle Türk aile yapısında, ailedeki ödevleri bakımından kadın, özel ve önemli bir yere sahiptir. Kimi toplumlarda kadının adı yokken, Türk toplumu kadını "*Dişi Kuş*"a benzeterek, yuvayı kurma ve sürdürme görevini ona vermiştir. Bunu da "*Yuvayı Dişi Kuş Yapar*" sözü ile ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Atatürk bunu, 1923'te İzmir'de şu şekilde dile getirmiştir; "*Kadının en büyük görevi analıktır. İlk eğitim verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu görevin önemi daha iyi anlaşılır.*"[580].

Fakat Türk Ulusal Mücadelesinde kadının üstlendiği görev, artık evinin kurucusu olmaktan ziyade, bir de her Mehmetçiğin üstlendiği görev gibi; "*Kurtarıcı*" göreviydi. Bu, Mustafa Kemal ile arkadaşlarının Amasya Genelgesinde belirttiği "*...durumunu yine kendi kesin kararı ve direnişi ile kurtarma*"[581] karar verme gücüne sahip olan Türk Ulusunda, artık kadının da bir söz ve eylem hakkı bulunduğunun en somut kanıtıydı. Öyle ki; Türk

[580] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Atatürk Araştırma Merkezi, C:II, 1997, Ankara, s.89.
[581] Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası yay., 2005, İstanbul, s.52.

Ulusal Kurtuluş Savaşına adeta adı kazınan Nene Hatun, Gördes Kızı Makbule, Erzurumlu Fatma Seher gibi kadınların, gerek miting alanlarındaki varlıkları, gerek savaş medyalarındaki çarpışmaları ve gerek savaş gerisindeki yardımları ile bunu ortaya koyuyordu[582]. Yine Mustafa Kemal Atatürk bunu 1923'te Konya'da şöyle vurguluyordu: "*Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir Ulusunda, Anadolu köylü kadınının üstünde emek vermiş bir başka kadın topluluğu gösterilemez. Dünyada hiçbir Ulusun kadını 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, Ulusumu kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar gayret gösterdim' diyemez*"[583].

Türk Kadınına, toplumsal hayatta artık "*Edilgen*" değil, en az erkek kadar "*Etken*" bir birey olarak ön plana çıkmasını sağlayan medeni ve siyasi haklarının tanınmış olduğu dönem, Türk Devrim Tarihinin en önemli dönemlerinden birisidir. Bu haklar, kadınların toplumsal hayatta hak ettikleri yerlerini almalarını sağladığı gibi, bu hakları tanınan Türk Kadını daha sonra yapılacak olan devrimlerin "*İtici Gücü*"nü[584] ve "*Türk Toplumunun Uygarlık Ölçütü*"nü[585] oluşturacaktı.

Bu açıdan, "*Türk Devrimi*"nin; kadınların sahip olduğu hakları tanımakla, bir itici güce sahip olmasıyla birlikte; devrimlerin, tabanın bir isteği ve bu yönde bir devinimlerinin olmadan tepeden gelmesine rağmen, toplumun aslında gereksinim duyduğu ve benimseyebileceği devrimleri belirleyip uygulamaya koyması gibi bir özelliği karşımıza çıkmaktadır.

Öyle ki Türk toplumu, çağın ekinine göre, kadının toplumsal yaşamda etkin olarak yer aldığı bir toplumsal yaşamdan, Arap ekini ile şekillenmiş olan İslam İnanç Dizgesine geçerek, aynı zamanda bu inanç dizgesinin kadına bakışını da, bir ölçüde benimsemek durumunda kalmıştı[586]. Türkler, İslam İnancına geçmekle birlikte, aynı zamanda yüzlerce yıldır, "*İranlı ve özellikle Arap kadınını, bir mal ya da hayvan konumundan kurtarıp,*

---

[582] Ayrıntılı bilgi için bakınız; Zeki Sarıhan**, Kurtuluş Savaşı Kadınları**, Cem web ofset, 2006, Ankara.
[583] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s.152.
[584] Şerafettin Yamaner, **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim: Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü,** 1999, İstanbul, s.231.
[585] **A.g.e.,** s.231.
[586] Osman Turan, İslam Öncesi Türk Toplumunun kadına bakışına örnek olarak şu bilgiyi verir: "*Bilge Kağan kitabesinde 'Tanrı Türk Milletini yok olmasın diye babam İlteriş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun'u yükseltti.' ibaresi kadının siyasi ve içtimai mevkiinin ne derece ileri olduğunu göstermeye kâfidir. Han başka bir yerde 'Sizler anam Hatun, hala ve teyzelerim, ablalarım, kadınlarım ve kızlarım' hitabı ile de bu görüşü teyit etmiştir.*" **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi,** Boğaziçi yay., C.1-2, 2000, İstanbul, s.126; Aynı zamanda bakınız: İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü,** Ötüken yay., 1999, İstanbul, s.269.

'ikinci sınıf' da olsa 'insan' konumunda"[587] gören bir inanç yapısına da sahip oluyorlardı. Türklerin "*Kadına Bakış*"ı, yine aynı kabulleri yüzlerce yıldır içselleştirmesi nedeniyle; kadını, erkek ile eşit konuma yükselten hakları doğurabilecek yapıda da değildi. Bu yüzden 1900ler "*Osmanlı Tebaa*"sının; İslam inancının "*Toplumsallaşma durumları*" ile de biçimlendiği, yoğurulduğu bir toplum olduğu unutulmamalıdır. Öyle ki Türk Ulusu, süregelen devrimlerle "*Osmanlı Tebaalığı*"ndan "*Türk Ulusu*"na, "*Dini Toplumsal Kümeler*"den "*Laik Topluma*" eviriliyordu[588]. Toplumun, kadına bakış açısı belirli ölçüde kalıplaşmıştı, belirli dar bir çerçevesi vardı. Bu bakış açısını örneklemesi bakımından; kadınların "*Belediye Seçimlerine Katılma Hakları*"nın tanındığı 1930 yılında, kadınları hala; "*fikirden daha çok hisle yaşayan*" ve "*tutkusu ve kızgınlığı karşısında güçsüz, istenci zayıf, zorunlu ve ters davranışlara ve tepkilere eğilimli, bilincinin uzlaşmacı özelliği az, bütün bedensel yapısı sadece üreme için yaratılmış edilgen bir yaratık*"[589] olarak niteleyen düşüncelere, toplumun önde gelen kimseleri arasında da rastlanabiliyordu.

Bununla birlikte kadınların "*Erkeklere Özgü*" olarak nitelendirilen bir takım mesleklere atılmaları durumu da bir "*Mizah*" unsuru olarak nitelendirilebiliyordu. Örnek olarak, "*Darülbedayi'de kadınların Polis oldukları takdirde ne gibi şeyler yapacaklarını gösterir bir komedi*"[590] gösterilmiş ve bu komedide, Kadın Polise âşık olan külhanbeyler temsil edilmişti. Özellikle gece nöbetlerini, akşam baloları için sevgilileri ile birlikte terk eden ve bir olaya müdahale etmektense, olayı ağlayarak izleyen Kadın Polis temasına vurgu yapılıyordu. Gösterinin en önemli vurgusu ise, kadınların bu mesleğe dayanamayarak, sonunda hepsinin birden istifa etmeleriydi. Kadına yönelik bu "*Erkek Egemen*" bakış açısına rağmen, kadın düşüncesi yine de ılımlı ve çağdaş –hatta belki de çağının ilerisinde- bir tavır izliyordu. Mesela bu gösteri hakkında Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir Hanım; "*Evet, bizimle alay ediyorlar, fakat komedi olduğu için hoş gördük. Biz yevmi gazetelerin bizimle alay etmelerini hoş görmüyoruz. Kadınlar her vazifeyi*

---

[587] Ahmet Taner Kışlalı**, Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği*i***, İmge Kitabevi, 1996, Ankara, s.25.
[588] Bu alandaki en önemli atılım 30 Kasım 1925'te "*Tekke, zaviye ve Türbelerin Kapatılması*" olmuştur. Suna Kili, tekke ve zaviyelerin işlevini şöyle tanımlamaktadır: "*Dinsel akımların tekkelerinde ayrıca bu akımların eğitimleri sürdürülür; toplumun akımların doğrultusunda etkilenmesi, 'tarikat ehli (dinsel akıma inanmış) kişilerin çoğalması için çalışmalar yapılır.*" **A.g.e.,** s.299.
[589] Mesela Dr. Mazhar Osman Bey, kendi yayınladığı '*Sıhhı Sahifeler Mecmuası*' adlı dergide şu satırları içeren bir makale yazmıştı: "*-Kadın fikirden ziyade hisle yaşayan bir mahlûktur. İhtirasat ve infialâtına zebun, iradesi zayıf, ıztırari ve aksevî hareketlere meyyal, kışrı dimağının muadil hassası az, hemen fisyolojikman tenasül için yaratılmış pasif bir maklûktur.*". Sıhhi Sahifeler Mecmuası'ndan aktaran: **Cumhuriyet,** 30 Nisan 1930.
[590] **Cumhuriyet**, 1 Kânunusani 1930.

yaptıkları gibi, Polisliği de bihakkın yapacaklardır" diyordu. Bu, sadece Latife Bekri Hanıma özgü bir tavır değildi. Çünkü buna benzer bir tavra da yine Mazhar Osman ve İzmir Kadınları arasındaki, kadınların siyasi seçimlere katılması ile ilgili tartışmalarda da rastlanmaktadır[591].

Bunlardan başka, yine "*Kadın İmgesi*", bir gülmece unsuru olarak karikatürlere de yansıyordu. Örneğin; Vakit gazetesinde yayınlanan 25 Mart 1930 tarihli bir karikatürde; yolda rastlaşan belediye azası iki kadın, köşe başlarına, süslenmek amacıyla ayna konulması gerektiğinden ve bunu belediyede tartışacaklarından bahsederken karikatürize edilmişti.

11 Mart tarihli Cumhuriyet gazetesinde ise kocasına hakaret eden birisini döven bir kadın "*Asri Kadın*" adıyla resmedilmekteydi; bu da, "*Çağdaşlaşan Kadın*"ın, "*Erkek Görevlerini/Erkeksiliği Üstlenmesi Gerektiği Anlayışı*"nın bir örneği idi. Her halükarda, "*Erkekten Bağımsız Kadın Kimliği*" yerine, "*Erkeğe Kıyasla Kadın Kimliği*" anlayışı, kadına yönelik bakış açısını ortaya koymaktaydı. Örneğin; yine Cumhuriyet gazetesinde 24 Mart tarihli sayıda tekrar "*Asri Kadın*" adıyla resmedilen başka bir karikatürde; kocasına silah çeken bir kadının, yine kocasına "*Yaşasın Kadınlık*" şeklinde bağırmasını dikte etmesi resmediliyordu. "*Erkeklik*"i simgeler durumda olan "*Kabadayılık*" rolü, "*Kadın-Erkek Eşitliği*" amacı güden kadınların bu "*Erkeklik Rolü*"nü de üstlenecekleri ya da üstlenmeleri gerektiği anlayışını simgeliyordu. 11 Nisan'da da, Kadınlar Birliğine katılmaya gitmeden önce, mitingden geldiğinde kendisini evde bulmak istediği kocasını sopa ile döven kadın karikatürü çizilmişti.

1 Nisan'da yine Cumhuriyet gazetesinin karikatür köşesinde kadınların belediye seçimlerine katılma haklarının tanınması "*Kadınlardan Sonra…*" başlığıyla yayınlanan karikatürde "*Bizde intihap hakkı isteriz!*" diyerek bağıran bir bebek resmedilerek dile getiriliyordu.

5 Mayıs tarihli Anadolu gazetesi ise Doktor Mazhar Osman'ın kadınlar hakkındaki "*Kadın, yalnız çocuk doğurmak, çocuk büyütmek, kendisini erkeğe beğendirmek içi yaratılmış pasif bir mahlûktur*" düşüncesini karikatürize etti. Yine Anadolu gazetesinin 21 Mayıs'taki sayısında, Doktor Mazhar Osman Bey'in kadınlara yönelik açıklamalarına

[591] *Mazhar Osman Bey'in "Sıhhi Sahifeler" adlı yayınında yayınlanan yazısı, öncelikle İstanbul basınında ama özellikle İzmir basınında önemli tartışmalara neden oldu. Bu tartışmalar özellikle Anadolu gazetesinde "Türk Kadını ve Siyasiyat" başlığı ile yayınlanan sütunlarda, 1930 yılı Mayıs ayı boyunca gündemde kaldı.*

destek veren Doktor Nevzat Eşref Beyi eleştiren bir karikatür yayınlandı. Karikatürde; kendisine "*Doktor Nevzat Eşref Bey ne diyor okudunuz mu?*" diye soran erkeğe "*Evet… Kadınlara zayıf, hislerine mağlup mahlûklar diyor. Fakat bir elime geçse onu da şu oyuncaklar gibi bir köşeye fırlatıp atmak güç olmayacak…*" şeklinde yanıt veren, koltuk üzerine yarı çıplak bir durumda uzanmış ve etrafında birkaç kırık bebek bulunan şuh bir kadın bulunmaktaydı. Anadolu gazetesi 22 Mayıs tarihinde ise "*İşte Hakikat*" adlı karikatürde, bir erkeğin boynuna tasma takmış ve onu dolaşmaya çıkarmış bir kadını resmetmekteydi.

Bu dönemde, kadına sadece gülmece unsuru olarak da rastlanılmıyordu elbette. Kimi köşe yazılarında da kadın bir ilgi unsuru idi. Örnek olarak; Hizmet gazetesi yazarı Kemal Kamil Bey'in, yine Hizmet gazetesinde "*Ah Bir Kadın Olsam!*"[592] başlıklı yazısı yayınlandı. Yazı, -güya- Kemal Kamil Beyin, kadınları anlama amacına yönelik yazılmıştı; Kemal Kamil Bey yazısında; "*Erkeklik gurur ve hissiyatı ile bakılırsa kadın olmak isteyişimin erkeklik âleminde pek garip bir hisle karşılanacağıma eminim. Bir erkeğin kendinde mertlik, kudret görürken bu saftan ayrılarak ürkek, nazarlı ve nispeten kısa kudretli olarak kadın olmağı istemesinde ruhi ve marazi bir arzum mevcut bulunduğuna kani olacaksınız. Aziz ve mütefekkir karilerime arz edeyim ki kadın olmaklığı istemekliğim, kadınlığı erkekliğe tercih ettiğimden değildir*"[593] diyerek kadınlığı, her ne olursa olsun, yine de erkeklikten daha edilgen bir yaratılış olarak görüyordu ve bunu, yazısının devamında şu şekilde ifade ediyordu: "*Ben de her erkek gibi kadın olmakla gururu azaldığını hisseden bir erkeğim. Benim kadın olmaktaki maksadım, kadınlık hissiyat ve ruhiyatını yaşamak ve bilmek ve yakından tetkik edebilmek içindir. Bir erkeğin kadın ruhiyatını tetkik edebilmesi için ancak bu çareyi bulabiliyorum.*"[594].

Kısaca Kemal Kamil Bey, kadın olmayı, erkek olmaktan daha geri kalır bir nitelik olarak ele alıyordu; ancak, buna rağmen yine de onları anlamaya çalışmak amacındaydı. Ona göre; kadınları anlamak için "*Kadın gibi olmayı istemek*" kabul edilebilir bir şeydi elbette; fakat kendisi bile olsa, bir erkek için "*Kadın Olmak*" konusu, gerçekten de "*mertlik ve kudret*" gibi kabul edilebilir yeteneklerden vazgeçip "*Ürkek ve nazarlı*" olmak gibi bir olumsuzluğu kabullenmek demekti.

[592] **Hizmet,** 28 Kânunusani 1930.
[593] **Hizmet,** 28 Kânunusani 1930.
[594] **Hizmet,** 28 Kânunusani 1930.

Bu gibi düşünceler daha çok yer etmiş olmasına rağmen, kadınlar yine de kendilerine özgü bir güven içerisinde, "*Erkeklere Özgü*" olduğu düşünülen mesleklere el atıyorlardı. Özellikle Muammer Hanım'ın "*Şoförlük Yapmak*" isteği, basında vurgulanarak yer aldı[595]. Aldığı araba ile yolcu taşımak isteyen ve bu nedenle "*Seyrüsefer Merkezi*"ne başvuran Muammer Hanım, şaşkınlıkla karşılanmıştı. Muammer Hanım ise, bir kadının, şoförlük mesleğinde, en az erkekler kadar başarılı olabileceğini düşünüyor ve bunu şu sözlerle ifade ediyordu; "*...Taksimde şoför ve makinist mektebine girdim. İki ay evvelsi de birincilikle şahadetname aldım. ... Tahminime nazaran müşteriler her halde erkeklerden ziyade beni tercih edeceklerdir. Çünkü erkek şoförler haşin ve gözü korkmaz tabiatlıdırlar ve rakı da içerler. Bu yüzden görüyorsunuz ki daima kaza olmaktadır. ... Müşterilere hüsnü muamele yapacağım ve takside hile de yapmayacağım*"[596]. Muzaffer Hanım daha sonra 15 Kânunusani 1930 da girdiği direksiyon sınavından "*aliyyülâlâ derece*" alarak şoförlük mesleğine adım atan ilk kadın oldu[597]. Muammer Hanım'ın "*Şoförlük Sevdası*", sanılacağı gibi bir "*Para Kazanma*" arzusu ile ya da "*Şöhret Olma*" amacıyla değildi. Öyle ki Muammer Hanım bunu şu şekilde dillendirmişti: "*...Hemen bir otomobil alarak işe başlayacağım. Yanımda akrabamdan bir erkek, muavin olarak bulunacaktır. Şoförlüğe yalnız kâr için değil, memleketimizde bir yenilik olsun diye teşebbüs ettim.*"[598]**.** Muammer Hanım gerçekten de, kendisinin de ön ayak olmak istediği gibi, Türkiye'de bir ilkti. Fakat Muammer Hanım'ın asıl önemli olan anlayışı; erkeklere özgü olarak tanımlanan ve "*Kadın-Erkek Eşitliği*" kaygısında olan kadınların benimsemesi gerektiği düşünülen "*haşinlik ve gözü korkmazlık*" gibi yeteneklerin, Muammer Hanım tarafından bu meslek için bir "*olumsuzluk*" olarak nitelenip, kadınların daha verimli olabilecekleri yönündeki anlayışıdır.

1930 senesi, Ulusal Kurtuluş Savaşından sonra, gerçekten de kadınların toplumsal hayatta etken olarak yer almaya başladığı ve bunun gazetelere de önemli ölçüde yansıdığı bir dönemdir[599]**.** Dönemin gazeteleri özellikle "*Kadın Sayfaları*" çıkartmaya başladı ve hatta ilk defa düzenlenen "*Güzellik Yarışmaları*" da gündemde yer alır oldu. Örnek olarak

[595] **Vakit,** 6 Kânunusani 1930.
[596] **Vakit,** 6 Kânunusani 1930.
[597] **Vakit,** 16 Kânunusani 1930.
[598] **Cumhuriyet,** 17 Kânunusani 1930.
[599] Konu ile ilgili olarak bakınız: F. Vildan Öztürk, **Türk Kamuoyunda Kadın ve Kadın Hakları (1929-1935),** İÜ AİİTE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , 1999, İstanbul; Bakınız: Arzu Soyçetin Kaya**, 1908-1938 Arası Reklamlarda Kadın İmajı,** DEÜ AİİTE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2001, İzmir.

"*Cumhuriyet*" gazetesi, "*Kadınlık Sayfası*" adıyla bir sayfa yayınlamaya başladı. Bu sayfada genellikle *Moda, Yemek, El işleri* ve *Güzellik* konuları ile ilgili yayınlar, derlemeler bulunuyordu. Özellikle Avrupalı ve Amerikalı kadın oyuncuların yaşamları bir süre boyunca izlendi. Anna Sten'in "*Gözlerinin ne kadar güzel olduğu*"[600], Greta Garbo'nun "*Oyuncukta nasıl yükselebildiği ve nerelerden geldiği*"[601], 22 yaşındaki Kadın Pilot Mis Canson'un kıracağı "*uçuş rekoru*"[602], henüz 25 yaşındaki Mel. Elizabet Lisitzen'in Finlandiya Dışişlerinde diplomat olarak görev alması[603] özellikle ilgi odağıydı. Toplumda kadının hak ettiği "*yer*", başka toplumlarda hak ettikleri yerleri almış olan kadınlar örnek gösterilerek anlatılmaya da çalışılıyordu.

Bunlar "*Erkek İlgisi*" ile gündeme düşen konular değildi. Çünkü kadınlar bu dönemde; artık "*Sözü Edilir*" bir birey olmaktan çok, aynı zamanda "*Sözü Dinlenir*" bir birey olma yolunda kendi adımlarını da atıyorlar, kendi çabaları ile bir takım kazanımlar da sağlıyorlardı. Mesela; Erzincanlı Şerife Hanımın, evini basan Kürt Eşkıyalarını tek başına püskürttüğü haberi gazetelere "*Türk Kadınının Cesareti*"ni gösterir nitelikte konu oldu[604]. Kadınlar Birliğinin düzenlediği çay ziyafetleri ve yerli malları ile ilgili teşebbüsleri, fakir çocuklara yardım toplantıları özellikle ilgi odağıydı ve izleniyordu[605]. İlk kadın Mühendis Nevzat Fikri Hanım'ın Bursa Vilayeti Nafia Mühendisliğinde göreve başlaması ise 2 ve 3 Eylül 1930 tarihli gazete sayfalarında yer alıyordu[606].

Operatör Osman Paşa'nın kızları olan Behice ve Nazime hanımların, İzmir Ticaret Odasından "*İzmir'in iktisadi ve ticari durumu*" ile ilgili aldıkları tanıtım bilgisini Amerika gazetelerinde yayınlama atılımları da, kadınların sadece yurt içerisinde değil, yurt dışında da kendi çabaları ile bir takım görevlerde bulunabileceklerini örnekliyordu[607]. Bu sıralarda bir de Namık Kemal'in torunu olan Selma Ali Ekrem Hanım'da, Amerika'da konferanslara katılarak Türkiye'yi ve Türk devrimini tanıtan konuşmalar yapıyordu[608]. Türk kadını

[600] **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1930.
[601] **Cumhuriyet**, 28 Mart 1930.
[602] **Vakit,** 25 Mayıs 1930.
[603] **Cumhuriyet,** 22 Şubat 1930.
[604] **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1930.
[605] **Vakit,** 21 Kânunusani 1930; Kadınlar Birliği'nin *Vakit* gazetesine konu olan diğer toplantı ve eylem haberler için: 27 Kânunusani 1930, 10 Şubat 1930, 28 Şubat 1930, 31 Mart 1930, 1 Nisan 1930 tarihli sayıların bakılabilir. Yine aynı şekilde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haber için ise; 24-27-30 Mart ve 3-10-12 Nisan 1930 tarihli sayılara bakılabilir.
[606] **Cumhuriyet,** 2 Eylül 1930; **Anadolu,** 3 Eylül 1930.
[607] **Hizmet**, 10 Ağustos 1930.
[608] Selma Hanım Amerika'da bulunuşunu şu şekilde açıklıyordu: "*Amerika'ya ilk defa olarak 1923 senesinde gittim. Maksadım orada vatanımız hakkında konferanslar vermekti. Türkler içi yalan yanlış yazılan sözleri*

yabancı ülkelerde sadece bu gibi görevler yerine getirmiyordu elbette. Örnek olarak Rebia Tevfik Hanım Berlin'de, "*Elite*" adlı bir Moda Salonu kurmuş ve başarılı bir İş Kadını olarak Alman Kadın Mecmuasında bile yer almıştı[609]. Böylelikle Türk kadını, sadece Türkiye'de değil, yabancı ülkelerde de temsil ediliyor, modadan siyasete ve ekonomiye kadar bir takım atılımlarda ve açılımlarda bulunuyorlardı.

23 Temmuz 1930'a gelindiğinde ise Cumhuriyet gazetesinde, yine Türk kadınlığının, Türk bilimini yabancı bir ülkede simgelediğini örnekleyen önemli bir haber yer alıyordu. "*Afet Hanım'ın Notları*" başlığını içeren habere göre; Afet Hanım, Fransa'daki "*Ari Dillerin Kökeni*"nin konu edildiği bir konferansa katılmıştı ve söyledikleri, konferans için önem taşıyordu[610].

9 Mart'ta ise Cumhuriyet gazetesi "*Felsefe Şubesini Bitiren Hanımlar*" başlığı ile Hidayet İsmail ve Nigar Şevket hanımların Darülfünundan mezuniyetlerini haber verdi[611]. Yine Cumhuriyet gazetesinde "*Hem Nalına, Hem Mıhına*" adlı köşedeki, 3 Nisan 1930 tarihine ait yazı da ilginçti: "*Hanımlara Belediyeye, fırkaya ve millet meclisine aza olabileceklerinin tepşir edildiği bir zamanda bir Türk hanımının kadınlara yaraşan bir sanata ilk olarak salik olduğunu gördüm. Bu sanat, saatçilik ve o Türk hanımı da Hediye Hanımdır*"[612]. Aynı köşede, bir de emekli sandığında kâtiplik ve daktiloluk görevlerinden başka ilk defa bankacılık görevini yerine getiren iki hanımın bulunmasından duyulan hoşnutluk dile getiriliyordu[613].

Bunlardan başka; Tayyare Piyangosundaki *"... Talih Dağıtan Eller"*in iki kadın olduğunu gösteren resimler[614], Amerika'nın ilk kadın azası Mrs. Rabeko'nun ölümü[615], ilk

---

Amerika gazetelerinde okudukça milletimizi tanıtmak benim içim büyük bir emel olmuştu. Tahsilimi İstanbul Amerikan Kız Kolejinde ikmal etmiş olmak ta Amerika'ya seyahatim için büyük amil olmuştur", **Cumhuriyet,** 2 Haziran 1930.

[609] **Cumhuriyet,** 7 Temmuz 1930.

[610] Afet Hanım bu konferansta, Türklerin Anadolu'ya çok daha önce geldiklerine ve özellikle Akdeniz havzasında medeniyetler kurduklarına dikkat çekiyordu: "*Binlerce ve binlerce sene evvel, Orta Asya'dan gelip Şarki Akdeniz havzasında ve Mezopotamya'da yerleşenlerin, oralarda vücuda getirdikleri medeniyetler, Orta Asya'daki ırktaşlarının medeniyet ve kabiliyetleriyle birleşerek müşterek bir mefhum ve hars vücuda getirmişti. Artık, Orta Asya'nın dünyaya olan doğrudan doğruya tesiri üzerine Şarki Akdeniz medeniyetlerinin tesirleri de inzimam etmeye başladı. Bu keyfiyet, bilhassa, milattan 4-5000 sene evvel hissolunur bir hale gelir.*" **Cumhuriyet,** 23 Temmuz 1930.

[611] **Cumhuriyet,** 9 Mart 1930.

[612] **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1930.

[613] **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1930.

[614] **Vakit,** 12 Kânunusani, 1930.

[615] **Vakit,** 31 Kânunusani, 1930.

kadın Kadastro Mühendisi Behice Hanım ve görevine başlaması[616] gündemde yer alan diğer kadın ile ilgili konulardı.

Bu sıralarda birde ilk Türk kadın hâkim olan Nezahet Hanım İstanbul Aza Mülazımlığına atandı[617]. Nezahet Hanım, Devlet Şurası Tanzimat Dairesi üyelerinden İsmail Hakkı Bey'in kızıydı ve 1930 yılında Hâkim olmadan önce 1927-1928 senesinde önce kâtip olmuş ve daha sonra stajını bitirerek avukatlık yapmıştı[618]. Nezahet Hanım'ın Mahkeme Azalığına yani Hâkimliğe atanmasından sonra ikinci olarak Beyhan Hanım'da İstanbul'da Mahkeme Azalığında görevine başladı. 10 Eylül 1930'a gelindiğinde ise bu sefer İzmir'de Mahkeme Azalığı görevine Meliha Hanım'ın atanması haber konusu oldu[619].

Dönemin haberleri ve yorumları incelendiğinde, Türk kadınlarının, Türk toplumundaki yerlerini almada "*tepeden inmeci*" bir anlayışa sahip olduklarını değil de, kendi çabaları ile hak ettikleri noktaya gelme ve haklarını elde edebilme bilincine sahip oldukları görülmektedir. Bunu 9 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet Gazetesi şu şekilde tanıtıyordu; "*Kadınlarımız hayatta muvaffak oluyorlar. Kadınlarımız kendi idarelerini kazanmak için hayata gireli epeyce zaman olmuştu. Fakat daha ziyade içtimai ve idari teşekküllerde çalışmak arzusuyla mesaiye karışan hanımlarımız; Cumhuriyetin verdiği serbestîden sonra erkek meslektaşları kadar muvaffak olmanın yolunu bulmuşlardır.*

Türk hanımlarının daha müdekkik ve itinakâr olmaları, resmi işlerde dürüst faaliyetle temayüz etmelerini temin ediyor. Cumhuriyetin onlara Belediye meclislerine girmek hakkını vermesi; bugünkü rejimin kadınlara itimadını gösterir"[620].

Dolayısı ile kadınların belediye seçimlerine katılma haklarının tanınması, "*tepeden inen*" bir dikteden daha çok, kadınların kendi haklarının bilinçleri ve toplumda hak ettikleri yerleri doğrultusunda, sistemin bir görevi idi. Ayrıca gazete, bu haberi süsleyen resim olarak; Tütün İnhisarına kâtibelikle girerek daha sonra Sicil Müdürlüğüne yükselen İsmet Hanım'ın resmini koymuştu.

[616] **Cumhuriyet,** 30 Eylül 1930.
[617] **Vakit,** 3 Nisan 1930.
[618] **Vakit,** 4 Nisan 1930.
[619] **Vakit,** 10 Eylül 1930.
[620] **Cumhuriyet,** 9 Ağustos 1930.

Kadınlar hakkında dikkati çeken bir uygulama ise, isteyen her kadının, belediyenin açtığı bir müessesede, adını ve kimliğini açıklamak zorunda bırakılmadan çocuk doğurabilmesi uygulamasıydı. Bu doğan çocuklar daha sonra, eğer annesi isterse, Darülaceze'de bakıma alınıyordu. Uygulamanın amacı, meşru ya da gayrimeşru, tüm bakıma muhtaç çocukların bakılabilmesiydi[621]; ancak doğaldır ki gayri meşru ya da istemeden çocuk sahibi olmak zorunda bırakılmış kadınlar için de mağduriyetlerini giderici bir uygulamaydı.

Belediye seçimlerine katılmalarının tanındığı 1930 senesinde kadınlar, basında kendileri ile ilgili çıkan çeşitli haber, eleştiri ve karikatürlerle ilgi odağı olmakla birlikte, Türk devriminin dayanak noktalarından biri olmayı sürdürüyorlardı.

3.2. 1930 TÜRKİYE GÜZELLİK YARIŞMASI VE KAMUOYUNDAKİ YERİ

Gerçekleştirdiği devrimlerle birlikte Türkiye Cumhuriyeti, öncelikle kendi içerisinde ve diğer taraftan da Batılı Devletler ile ilişkilerde hem siyasi ve hem de kültürel açıdan yeni bir sürece girmiş bulunuyordu. Kendi içerisinde yine kendi toplumunu, çağdaş ulusların algı ve bilgi seviyesine yükseltme yani Türk Aydınlanmasını gerçekleştirme çabasındaydı. Diğer taraftan da gerçekleştirilen yeniliklerin başarılı olduğunu ve Türk toplumunun da benimseyebildiğini diğer uluslara gösterebilmek gerekiyordu[622].

. İşte bu kaygıyla ilk olarak Cumhuriyet gazetesinin önayak olması ile 1929'da bir güzellik yarışması düzenlendi. Ve Feriha Tevfik'in birinci geldiği bu yarışma oldukça dikkat çekti[623]. Öyle ki, hem siyasa açısından ve hem de kültürel yenileşme bakımından Batı'ya yönelen ve Batıyı çağa taşıyan yine Batılı değerleri, kendi kültürel potasında eritip kendi öz değerlerini yeniden canlandırmayı hedefleyen Türkiye; Batılı devletlerin birçoğunda düzenlenen ve kadının çağdaş değerlere katılımının simgesi haline gelen bir güzellik yarışması gerçekleştirmek gerekliliği duyuyordu ve bunu da Cumhuriyet gazetesi gerçekleştiriyordu[624].

Cumhuriyet gazetesi 5 Şubat 1929 tarihinde attığı başlıkta; "*Bizim kadınlarımız bu müsabakaya niçin iştirak etmesinler? Bizim ne kusurumuz var?*" diyerek, Türk kadınının,

[621] **Vakit,** 20 Şubat 1930.
[622] Leyla Kırkpınar, **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın**, s.160.
[623] **Vakit**, 17 Kânunusani 1930.
[624] **Cumhuriyet,** 4 Şubat 1929.

dünyanın en güzel kadınlarından olduğunun vurgusunu yapıyor ve kadının güzelliğini, kadının milletinin güzelliği ile özdeşleştirerek, yine kadına "*Ulus Kadını*" görevini yüklüyordu[625]. Yarışmanın dikkat çeken özelliği; yarışmaya katılacak olan kızlara, isimlerini gizlemek hakkının verilmesi yanında hangi ırktan, dinden ya da mezhepten oldukları ayırt edilmeksizin kabul edilecek olmaları ve "*Bar Kadını*" olanların yarışmaya katılamayacak olmalarıdır. Dolayısı ile yarışmada "*Türk Kadını*" olarak kavramlaştırılan kadın, öncelikle güzelliği ile milleti temsil edecek olması bakımından ve ardından da herhangi bir etnik kökeni veya dini ötekileştirmeden, doğrudan ulusal kimliği ile "*Ulus Kadını*" olarak öne çıkarılıyordu. Bu anlamda toplum, gerek gazetelerde ve yarışmalarda ve de gerek sinemada yer almaya başlamasıyla, kadının kendi içerisindeki yeni yerine alıştırılıyordu[626]. Örneğin; yarışmaya katılacak kadınların gönderdikleri fotoğrafların gün be gün gazetede yayınlanması, oldukça ilgi çekmişti[627].

1929 senesinde yapılan ilk güzellik yarışmasında Feriha Tevfik Hanım birinci geldi ve *"Lepiska Saçlı Kız"* olarak anıldı. Birinciliği, dış basında da ilgi görmüştü[628].

1930 yılına gelindiğinde ise, Türkiye güzeli olarak Mübeccel Hanım seçildi ve bir önceki yıl güzeli olan Feriha Tevfik Hanım, tekrar katıldığı bu yarışmada bu sefer ikinci oldu[629]. Güzellik yarışmasının yapılması ve uygulanması da, toplumun kadına ve Türk kadınının da kendisine bakış açısını bir nebze ortaya koymaktadır. Öncelikle yarışmaya katılım zaten çok azdı ve bu yüzden bir sonraki senenin katılımını arttırmak için katılım çağrısı daha 1930 yılı Eylül ayında yapılmaya başladı ve başlığı şu oldu "*Bu sene emsalsiz bir güzel intihap edelim*"[630]. Ancak güzellik yarışmasının bir önemi daha vardı ki, o da; yarışma birincisi Mübeccel Hanım'a yüklenen ödevdi. Güzellik yarışmasından hemen bir gün önce manşetlerde "*Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin, hanımlara yerli mallarını teşhir ettiği balo*"[631] yer alıyordu. 15 Kânunusani'ye gelindiğinde ise artık manşetlerde, birçok kuruluşun, Türk Güzelini "*Türk Malları*" ile Avrupa'ya göndereceği haberleri yer kaplıyordu[632]. Mübeccel Hanım, Türk Kadınının yeni yüzü olarak tanıtılıyor ve görülen o ki Avrupa'da da Mübeccel Hanım, Türk kadınının haklarını kazanma ve çağdaşlaşma

[625] **Cumhuriyet,** 5 Şubat 1929.
[626] **Cumhuriyet,** 9 Nisan 1929.
[627] **Cumhuriye**t, 1 Ağustos 1929.
[628] **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1929.
[629] **Cumhuriyet,** 13 Kânunusani 1930.
[630] **Cumhuriyet,** 12 Eylül 1930.
[631] **Cumhuriyet,** 11 Kânunusani 1930.
[632] **Cumhuriyet,** 15 Kânunusani 1930.

yolundaki bir simgesi haline geliyordu. Öyle ki Yunus Nadi, Cumhuriyet'teki köşesinde "*Güzellik ayıp bir şey değildir*" başlıklı yazısında şu cümlelere yer veriyordu: "*Umumi harpten sonra âlemşümul şekliyle meydana çıkan işlerden biri olarak her memlekette yapıla gelen Güzellik müsabakalarında İnkılâpçı Türkiye başka diyarlardan geri kalmamalı idi ve kalamazdı diye düşündük… Yeni Türkiye her biri bir asra güç sığacak büyük inkılapları içinde asırlardan beri bir nevi esaretin zebunu olan Türk kadınlığının hürriyetini iadeten ilan ve tesis etmiş olduğu için bu cereyana her milletten daha fazla bir gayret ve heyecanla karışmalı idi ve binnetice Türk Kadınlığı hakkında bütün dünyada asırlardan beri birleşen efkar ve itikadatının artık yeri yurdu kalmamış efsanelerden başka bir şey olmadığı bütün dünyanın hayret sözlerine fiiliyatı ile dahi gösterilmeli idi…*"[633].

Bundan sonra Mübeccel Hanım, Yerli Malı kumaşlar ile Paris'teki "*Avrupa Güzellik Yarışması*"na katılmak için hazırlandı[634]. Bu, Avrupa'nın siyasal olarak tanıdığı 20. Yüzyıl Türkiye'sini, bir de "*Toplumsal Açıdan*" da tanıması ve ilişki kurması anlamına geliyordu. Bunun en açık göstergesi ise Avrupalı kimselerin Mübeccel Hanımı "*Bir Cennet Hurisi*"ne benzetmeleriydi[635]. Ancak Mübeccel Hanım'ın yüklendiği imge, "*Cennet Hurisi*"ne benzetilmekten çok daha fazlasıydı; Paris'te bulunan meşhur Heykeltıraş Maitre Maxime Real Del Sarte, Mübeccel Hanım'ın bir yontusunu, "*Türk kadınlığı ve istiklaline duyduğu hürmet hissinin nişanesi olarak*" yapmak istiyordu[636]. Mübeccel Hanım bu yontuda, üzerine yüklenilen imgeye uygun bir biçimde; iki eli ile yüzündeki peçeyi yırtar bir halde yansıtılacaktı[637]. Dolayısıyla Türk devrimi, ülke içerisinde kazandığı başarıyı, ülke dışında da kabul ettirebiliyordu.

---

[633] **Cumhuriyet,** 13 Kânunusani 1930.
[634] **Cumhuriyet,** 27 Kânunusani 1930.
[635] Paris'te bulunan Cemal Ziya, **Cumhuriyet** gazetesine gönderdiği ve 6 Şubat 1930'da yayınlanan telgrafında şöyle söylemektedir; "*Baloya Fransız Reisicumhuru M. Dumerg, Başvekil M. Tardiö, Meclisi Mebusan Reisi M. Büison, Büyük Elçimiz Fethi Beyefendi ve refikaları Galibe Hanımefendi, Türk Konsolusu iştirak etmişlerdir. …İngiltere'den, Belçika'dan pek çok zevat bilhassa baloya gelmişlerdi. Davetliler güzellerle ve tahsisen Mübeccel Hanımla fazla alakadar oldular. Türk Kraliçesinin emsalsiz tuvaleti pek ziyade beğenilmiş ve kendisi çok alkışlanmıştır.*
Jüri heyeti reisi M. dö Valef ile şimdi Journal gazetesi idarehanesinde görüştüm. M. dö Valef, Mübeccel Hanımı çok takdir etmekte olup:
'-Türk güzeli çehre ve ağız güzelliği itibariyle cennetten çıkmış bir huridir' diyor".
[636] **Cumhuriyet,** 10 Şubat 1930.
[637] **Cumhuriyet,** 24 Şubat 1930.

3.3. KADINLARIN SEÇME-SEÇİLME HAKLARI KONUSUNUN 1930 BASININA YANSIMASI

Atatürk 1925te Kastamonu'da yaptığı bir konuşmada, ileride kadınların mutlaka toplumda etken bir yer edineceğini ve edinmesi gerektiğini şu sözlerle dile getiriyordu: "*Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan oluşmaktadır. Mümkün müdür ki bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebilsin? Şüphe yok ilerleme adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve gelişme sahalarında ve yenilikte birlikte mesafe almaları lazımdır...*"[638]. Daha 1925 yılındaki bu konuşması, kadının ileride, toplumda hak ettiği yeri adım adım alacağına dair izleri taşıyordu.

Ve 21 Mart 1930'a gelindiğinde gazetelerin manşetlerinde yer alan: "*Kadınlara İntihap Hakkı Verildi*"[639] başlığı, Türk Kadınının en doğal haklarından birisini daha elde ettiğini duyurmuş oluyordu. Bu hakkın tanınması, toplumun kadın ve erkek kesiminde "*Birey, Seçmen ve Ulus Olmak*" bilincinden çok "*Kadın ve Erkek Ayrımı*"nın durumu açısından algılandı. Öyle ki, haber basında yer almaya başladıktan hemen sonra, kadınların bu hakka sahip olup olmamaları gerektiği konusunda anketler ve tartışmalar yaşandı. Tartışmalar, erkeklerin düşünce dünyası çerçevesinde yapılmaktaydı ve kadınların bu haklarının, yine erkekler tarafından onlara verildiği anlayışından hareket ederek, kadının toplum içerisindeki yerinin ne olduğunu ve ne olması; bu haklarının verilip verilmemesi gerektiğini anlamaya yönelikti. Dönemin gazetelerinin manşetlerine bakıldığında, yine algılayışın, kadınların bir haklarının iktidar ya da egemen anlayış tarafından "*Tanınması*"ndan çok, bir hakkın "*Verilmesi*" şeklinde dile getirildiği görülmektedir[640].

---

[638] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Atatürk Araştırma Merkezi, C:II, s.226-227.

[639] **Cumhuriyet,** 21 Mart 1930; Aynı tarihli Hizmet gazetesi "*Türk Kadınları İntihaba Hazırlansınlar*" başlığını attı ve Şükrü Kaya'nın şu ifadelerine yer verdi: "*Layihada en bariz nokta Türk kadınlarının erkeklerle müsavatı, belediyelerde tanınması keyfiyetidir. Yakınlarda teşrii meclislerde de faziletkâr mevkilerini alacaklarında şüphe yoktur*". Anadolu gazetesinde ise "*Kadınlara İntihap Etmek Hakkı Verildi*" başlığı, ön sayfayı süslüyordu.

[640] **Cumhuriyet,** 24 Mart 1930: gazetenin bu tarihli sayısında "*Kadınların Mebusluğu*" adlı başlığın altında "*Yeni Belediye Kanununda, kadınlarında intihap hakkı verilmesi kabul edilmiştir*" söylemi geçmektedir. Aynı yazının devamında Kadınlar Birliği eski başkanı Nezihe Muhittin'in bu hakkın tanınması için yaptığı girişimleri ise "*Nezihe Muhittin Hanım birlikte bulunduğu müddet zarfında kadınlara rey hakkı verilmesi için çok çalışmış ve mücadele etmiştir. Nezihe Hanım kendisinden sonra birliğe gelen azaların kadınların henüz rey hakkına sahip olmalarının zamanı gelmediğini iddia ettiklerini söylemektedir*" şeklinde söylemsemektedir; 17 Mart 1930 tarihli Hizmet gazetesinin "*Kadınlar intihap eder ve edilebilirler*" başlıklı yazısında da "*Yeni belediye layihası önümüzdeki Perşembe günü B. M. Meclisinde müzakere edilecektir. Malum olduğu vecihle bu layiha Türk kadınlarına da intihap etmek ve olunmak hakkını vermektedir*" söylemine yer vermekteydi.

Oysa kadınların seçimlere katılma hakkı, doğal olarak onlara ait, zaten ellerinde olması gereken bir haktı; ancak toplumun kadına bakış açısı ve içselleştirdiği psikolojik ve toplumsal algı -kadınların "*Edilgen*" oldukları düşüncesi ile- bu biçimde vücut bulmuştu[641]. Kadınların seçme ve seçilme hakları, bir kimse ya da zümre tarafından -bahşedermişçesine- verilemez, ancak bir hakkın, onlara ait olduğu tanınabilirdi ki, Türk devrimlerinin genel gidişi içerisinde bu çok da yadırganacak bir şey değildi. Öyle ki devrimleri uygulamaya koyan kadro, bunun bir "*Tanıma*" durumu olduğunun ayırtındaydı. Örneğin Şükrü Kaya Bey mecliste, bunu ortaya koyan şöyle bir konuşma yaptı: "... *Hükümetimiz her işte olduğu gibi bu layihayı da Türk istiklal ve inkılâbının Büyük Gazi'den aldığı ilham ve onun çizdiği direktifle hazırlamıştır. Bu layihanın açık vasıflarından biri de Türk kadınının erkeği ile müsavi olan şerefli hakkını belediye işlerine de tamamıyla tayin etmesidir. Türk tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeği ile yan yana her fedakârlığı yapan millet ve vatan işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete ve her cefaya ve her acıya katlanan milletinin ve vatanının felaket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük kalpli ve yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan bu cumhuriyette elbette ve elbette kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır. İstibdat ve cehalet devrelerinden arta kalan kötü ve sakat zihniyetlerin sakil ve sakim mülahazaların cumhuriyet ve inkılâbın temiz ve faziletli muhitinde yeri yoktur*"[642].

Türk Ulusu, her ne kadar yapılacak olan devrimlere ve getirilerine, gerek ekinsel ve gerekse birikimsel olarak hazır idiyse ve gereksinim duyuyor olsa da, bu devrimlere olan ihtiyacının ayırtına varabilecek düzeyde de değildi. Bunun bilincinde olan Mustafa Kemal'i haklı çıkaran belki de en açık gösterge; Ulusun, yukarıdan gelen sıradaki devrimler için aslında bir istekte bulunmayışına rağmen, bu devrimlere karşı bir direniş de göstermemesi ve hatta yapılan devrimlerin geniş bir çevrece benimsenebilmesi, savunulmasıdır[643]. Örneğin "*Kadınların Belediye Seçimlerine Katılma Haklarının*

---

[641] Toplumun kadına yaklaşımının Toplumsal ve Psikolojik temellerini ele almak açısından bakınız: Erdal Atabek, **Kışkırtılmış Erkeklik Bastırılmış Kadınlık,** Altın yay., 1998, İstanbul; Aynı zamanda gelişmiş toplumlarda kadın hakları ve kadının ailedeki yeri ile ilgili bilgi için bakınız**: Marx, Engels, Lenin, Kadın ve Aile,** (çev: Öner Ünalan), Sol yay., 1979, Ankara.

[642] **Hizmet**, 17 Mart 1930.

[643] Ahmet Taner Kışlalı bu konuda şöyle söylemektedir: "*Kemalizm, tıpkı liberalizm ve sosyalizm gibi, bir devrim ideolojisi olarak doğmuştur. Ama liberalizm ve sosyalizmden farklı olarak, geri kalmış bir ülkedeki devrim koşullarının gereksinimlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle de, Kemalizmi iyi değerlendirebilmek için, geri kalmış ülke devrimlerinin gelişmiş ülke devrimlerinden farkını anlamak gerekir.*

Tanınması" hakkında, İstanbul'da çıkan, Kadınlara özel bir Ermeni gazetesi olan "*Hay-Gin*" adlı gazetenin yazarı Hayganuş Mark, şöyle bir yazı yazdı: "*Türk Kadınları uzun bir esaretten sonra harem hayatından ve kafes ardından kurtuldular, hayata hür ve serbest olarak karıştılar. Asri Türk kadını benliğine sahip olmuş bir mevcudiyettir. Cemiyette hakları bulunan mevkilerini aldılar. Mamafih bu muzafferiyet ve mazhariyeti her şeyden evvel Reisicumhurumuz Gazi Hazretlerine medyundurlar. Gazi onlara bu hakkı mücadelesiz ve zahmetsiz verdi. Son günlerde buna inzimamen kendilerine siyasi hakları olan intihap etmek ve edilmek hakkı da bahşedilmiştir. İşte bu suretle aziz Türkiye'miz için yeni bir devir daha açılmış oldu*"[644].

Bununla birlikte "*Kadınlar Birliği*"de bu hakkına sahip çıkıyor ve daha hakkın tanındığı ilk günlerden itibaren gösteri hazırlıklarına başlıyorlardı. Bu gösterilerin asıl söylemi ise şöyleydi: "*...Memleketini seversen ve hakkına hürmet etmeyi ve ettirmeyi istersen bu toplanışa gel!*"[645].

Kadınların belediye seçimlerine katılma haklarının tanınması: "*İntihap etmek ve edilmek her acıya katlanan Türk kadınının hakkıdır*"[646] şeklindeki bir ifade ile genel bir söylem ve düşünce haline gelmiş olsa da, kadınların bu hakka sahip olmaması gerektiğine ya da bu hak verilse bile yerli yerinde kullanamayacaklarına dair görüşler de yine basında yerini alıyordu.

3.3.1. CİCİ ANNE VE KADIN ALGISI

Bu süreçte Türk kadını iyiden iyiye gazetelerde yer almaya başlıyor, kadınlar hakkında akıl yürütmeler yoğunlaşıyordu ve kadınlar da eylemsel olarak bu tartışmalara çekiliyordu. Örneğin Cumhuriyet gazetesinde "*Cici Anne*" rumuzuyla "*Bana Sorarsanız*"

...
*Evrim sürecinde geri kalmış toplumlarda görülen devrimler ise, belirli tarihsel koşullardan yararlanarak, bu toplumların evrimini hızlandırmak, bazı evreleri atlamak amacını taşır. ... Toplumun henüz ulaşamadığı bir aşamaya göre kurumlar oluşturmak, böylece gelişmiş ülkelerle aralarındaki açığı bir ölçüde olsun kapatmak zorundadırlar. Kendilerinden çok önce o aşamaya ulaşmış olan toplumların deneyimlerinden ders ala*bilmek *olanağına sahiptirler. Ama o devrimin doğal taşıyıcısı, itici gücü olan toplumsal sınıfın bulunmaması nedeniyle de işleri çok daha zordur. ... Temel devrimci gücün yokluğunu ya da zayıflığını ise, ideolojiye büyük ağırlık vererek ve o ideoloji etrafında iyi örgütlenmiş 'bilinçli' bir çekirdek güç oluşturarak telafi etmeye çalışırlar.*" Bkz.: **Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği**, İmge Kitabevi, 1996, Ankara, s.s.54-55.

[644] "Hay-Gin" gazetesinden aktaran**: Cumhuriyet,** 6 Nisan 1930.

[645] **Cumhuriyet,** 10-11-12 Nisan 1930.

[646] **Anadolu,** 21 Mart 1930.

başlıklı bir bölüm yayınlanmaya başladı[647]. Bu bölümde, genel olarak "*Cici Anne*" takma adını kullanan Sabiha Sertel'in kadına ve kadın-erkek ilişkilerine bakış açısı mizahi bir dille yer alıyordu[648].

Cumhuriyet gazetesinin 7 Şubat 1930 tarihli sayısındaki "*Bana Sorarsanız*" adlı köşenin konusu "*Hangi Kadın Erkeği Kılıbık Yapar?*" adını taşıyordu. Bu sıralarda, daha önce de değinildiği gibi, özellikle karikatür sütunlarında "*Asri Kadın*"[649] başlığı ile dönemin çağdaş kadınının, aslında erkeklerden daha baskın oldukları düşüncesi yansıtılıyordu. Cici Anne ise bu tartışmalara şu söylemle katılıyordu: "*Erkeğin korktuğu şey kılıbık olmaktır. ...kılıbık olmadığını söyleyen erkeklerin yüzde sekseni kılıbıktır. Erkeğe her istediğini yaptırmak kadın için bir şeref midir? Kadın bunun böyle olduğuna inanır. Fakat sol eliyle şerefi toplarken, sağ elinden aşkı uçtuğunun farkında değildir.*

Bazen bulunduğu mecliste kocasının her hareketini kontrol ve tenkit eden kadınlara rast gelirsiniz: 'Kravatını elbisene uydurmamışsın… Aman ne de çok sigara içiyorsun?.. Elbisene ne zevksiz kumaş intihap etmişsin. Ayakkabılarını boyatmamışsın… Yemek yerken dikkat et elbiseni çok kirletiyorsun… "".

Cici Anne'nin bu söylemi elbette ki kendi gözlemlerine dayanıyordu ve mizahi bir bakış açısı sergiliyordu. Fakat sözünü ettiği durumların yine de belirli bir çevreye ve hatta İstanbul'da bile çok dar bir çevreye ait olduğu bellidir. Çünkü dönemin gazetelerinde, özellikle kadınların karşı karşıya kaldığı şiddet, yaralama ve hatta öldürülme olaylarına ilişkin haberler sıklıkla geçiyordu. Örneğin, sözü geçen yazının yazılmasından hemen bir hafta kadar önce, Bayındır'da yaşayan Kırlı Mustafa adlı kişi, kendisi ile birlikte yaşamaya ikna ettiği Şerife'yi, aralarında çıkan bir tartışmadan dolayı tabanca ile ağır olarak yaralamıştı[650]. Hemen 1 ay kadar arayla, bu sefer Değirmendere'de Hacı İbrahim oğlu Cihan'ın, kıskandığı karısını keserle boğazına vurarak öldürdüğü haberi de gazetede yer aldı[651]. Bu olaydan henüz birkaç gün sonra ise, yine İzmir'de bir cinayet haberi daha

[647] Aynı rumuzlu yazılar "*Resimli Ay*" ve "*Resimli Perşembe*"de de yer almıştır: Burcu Ertuna Biçer, **Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını Sabiha Zekeriya Sertel'in Fikir Yazılarında Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.116.
[648] **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1930; Sabiha Zekeriya Sertel (Cici Anne) 1930 Belediye seçimlerinde İstanbul Belediye Meclisi Üyeliği için aday olmuştu: Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, s.194.
[649] **Cumhuriyet,** 11 Mart 1930, 24 Mart 1930; **Anadolu**, 21 Mayıs 1930.
[650] "Feci Bir Hadise", **Hizmet,** 28 Kânunusani 1930.
[651] **Hizmet,** 14 Mart 1930.

duyuldu; Halkapınar'ın Kuruçay mahallesinde oturan ve amelelik yaparak geçimini sağlayan Bitlisli Kasım, evde eşi Frenciye ile atışmış, ancak geceleyin de uykudan kalkarak bir kürek ve bıçakla karısını çocuklarının önünde öldürmüştü. Ancak olayın diğer kötü tarafı da; öldürülen Frenciye'nin henüz 8 aylık gebe bulunmasıydı[652]. Yine de Cici Anne'nin köşesinde verdiği öğütlere gelince; Cici Anne "*Erkek Egemen*" anlayıştan hareketle şöyle söylüyordu:

"*...kocasından müşteki olan bir kadın, beş senelik evli olduğu halde kocasını bir türlü yola getiremediğini yazıyor.*

Bu kadına şu sözleri söylemek istiyorum:

-Yavrum, bu tuttuğun yol kocanın aşkını öldüren ve onu seninle evlendiğine pişman eden en kısa yol olduğunun farkında mısın?

Kocanın giyinişini beğenmiyor, çok sigara içtiğinden, titiz bir adam olmadığında müşteki isen, bunu evlenmezden evvel tahkik etmeli, evlenmemeli idin. Mademki evlendin, kocanın şahsi işlerine ve şahsi hareketlerine müdahaleye hakkın yoktur.

Erkek hiçbir zaman kendi seciyesini, adetlerini tashih ettirmek için evlenmez. Bilhassa şahsi hürriyetini feda etmek, bizim tabirimiz üzere kılıbık olmak erkeğin en güç tahammül ettiği şeydir. Birçok izdivaçların iflas etmesine sebep, kadını erkeği kendi kalıbına sokmak istemesinden ileri gelir. Erkek bir zaman için bu kalıba girse bile, bir gün bu tazyikin altında bunalır, ilk patlayan ateşte kadına olan aşkı, ikincide yuvanın saadeti yıkılır".

Dolayısı ile Cici Anne, kadının, evlendiği erkeğin olumsuz yönlerini asla değiştiremeyeceğini söylüyor ve kadının bu durumu böylelikle kabullenmesini çıkar yol olarak görüyordu. Evlilik ise, kadının kendi eşinin olumsuz tavırları karşısında bulunacağı taleplerden daha üstün tutuluyor ve hatta bu talepleri, evliliği sonlandıran talepler olarak görüyordu. Buna bağlı olarak da kadının, eşinin olumsuz eylemleri karşısındaki taleplerin bile "haksız" olduğu izlenimi yaratılıyor; en azından katlanılmasını öğütlüyordu.

Cici Anne 21 Şubat'ta ise aynı köşede "*Kadın Takip Edilmekten Niçin Hoşlanır?*" başlıklı yazıda şu satırları kaleme aldı: "*Kalp işlerinde kadına kimisi av, kimisi avcı der. Bence kadın bu iki rolü birden oynar. Evvela oku atar, sonrada av diye tuzağa kendi düşer.*

[652] **Hizmet,** 18 Mart 1930.

Oku atmaktan maksadı avcıya avın yerini göstermektir. Sonra avcının eline geçinceye kadar tavşan gibi kaçma, avcıya görünmek istemiyormuş gibi başını toprağa sokup ayaklarını meydanda bırakmak zevkidir.

Aşk işlerinde kadın erkekten evvel rüşte varır. Fakat netice itibarıyla kadın daima tedafüi vaziyette kalır. İstenmek, takip edilmek, tesahup edilmek en büyük ihtiyacıdır.

Erkeğin zekâsı, kuvveti, cidalci oluşu, onu mücadeleye takibe sevk eder. Kadının hisleri ve iptidai devirlerinden tevarüs ettiği hayatını başkalarından bekleme itiyadı, onu bu harpte müdafaa siperinde bırakır. Pek azı müstesna, ekseriyetle kadının aşk yoluyla varmak istediği netice yuva ve yavrularını saklayacak bir çatıdır…".

Burada asıl dikkat edilmesi gereken durum, dönemin kadına genel bakış açısının, gazetelerde oldukça işlenmesidir. Kadın ile ilintili olarak; –Mazhar Osman Bey'in tartışmalarında da rastlanılacağı üzere- güçsüz, erkek egemenliğine muhtaç ve erkek egemenliğini arayan bir birey olduğu anlamı içeren söylemler yer alıyordu. Bu kanı elbette ki kadının bedensel varlığının, erkeğin bedensel varlığı karşısında güçsüz olduğu kanısına ve yüzlerce yıllık geleneksel tutumun kabullerine dayanılarak yapılıyordu. Fakat psikoloji açısından kadının erkekten daha güçsüz ve erkeğe muhtaç ya da erkekten korunma isteyen bir yapıda olduğu ile ilintili bilimsel bir kanıt yoktur[653].

Cici Anne, kadınların, onları evliliğe götürmeyecek her seviden korktuklarını ve hatta nefret ettiklerini, öte taraftan da gizemli ve güzel sözlü konuşmalara karşı da bir zaaf içerisinde olduklarını belirterek, satırlarına şöyle devam ediyordu: "*Bu sebeple erkeği en evvel iyi bir koca olabilir mi diye düşünür. İşte kadını takip etmekten ziyade, takip edilmek mevkiine düşüren sebeplerden biri de budur. Mesuliyet erkeğe, düşünülmek mevkii kadına aittir. Erkeğin kafası yaratır, kadın yaratılanı kabul eder.*

Kadın erkeğe izdivaç teklif edemez. Ona bu kalbe ait meselede dahi cemiyet kanunlarıyla tahakküm eder. 'Sen ebedi avsın' der. Avcı damını istediği zaman ve istediği yerde kurar. Avlanmak kadının istediği zamana ve arzuya bağlı değildir".

[653] Örneğin Psikanaliz'in babası olarak kabul edilen Sigmund Freud, "*Kadın*" hakkında şöyle söylemektedir: "*…İnsan cinsel yaşamıyla ilgili olarak, çabucak görürsünüz ki, erkeğin davranışını etkinlikle, kadının davranışını edilgenlikle nitelemek yetmez. Anne her bakımdan çocuğuna karşı etkindir.*" Psikanaliz Üzerine'den aktaran: Cengiz Güleç**, Freud,** Say yay., 2006, İstanbul, s.232.

Cici Anne bu satırlarında, kadını, peşine düşülmesinden zevk alan bir "*Av*" ve erkeği ise istediği zaman avlanan ve av konumundaki pasif kadından daha yaratıcı bir özelliğe sahip "*Avcı*" olarak tanımlıyordu.

4 Mart 1930'da ise Cici Anne "*Kadın mı Zavallı, Erkek mi?*" konusunu ele alıyordu. Tarsus Kılıbıklar Cemiyetinden, erkeği müdafaa ettiği için teşekkür mektubu aldığını söyleyen Cici Anne'nin, aldığını söylediği mektup şöyleydi: "*Zavallı erkekler hayatın bütün ağırlıklarını omuzlarında taşıyarak ve kış yaz evde soba başında oturan kadının emir ve arzularını tatmin için geceli gündüzlü çalıştıkları halde gene şu cinsi latif denilen mahlûkata yaranamamaktadırlar. Erkeğin en küçük arzusu bile reddolunmakta ve hatta hayat inkâr edilmektedir.*"

Bundan sonra ise mektubun yalan olabileceğini de belirterek, Tarsus kılıbıklarına acıdığını dile getiriyordu. Buna rağmen Cici Anne'ye göre erkek çok yetenekli bir oyuncuydu. Hem Süleyman gibi "*Hükmetme Yetkisi*"ne sahipti ve hem de buna dayanarak kadının kalbini ve özgürlüğünü de kendisine bağlayabilirdi. Bunu şu şekilde ifade ediyordu: "*Hâkim odur, sahip odur, bani odur, kanunşinas odur, amir odur, hayatın manivelasını elinde tutan, kadının hayatını bir kasırga gibi istediği istikamete çeviren odur*".

Ona göre erkek, kadın karşısında bir yönetici-buyrukçu görevini, daha doğuştan elde ediyordu. İş, o yeteneği kullanabilmeye kalıyordu. Erkek, eğer kılıbıklık yapıyorsa, bunun bir amacı vardı ve bu amaç da erkeğin, kadını buyruğuna almasıydı. Erkekliğin en önemli görevi de kadını kandırarak gücü altına alabilmekti. Ve yazısının sonunda da erkek imgesine şu övgüyü yağdırıyordu: "*Zalim rolünde mazlum rolünü de iyi oynamasını bilirler. Fakat asıl zavallı oyunda keçi rolünü oynayan kadındır*".

29 Mart'taki köşesinde de Güzel Kadın ile Enteresan Kadın arasındaki karşılaştırmayı konu ediniyordu ve iki okurundan aldığı mektupla konuya giriyordu. Bu mektuplardan birisi, güzel bir kızı sevdiği halde bu güzel kızın kişiliğinin basitliğinden yakınan bir gence; diğeri de, çirkin bir kız olduğu halde iç güzelliğine âşık olduğunu belirtip, ancak ileride yine de sevdiği kızdan, güzel olmadığı için sıkılacağından korkan bir gence aitti. Fakat Cici Anne'ye göre; "*Güzelliğin kıymetini kaybedeceği bir devir gelmeyecek. Güzel kadın çirkinin arkasındaki sandalyeye oturmayacak*"tı. Erkeğin aklının sadece güzellikte olduğunu, ancak evlilik söz konusu olduğunda bir de ev kadınlığı ve

arkadaşlığa önem verdiğini; yani erkeğin çıkarcı olduğunu vurguluyordu. Güzel ve Çirkin Kadın hakkındaki yorumu ise ilginçti: "*Fakat güzelliğe âşık olan erkeğin, güzel kadına niçin çabuk doyduğunun sebebi gayet basittir. Güzel kadın güzelliğine mağrurdur… Şahsiyetini yükseltmeye çalışmaz, basit kalır… Erkeğin, bilhassa entelektüel erkeğin ruhu ivicaçtan, mürekkepten hoşlanır… Gözleri güzelliğe alışınca kadının rolü biter. Pek çok kereler erkeğin çirkin değilse bile, güzel olmayan kadına âşık olduğu görülür… Enteresan bir kadın güzel kadından daha çok erkeği işgal eder… Bu kadının ruhi değişiklikleri, erkeğin monotondan kaçan zevkini daha çok tatmin eder.*

Erkek güzel kadınla taş bir bebek gibi oynar, fakat oyundan sıkılıncaya kadar…

Erkek enteresan bir kadını meraklı bir roman gibi okumaya çalışır, sahifelerindeki ihtiraslar, heyecanlar tükeninceye kadar…"

Böylece ona göre Güzel kadın, güzelliğinin farkında ve böylelikle ilgi odağı olduğundan dolayı şahsiyetini olgunlaştırma ya da geliştirme gereği duymamaktadır.

"*Cici Anne*" adlı köşede yayınlanan yazılar genel olarak "*Erkek Egemen*" bir anlayışı sergilemekle birlikte[654], kadının "*Erkek tahakkümüne hevesli ve edilgen*" olduğu yönündeydi. Bu düşünce sadece Cici Anne'nin köşesinde değil, diğer gazetelerin köşelerinde de yerini buluyordu.

Son olarak, Cici Anne'nin, kadınların belediye seçimlerine katılma haklarının tanınmasını alaya alarak eleştiren bir yazıya, Cumhuriyet gazetesinin 7 Eylül 1930 tarihli nüshasının "*Bana Sorarsanız*" adlı köşesinde, ilgili yazıyı da alıntılayarak şöyle yanıt veriyordu:

" '*-Şaka derken gerçek oldu. Hanımlar belediyeye aza giriyorlar. Yarın da Millet Meclisine girecekler. Bugün şak şak alkışlıyoruz ama hiç birimiz tehlikenin farkında değiliz.*

Kadın eve girer, dirlik, düzenlik gider. Gelin, kaynana, görümce, elti saçsaça baş başa… bize maymun gibi perde arkasından seyir düşer… Kadın işe girdi, idarehanelerden vekar ve ciddiyet gitti… Hani o sabah başını işine eğip akşam kaldıran memurlar… Bundan başka evde oturan kadınlar kocanın arasına da kara kedi girdi. Şimdi de siyasete giriyorlar… Galiba en mühim muahedeler, vekil hanıma bir elmas yüzüğe imzalatılacak,

[654] Burcu Ertuna Biçer, **a.g.t.,** s.185 vd.

en mühim kanunlar, tesadüfen çarpışan iki mahmur gözün sersemliği ile tamamen aksine imzalanacak…. Kadın parmağı deyince tüyleriniz ürperir… Bu parmak siyasete giriyor… Allah encamımızı hayreyliye… Rahat ve sakin meclisimizde seyreyleyin gümbürtüyü…'

Kadının siyasete girişini alaycı bir lisanla gören bu adamla, bende bu lisanla konuşabilirim.

A efendiciğim!... Senin bütün telaşın kadının dedikodusu ve ihtirası değil mi? Ne korkuyorsun? Bu dedikodu evden ve işten meclis koridorlarına naklediliyor demektir. Eve geldiğin zaman kadın sana kaynanasıyla geçmiş bir kavgayı veya hizmetçi meselesini ya yeni bir elbise masrafını anlatacak yerde meclisteki filan kanundan veya meseleden bahsedecek… Hem senin tanıdığın kadınlarla olan münasebetini takibe hiç vakit kalmayacak… İki büyük kazanç… Evdeki dedikodu gidecek, sen hürriyetini kazanacaksın…

Elmas yüzüğe imzalanacak mukavelelere gelince, her halde traktör kanunu çıkararak milyonlar kazanan, muayyen fabrikalardan tayyare alarak zengin olan vekiller kadar millete pahalıya mal olmayacak…

En mühim kanunlar, iki mahmur gözün çarpışmasıyla yanlış imzalanacak diye hiç korkma… Şimdiye kadar kanunlar iki mahmur gözün arasında değil korkmuş ve sinmiş gözlerin arasında doğru imzalandı, fakat yanlış tatbik edildi, belki bu defa yanlış imzalanır da doğru tatbik edilir".

3.3.2. BİR ANKET: KADIN NEDİR?

1930 yılı basının kadını odağına alan yazılarından bir dizi de Vakit gazetesinin açtığı "*Kadın Nedir?"* konulu anketti. Anket, dönem toplumunun ve hatta aydın kesiminin "*Kadın Algısı*"nın, gazetelere yansıması açısından dikkate değerdir. Neredeyse bir ayı aşkın bir zaman yayınlanan bu anketin söylemi şuydu:

"*Kadın Nedir? Bugüne kadar birçok âlimler, içtimaiyatçılar, hayatçılar, beşeriyetçiler, hukukçular ve muhtelif dinler Kadın'ı tarif etmek istediler. Erkeğe nazaran kadın nedir?*"[655].

[655] **Vakit,** 17 Mart 1930.

Gazete, anketin amacının, toplumsal kanının dışında kalan, kişisel kadın algısını ortaya koymak olduğunu dile getiriyordu[656]. Ancak şu unutulmamalıdır ki; ankette görüşleri için başvurulan kesim, gerek yazar, gerek memur, gerek sporcu, gerek şair, gerekse gazeteci olmakla birlikte halktan kimselerdi. Bu yüzden düşünceleri, toplumun benimseyişlerini de bir ölçüde yansıtmaktaydı.

Ankete verilen ilk yanıt; "*Kadın, erkeğin tereddi etmişidir*" söylemindeydi[657]. Bu yanıtı veren Fuat Bey, Millet Meclisi Komisyonu eski müşavirlerinden, Vakit gazetesinin ve "*Dedikodulu Saat*" adlı yayının yazarlarındandı. Konu ile ilgili düşüncesini şu biçimde dile getiriyordu: "*Vaktiyle, on bin, yüz bin, üç yüz bin sene evvel, beşer erkek olarak dünyaya gelmiştir. Sonra git gide bunların tereddi eden kısmı kadın olmuş. Bence kadın, erkeğin tereddi etmişidir*".

"*Tereddi*" kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup anlamı; "*Soysuzlaşma, Yozlaşma*"dır[658]. Dolayısı ile Fuat Bey, kadının erkekten yozlaşarak -ya da soysuzlaşarak- ortaya çıktığını düşünmekteydi ve kadının "*İkinci Sınıf*" bir birey olduğu düşüncesinin bir yansıması olması bakımından Fuat Beyin bu kısa söylemi önemliydi.

Ünlü Roman ve Oyun yazarı Mahmut Yesari ise kadınları bir erkek gözüyle şöyle sınıflandırıyordu:

"*İlk gençlikte: İhtiyaç,*

Orta Gençlikte: Aşk,

Orta yaşlılıkta: Heves 'daldan dala',

İhtiyarlıkta: İhtiras"[659].

Mehmet Burhanettin Felek Bey ise "*Sadece Anadır*" diyerek çok daha dar bir kalıba sokuyordu kadını[660]. Elbette ki annelik, kadının doğal bir durumu olduğu gibi, kadın sadece "*annelik görevi*"nden de ibaret değildir. Kadın; annelikten önce aynı zamanda, en az "*Erkek*" kadar bir bireydi[661].

---

[656] **Vakit,** 22 Mart 1930.
[657] **Vakit,** 22 Mart 1930.
[658] Ferit Develioğlu**, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, 2001, Ankara, s.1084/tercîb
[659] **Vakit,** 23 Mart 1930.
[660] **Vakit,** 23 Mart 1930
[661] Mustafa Kemal Atatürk, bu konuda şöyle söylemektedir: "*Büyük Türk kadınını çalışmalarımıza ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını bilimsel, ahlaki, sosyal ve ekonomik hayatta*

Kadını, bir Erkek kadar birey olarak ele alan en yakın tanımı, belki de biraz melankolik bir hava ile Roman yazarı Etem İzzet Bey veriyordu: "*Kadın? Hiçbir şey, her şey… dişi, ana, hayat, hareket, hamle… Filan falan!*". Yine de Etem Bey'de dönemin kadın algısından –az ya da çok- esinlenmeler görülüyordu: "*Yalnız bir noktaya iyice dikkat: kadın cemiyetin gidişine göre Himalaya zirvesine yükselse ve biz onun eteklerinde sürünen karıncalar gibi uyuşup kalsak, yine çelimsiz bacaklarımıza en ağır yük o olacaktır. Demek ki bir cihetten de kadın = erkek sırtına yük!*"[662]. Etem İzzet Beyde, ister istemez, yeri geldiğinde kadının, erkek için bir yük olduğu düşüncesine kendisini kaptırıyordu.

Vakit gazetesinin, kadınlarla ilgili bu anketini hazırlayan yazar, bir de -belki de bir gülmece niteliğinde- bir olay daha anlatır. Etem Bey'den ayrılırken odaya Fenerbahçe kulübü önderlerinden Ali Naci Bey girer ve köşe yazarı, Ali Naci Bey'e yine "*Erkeğe nazaran kadın nedir?*" sorusunu yöneltir. Ali Naci Bey ise "*Sen maça geldin mi?*" sorusu ile karşılık verir. Yazarın "*Hayır, sizin kadın hakkındaki fikrinizi almak istiyorum, sizce kadın nedir?*" diyerek tekrarladığı sorusuna şöyle karşılık verir: "*Monşer… Fenerbahçe…*"[663]**.**

Bu soru ile karşılaşan Osman Cemal Bey'in yanıtı ise 25 Mart 1930 tarihli Vakit gazetesinde şu şekilde yer buldu: "*Bence kadın, kadındır. Yani kadının birkaç çeşidi yahut birkaç çeşnisi olmaz. Mesela benim için Avrupa güzeli Matmazel Diparaku ile Fenerli Madam Despina, Kumkapılı Madam Hayganoş müsavidir. Çünkü ben kalender meşrebim, güzel çirkin aramam. Gönlüme bir eğlence isterim olsun*". Yine kadının bir "*Eğlence Unsuru/Gönül Eğlencesi*" olduğu düşüncesi örneği görülüyordu…

Hüseyin Rıfat Bey aynı tarihte şu dörtlüğü ile karşılık verir:

"*Yıktılar gönlümü hiç doymadan aşkın tadına*

Yüreğimden taşıyor tane kadınlık adına

Yine bilmem ki neden ruhu melû üm muhtaç

Kucağımda gülecek, ağlayacak bir kadına."

---

*erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve destekçisi yapmak yoludur***." Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, *Atatürk Araştırma Merkezi*, C.II, s.s.154-155.

[662] **Vakit,** 24 Mart 1930.

[663] **Vakit,** 24 Mart 1930.

Ancak konu ile ilgili en ilgi çekici düşünceler *Darülfünun* üyeleri tarafından ortaya konuluyordu ve ne yazık ki dönemin "*Aydın*" kesiminin bakış açısına da genel bir çerçeve çiziyordu. "*Darülfünun Ruhiyat Müderrisi*" olan Tokadizâde Şekip Bey'in yanıtı bu açıdan önem taşır: "*Bence kadın daha olmamış erkektir*"[664]. Çok bellidir ki bu düşüncenin, ankete ilk yanıtı veren Fuat Bey'in "*Kadın erkeğin soysuzlaşmış halidir*" düşüncesinden çok bir başkalığı yoktu ve ne yazık ki bu düşünce yapısı sadece Şekip Bey'de görülmeyecekti.

Peyami Safa'da 26 Mart tarihinde bu konuya yine bir sınıflandırma ile katılıyordu: "*Yemiştir, hizmetçidir, ruh arkadaşıdır, hayat arkadaşıdır, mankendir. Ve bana göre, zaman zaman bunlardan bir tanesidir*". Anket köşesi, Abidin Daver Bey'in "*Kadın, yüzme bilmeyenleri boğan bir denizdir*" sözlerini alıntılarken, 1930'dan önce vefat etmiş edebiyat hocası Ahmet Hikmet Bey'in "*Yarısı çiçek, yarısı meyve bir mahlûktur!*" biçimindeki düşüncesini de yazıyordu[665].

27 Mart'ta ise sorular Hüseyin Rahmi Bey ile Valâ Nurettin Bey'e yöneltildi. Hüseyin Rahmi "*Kadın, hayattaki iki müntehanın birincisidir. Aşk ile tutuştuktan sonra analık şefkatini öğrenir*" diyordu. Valâ Nurettin ise sorunun başına "*Bugünkü cemiyetimizde…*" tümcesini ekleyerek ve yeni bir boyut katarak, Fuat ve Şekip Beylerin "*Kadın erkeğin yozlaşmış halidir*" biçimindeki söylemlerini aynı şekilde tekrarlıyordu. Bunun nedenini ise kadının ev işlerinde ve aile içerisinde, örneğin mutfakta, orta hizmetlerinde çalışması olarak tanımlıyordu. Ona göre kadın, sokakta çalışmadığı gibi eve para da getirmiyordu. Okuyan kadın bile hayatla savaşmayı göze alamayarak, bunu kocasının sırtına yüklüyordu. Oysa kadınların bazı haklarının tanınması bile birçok Aydın Erkek tarafından olumsuzca eleştirilirken, eğitimli kadınların hayatla mücadeleye girişmeleri son derece zordu. Bu bir yana; kadınların toplumsal ve ailevi yaşamda etkin olmadıklarını düşünen Valâ Nurettin, birde kadının toplumsal yaşamda, zaten etkin olamayacağını da, kadına "*Tufeyli*[666]" sıfatını yakıştırarak dile getiriyor ve şöyle devam ediyordu: "*ekseriyeti: 'Aman bir koca bulsak ta sahili selâmette yan gelsek!' diye bekleşiyorlar. Samimi fikrim budur: Bugünkü cemiyetimizde şehirli kadınımız (kasaba ve köylü kadını istisna ediyorum) müthiş bir tufeylidir; lâakal manen tufeylidir*"[667].

---

[664] **Vakit,** 26 Mart 1930.
[665] **Vakit,** 26 Mart 1930.
[666] **Asalak*
[667] **Vakit,** 27 Mart 1930.

Reşat Nuri Güntekin ile Kazım Nami Beyler ise, belki biraz da abartarak, kadınlara hak ettikleri yeri geri vermek çabasındaydılar. 28 Mart'ta yayınlanan söyleşilerinde Reşat Nuri; "*Kadınlar, hepimizin kalbindeki dünyayı deragûş*[668] *etmek arzusunu kendilerinde tevcih ettiren kimselerdir*" derken, Kazım Nami şunu ekliyordu: "*Kadın, erkeğin mütemmimidir. Kadın olmasaydı, erkek de olmazdı. Erkeğin erkekliği, kadının kadınlığına bağlıdır. Kadın yoksa hayat ta yoktur. ...Erkek kudret menbaı ise, kadın onun boşaltıcısıdır. Dünyada gördüğünüz en büyük insan işleri, ancak bir kadının verdiği idea ile yaratılmıştır*". Böyle düşünen tek kişi Kazım Nami değildi elbette, Mustafa Kemal'de bu düşünceye benzer olarak şöyle düşünüyordu: "*Şuna kani olmak lazımdır ki dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir*"[669].

28 Mart'ta, gazetenin Anket köşesinde ilk defa bir kadının gönderdiği mektup ele alındı. Mektup, anketin ilk yazısı olarak yayınlanan Fuat Bey'e karşılık olarak yazılmış ve "*Safiye Mithat*" adı ile gazeteye gönderilmişti. Safiye Mithat, "*Kadınların erkeklerden daha sonra ve onların yozlaşmışı olarak yaratıldığı"* düşüncesine karşılık şöyle bir yanıt veriyordu: *"Binlerce sene hayatı olan dünya üzerinde önce hayvanlar yaşıyordu. Sonradan bunlar tekâmül edip insanın erkeği haline geldi, erkekte tekâmül edip kadın haline geldi. Şu halde erkek bir taslak ve bir insan müsveddesi demektir*".

Safiye Mithat'ın gönderdiği bu kısacık ifade, daha önce örneklenen diğer "*Kadın Tanımları*"na göre oldukça köktenci gibi duruyordu. Ancak, Safiye Mithat'ın söyleminde asıl göze çarpan şey, anket süresince yayınlanan görüşlerden yalnızca bir kadının "*Düşünüşü*"nün, diğer "*Erkek Bilgisi*"nden, neredeyse daha bilimsel olduğuydu. Safiye Mithat, dünyanın binlerce ve aslında milyarlarca yıllık varlığı boyunca, insanın, kendinden önceki bir takım canlılardan türediği -*ya da evrildiği*- konusunda bir fikir sergiliyordu[670]. Fuat Bey'in düşünüşü ise genel olarak *Dini Dogmalara* dayanmaktaydı. Öyle ki dönemin toplumu da büyük ölçüde zaten biçimlendirmiş durumda olan İslam inancına göre; yaratıcı Allah, Âdem'i ve ondan da eşi Havva'yı yaratmıştı[671] ve bu yüzden kadın, doğası gereği erkekten üstün olamazdı ve zaten erkek, kadından bir derece de üstün durumdaydı[672]. Bu

---

[668] ******Kucaklama, Sarma*

[669] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt II, s.89.

[670] İnsan türünün evrilmesi ile ilgili olarak bakınız: Richard Dawkins**, Ataların Hikayesi**, (çev: Ahmet Fethi), Hil yay., 2008; Evrim ve Evrim teorisi ile ilgili olarak bakınız: Richard Dawkins, **Kör Saatçi,** (çev: Feryal Halatçı), Tübitak yay., 2008, Ankara.

[671] **Kur'an-ı Kerim**, Nisa/1.

[672] **Kur'an-ı Kerim**, Bakara/228

kabuller elbette ki kadını "*Doğal*" ve "*Kaçınılmaz*" olarak erkekten sonra ikinci sınıf bir benliğe sürüklüyordu, örnek olarak; kızların miras hakları da erkeklerin yarısı kadardı[673].

Anket köşesinde 30 Mart'ta yayınlanan ve M. Zekeriya Bey'e ait yazı ise tam olarak şöyleydi: "*Bence kadın dişidir ve iptidai*[674] *bir mahlûktur. Bütün terakkiyata rağmen kadın henüz bu iptidailikten kurtulamamıştır. Kadın erkekleşmedikçe bu iptidailikten kurtulamayacaktır. Bence mütekâmil kadın, erkekleşmiş kadındır*".

Aynı sütunda İbrahim Necmi Bey ise çok anlamlı ve gelenekselleşmiş dogmalardan sıyrılmış bir yanıt veriyordu: "*Sizin ve benim gibi bir insandır*"[675].

Ahmet Haşim Bey ise, biraz sert de olsa, İbrahim Necmi Bey'i destekler bir yanıt verdi: "*Kadının yeni bir tarife değer hiçbir tarafı yok. İyisi fenası, akıllısı budalası, temizi pisi bulunan erkeğin dişisi…*"[676]. Aynı sütunda Celal Bey'in de söylemine yer verildi. Celal Bey, toplumun bazı kabullerini gülünç bulan, eleştiren, kendi halinde bir kimseydi. Aydın'da Balatçık köyünde makinistlik yapıyordu; fakat daha önce öğretmenlik, yazarlık ve memurluk yapmış, kimi zamanda vapurlarda ateşçilik ve hatta hamallık yapmış renkli ve kalender bir kişiydi. Kadınlar hakkındaki düşüncesi ise "*Kadın benim için kâinattır. Kadın bende, denizlerin, fezaların ve namütenahiliklerin*[677] *yaptığı tesirin aynını yapar*" biçimindeydi[678].

Darülfünun Edebiyat Fakültesi başkâtibi olan şair Çubukçuzade Sıtkı Bey ise anketteki diğer "*Önyargılara*" dayanan kadın algısını yırtan bir söylemle katıldı; söyleminde önce, eski kabullerin ve dogmaların, kadını "*Tatlı bir yalan*" biçiminde betimlemesini eleştirdi. Kendi "*Sevi*"sini doygunluğa eriştirmek amacıyla bu adı takanlara karşılık, aslında bu adı takmayla kadının alçaltıldığını ve ne yazık ki "*ya fitne ve günah ortağı yahut zevk ve şehvet kaynağı"* olarak imgelendiğini belirtti. Daha sonra ise sözlerini şöyle tamamladı: "*Eski devrin harem ve kafeslerinden kurtulan kadının, yeni nesillerin gönüllerinde hapsolunduğunu zannedenler bilmelidirler ki, son neslin kadın telakkisi*

---

673 Ney Bendason**, Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları,** (çev.: Şirin Tekeli), İletişim yay., Cep Üniversitesi.
674 ***ilkel***
675 **Vakit,** 30 Mart 1930.
676 **Vakit,** 1 Nisan 1930.
677 Namütenahilik, -ği: (isim) Sonsuz olma durumu. Bakınız: **Türkçe Sözlük**, Türk Dil kurumu, 10. Baskı, 2005, Ankara, s.1456/namüsait.
678 **Vakit,** 1 Nisan 1930.

insanlığa aşk ve fazilet ifaza eden bir rumuzdur"[679]. Gerçekten de Sıtkı Bey saptamasında son derece haklıydı. Şöyle ki; erkek egemen toplumlarda ve erkek usunun etkin olduğu soyuta atanmış dogmalarda en belirgin özellik kadının bir takım övgülerle –sözde- yüceltilerek, aslında *Erkek Buyruğuna* indirgenmesidir. Bu dogmalarda, kadının en temel nitelenimi ise; cinsiyetinin getirisi olan bir takım özellikleri nedeniyle "*İş göremez*" olarak tanımlanmaları ve ikinci öneme atılmalarıdır[680].

Tarihçi Ahmet Refik Bey ise konu için "*Kadın mı?, O olmasa ben dünyada yaşamak istemem*" yanıtını verirken, Ahmet Şükrü Bey lakonik bir cevap verdi: "*Benim için kadın, insanın en iyi arkadaşıdır*". Sporcu Sadun Galip Bey ise "*Bence benim için kadın –en kısa tabiri ile- ya felakettir ya saadet…*" diyordu[681].

Bu konudaki görüşlerine danışılan Musikişinas Mesut Cemiş Bey ise, diğer örneklere nazaran çok daha katı ve daha doğrusu yerine göre aşağılayıcı bir tanım yaptı. Tümcesine "*Strindberg kadını maymuna benzetiyor. Bu benzetişi beğenmekle beraber derim ki kadın bir kedidir*" diyerek başlıyordu ve yazısının ardında, kadın ile kedi'yi "*Sevme ve Hainlik*", "*Hırçın ve Kavgacılık*", "*Tuvalete meraklılık*", "*Sinsilik*", "*Sevimlilik ama Tehlikelilik*" gibi sıfatlar kullanarak bunlarla eşdeğer bulduğunu ortaya koyuyordu. Ona göre kadın, bir erkeğin hem dostuydu, hem de düşmanı. Bunlar, kadınlar ile kediler arasındaki ortak noktalardı. Fakat birde kadınlar ile kedilerin ortak olmayan, ancak kadının çabası ile benzer olabilecek özellikleri de vardı ki, Mesut Cemis, anket süresi boyunca kadınlara yapılmamış küçümsemeleri yapıyordu:

"*Kedi ve kadının bu kadar müşterek vasıflarına mukabil gayri müşterek görünen tarafları da yok değil; mesela:*

1- Düşünmek farkı,

2- Konuşmak farkı,

3- *İki veya dört ayaklı yürümek farkı*".

"*Düşünmek*" ayrımını açıklamak için "*Peyami Safa*"nın ruh görüşünü örnekliyor ve şöyle diyordu: "*Peyami Safa'nın ruhiyat nazariyesine göre kedi kadından daha çok*

[679] **Vakit,** 5 Nisan 1930.
[680] Andree Michel, **Feminizm,** (çev.: Şirin Tekeli), İletişim yay., Cep Kitaplığı.
[681] **Vakit,** 6 Nisan 1930.

düşünmüş, hatta mütefekkir sıfatıyla 'sagesse'[682] *haline gelmiş, vasılı hikmet olmuş demektir*". Kısaca; bir kedinin bile, herhangi bir kadından çok daha bilge olduğunu iddia ediyordu. Ancak bu düşünceye olabilecek karşı çıkışları ise bir laf oyunu ile de savmaya çalışıyordu; öyle ki ona göre, bu düşünceye karşı çıkan bir kadın, bu düşünceye karşı çıkabilecek kadar düşünebiliyorsa, zaten kadınlık özelliklerinden sıyrılmış demekti. Ve kadının karşı çıkışı da bir "*İçgüdü*" olarak nitelenebileceğinden dolayı; öyleyse kadın en fazla bir "*Kedi*" idi. Açıkça söylemek gerekirse Mesut Cemiş Bey, kadınlığı en fazla bir kediye eşdeğer buluyordu. "*Konuşabilme*" yeteneğindeki ayrıma gelince; kedilerin de en az kadınlar kadar konuşabildiğini söylüyordu. Ancak buna olan örneği, yine "*Düşünmek*" örneğinde olduğu gibi kedi kaynaklı değil, kadını aşağılamaya yönelik bir örnekti. Ona göre tarihte hiçbir kadın, bir kedi mırıltısından fazla ses çıkartmış değildi… "*İki veya Dört Ayaklılık*" ayrımı konusunda ise, güzel giyim-kuşam meraklısı bir kadının, bu elbiseleri çıkarıp ve "*Değerli Süs Nesnesi*" olarak bir kuyruk takarak dört ayak üzerine durmasını salık veriyordu. Böylelikle bir erkek gözünde, bir kedi kadar gösteriş sahibi olabileceklerdi![683]. Görüldüğü gibi kadın, kimi göz önünde kimseler için "*İkinci Sınıf*" bir canlı olduğu gibi, kimilerince de bir "*Kedi*" kadar bile değer taşımıyordu.

Anketin sonlarına doğru, kadınlar hakkındaki düşünceler yumuşamış görünmektedir:

Reşat Nuri Bey'in anket sorusuna yanıtı ise ilginçtir; "*Eskiler ruh için 'cenab-ı hakkın bir sırrı latifidir, tarif edilmez' derlerdi. Fikrimce bu tarif kadına gayet iyi uyar*"[684].

Mehmet Nurettin ise, bir İngiliz gazetesinden alıntı yaparak düşüncesini ortaya koymayı yeğler; "*Bir İngiliz mecmuasında şu vecizeyi görmüştüm: 'Üç şey vardır ki gelir, görünür, giderler; Diplomatlar, yengeçler, kadınlar.' Aynı vecizeyi bende tekrar ediyorum.*"

Burhan Cahit Bey'in tavrı ise diğerlerinden çok daha başkadır; "*Aman ben kadın hakkında ne lehte ne aleyhte kendimde bir şey söyleme kudretini göremem*" der ve bir yorum katamaz[685].

---

[682] *bilge, bilgelik

[683] **Vakit,** 7 Nisan 1930.

[684] **Vakit,** 8 Nisan 1930; Benzer bir şekilde Sigmund Freud'da "*Kadın*"ın Tin durumunun aslında bilinebilir olmadığını düşünür. "*Psikanaliz Üzerine*"de "*Kadınlık*" konusunu içeren 33. Konferansında şöyle der: "*...psikolojinin bile, kadınlığın gizlerinin anahtarını bize vermediğini öğrenmeye hazırsınız*". Psikanaliz Üzerine'den aktaran: Cengiz Güleç, **a.g.e.,** s.232.

9 Nisan 1930'da ise Seyyah Hakkı Süha Bey'in görüşleri yer alır ve Süha Bey, biraz romantik bir hayâ katarak şu söylemini dile getirir; "*Küçükken avizelerden billur saçaklar koparır, dünyayı renk içinde seyrederdim. Büyüdükten sonra bana ömrü aynı güzellikte kadın seyrettirdi. Kadınsız dünyanın karaçalılıklarıyla insanı yırtan bir iniş yokuştan, bir bataklıktan başka manası yoktur.*"

Döneminde kadınlığın düşmanı olarak tanınan Selahattin Enis Bey ise, ankete Mesut Cemiş Bey'den çok daha ılımlı bir görüşle katılır. Bu görüşünde Ahmet Haşim'e katılır ve şunları söyler; "*Erkek gibi kadını da her şeyden evvel beşeri adeseden görmek lazımdır. Ben vücudu beşeri teşrih masası üstünde görmüş bir insanım. İki ayak, iki kol ile yusyuvarlak bir kafadan mürekkep olan ve insan denilen bu ucubenin ne şayanı merhamet bir mahlûk olduğunu anlamak için onu mermer masa üstünde upuzun yatmış bir halde görmek kâfidir. Burada vücut bir inhilali tam içindedir. Gözler tavana dikilmiş, çene düşmüş, beniz sapsarı, vücut kabarmıştır. Bütün beşereden yavaş yavaş keskin ve ağır bir taaffünün yükseldiğini hissedersiniz. İşte bu, kürenin mihverini değiştiren erkekler, bütün dünyayı kendisine rameden kadının hakikatidir*"[686].

Anket'in son katılımcısı ise İrfan Emin Bey olur ve Burhan Cahit Bey gibi yorum vermekten kaçınır. Hatta anket sorusunun ilk yöneltildiği kişilerden birisi de kendisi olduğu halde, yanıt vermemekte direndiyse de, yine de artık son yanıtlayan kişi olmaktan kaçamamıştır. Kadını bir tümce ile tanımlamayı hiç düşünmediğini ve hatta "*Kadın şudur ya da budur*" gibi bir söylem dile getiremeyeceğini, böyle bir söylemi de tuhaf bulduğunu belirtir ve sözlerini şu biçimde tamamlar: "*Kendi gönlüme göre kadın, büyük Hamidin dediği gibi, hayatın çiçeğinden başka bir şey değildir. Sarışın, kumral, esmer, ela, maviş güzellikler benim ruhumda renk renk çiçeklerin hatırasını uyandırıyor. Kadını fikren ve hukuken düşünürken, insanlık tarafından erkekle aynı kıymette bulunduğum halde kadın sözünün bende uyandırdığı intiba, onu zaif bir hayat eseri olarak sevkediyor. İş başında kadın bence erkek rolü alan bir hüviyet, nasıl söyleyeyim, biraz kadından başka bir şeydir. Kadını hayatın süsü ve lezzeti olarak düşünmek, gündelik hayat içinde çok tatlı bir tesellidir. Ve bana bu kadın da kâfidir*"[687].

---

[685] **Vakit,** 8 Nisan 1930.
[686] **Vakit,** 10 Nisan 1930.
[687] **Vakit,** 11 Nisan 1930.

Vakit gazetesinin düzenlediği anket, oldukça ilginç ve yerine göre ilgi çekici düşünce ve görüşlere sahne olmuştu. Ancak bütün söylemlere bakınca, genel düşüncenin; geleneksel ve büyük oranda dogmatik olan "*Kadın*" imgesini, "*Erkek*" düşüncesinden çok daha geri seviyede ve ikinci planda algıladığı ortadadır.

3.3.3. KADINLARIN SEÇME-SEÇİLME HAKLARININ TANINMASI KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR

Kadınların Seçme ve Seçilme haklarının tanınması sürecinde, gündemi oyalayan en önemli tartışmalardan birisi de, Doktor Mazhar Osman'ın, kendi yayınladığı "*Sıhhi Sahifeler*" adlı yayınında kaleme aldığı makalenin yarattığı tartışmadır[688]. Mazhar Osman Bey'e göre kadın, düşünmek yerine duyguları ile yaşayan bir yaratıktı. İstek ve kızgınlığına karşı yenikti ve düşünme yetisi de güçsüzdü. Zorunlu eylemlere karşı ise eğilimi yüksekti. Mazhar Osman, yine yazısında, kadının bedensel olarak, bütünüyle ve sadece "*Üremek*" için yaratılmış olduğunu vurguluyordu[689].

Yazısının devamı ise şu biçimdeydi: "*Kadın tahakküm için, ezmek için yaratılmamıştır, mahkûmiyetten, himayetten ve esaretten zevk alır. Esaretten kurtulmaya çalışırken diğer bir ağın içine düşer.*

Her ay yarı hastadır. Bir hafta adet görür, bu zaman sinirleri bozulur. Bir hafta evvel adet hazırlığı, adetten sonra da birkaç gün yorgunluğu sürer.

Kadının tabii günleri ayda ancak bir haftadan ibarettir. Dişinin işi sırf gebelik ve çocuğunu emzirmektir. Eline iğne, iplik, hatta tencere tava daha çok yakışır, kucağına çocuğu yakıştığı kadar tenasühte münfail rol oynarlar, fakat hayatı tenasüliyeye hilkat iktizası daha bağlıdırlar.

Erkeğin fail rolü çabuk geçer, bir an içindir. O dakikalık zevkinin tatmini için riyakârdır, yalancıdır, muvaffak olduktan sonra haşindir, hôdgamdır. Kadın her gün aldanır, kaplanın gözyaşına, kurdun yalvarışına inanır. Aşkı için her şeyi feda eder, kocası müslümansa kadın da müslümandır, sevdiği zalimse o da zalimdir".

---

[688] **Cumhuriyet,** 30 Nisan 1930.

[689] Mazhar Osman Beyin bu söylemleri tam olarak şu şekildedir: "*Kadın, fikirden ziyade hisle yaşayan bir mahlûktur. İhtirasat ve infialatına zebun, iradesi zayıf, ıstırari ve aksevi hareketlere ve teamüllere meyyal, kışrı dimağının muadil hassası az, hemen fizyolojikman tenasül için yaratılmış pasif bir mahlûktur*". **Cumhuriyet,** 30 Nisan 1930.

Doktor Mazhar Osman Bey, geleneksel bir anlayış çerçevesinde, kadını edilgen olarak görüyor ve erkekler ile kadınların görevleri arasında kesin bir ayrım koyuyordu. Öncelikle kadın ile erkeğin aynı tarzda yaratılmadığı düşüncesine sahipti.

Çubukçuzade Sıtkı Bey, kadına, "*ya fitne ve günah ortağı yahut zevk ve şehvet kaynağı"* olarak bakan anlayış tarzını "*Eski Devrin*" düşüncesi olarak nitelemekte son derece haklıydı. Ancak yine de bu "*Eski Devrin Düşüncesi*"ne, daha önce de görüldüğü gibi; Musikişinas Mesut Cemiş, Vakit gazetesi yazarı Fuat Bey, Oyun yazarı Mahmut Yesari, şimdi Mazhar Osman ve daha sonra da görüleceği üzere Doktor Nevzat Eşref Bey tarafından sahip çıkılıyordu. Bu tartışmalarda asıl önem taşıyan durum ise, Mazhar Osman Bey ile Nevzat Eşref Beyin mesleki kimlikleri idi; ikisi de Psikolog'dular[690].

Öncelikle Mazhar Osman Bey'in, "*Kadın*"ı tanımlamak için kullandığı "*Kadın ezmek için yaratılmamıştır, mahkûmiyetten, himayetten ve esaretten zevk alır*" söylemi bir yana, Psikanaliz'in kuramcısı olan Sigmund Freud kadının edilgenliği ve etkenliği konusundaki görüşü şöyleydi:

"*…Erkek elde etmek istediği dişiyi hızla kovalar, yakalar… Fakat psikolojik bakımdan erkeklik karakterini, yalnızca saldırganlık etkenine indirgiyorsunuz böylece. Bunu yaparken temel bir şey bulduğunuz besbelli değildir. Çünkü kimi hayvanlarda dişilerin erkeklerden daha güçlü ve daha saldırgan olduğunu anımsarsınız, bu hayvanların erkekleri ancak çiftleşme eyleminde etkin görünürler…. İnsan cinsel yaşamıyla ilgili olarak, çabucak görürsünüz ki, erkeğin davranışını etkinlikle, kadının davranışını edilgenlikle nitelemek yetmez. Anne her bakımdan çocuğuna karşı etkindir ve süt vermeden söz ettiğimiz zaman, çocuğun meme emdiğini ya da kadının çocuğu emzirdiğini söyleyebilirsiniz.*

Belki, kadınlığın psikolojik anlamda edilgin amaçlara bir eğilim beslemekle karakterize olduğu söylenebilir ki, bu sözü edilen edilgenlikle aynı şey değildir. Çünkü edilgin amaçlara varmak için de bazen büyük bir etkinlik göstermek gereklidir. …

[690] Mazhar Osman'ın, kadının erkek ile kadın arasındaki fizyolojik farklılıkları onların "Öyle Yaratılmış Olmaları"na bağlayarak, kadını Erkek Egemen bir anlayışla tanımlaması, yine benzer bir biçimde "Yaratılışçı" ve dolayısıyla muhafazakâr çevreler için ya bir hareket ve dayanak noktası olmuş ve meşrulaştırma aracı olarak kullanılmış ya da aynı temelden hareket edilerek benzer duruşlar sergilenmiştir. İlgili olarak bakınız**:** Bekir Topaloğlu**, İslam'da Kadın,** Rağbet Yayınları, Mayıs-2001, İstanbul, s.72 vd; Aynı zamanda yine benzer bir duruş için genel olarak bakınız: Nevzat Tarhan, **Kadın Psikolojisi**, Nesil Yayınları, Kasım-2010, İstanbul.

Bununla birlikte, kadını edilgin durumlara yerleştirmeye giden toplumsal örgütlerin bile etkisini önemsiz saymaktan sakınalım. Bütün bunlar henüz pek karanlık geliyor. Dişilikle dürtüsel yaşam arasındaki bağlantıyı savsaklamayalım. Toplumsal kurallar ve onların özel yapıları, kadını, saldırgan içgüdülerini bastırmaya zorlamaktadır ki, içeri doğru yönelmiş yıkıcı eğilimleri erotikleştirmeyi başaran mazoşist eğilimler bundan ileri gelmektedir. Demek ki mazoşizm, söylendiği gibi, esas olarak dişildir. Fakat o halde, mazoşik erkeklere rastladığımızda (hiçte az değildirler), onların karakterlerinde açıkça dişil olan yanlar gösterdiklerini söylemeye getirmiş olacaksınız"[691].

Gerçekten Doktor Mazhar Osman Beyin söylemleri, oldukça tutucu görünmekteydi. Dolayısı ile kadınların "*Edilgen*" olmaları konusunda, Freud'un belirttiği "*toplumun baskıcı yapısı*"nı göz ardı ediyordu ve kadının "*edilgen*" oluşunu, her defasında, belki de dinsel tabulara ve kabullere sığınarak, onların "*Öyle Yaratılmışlıklarına*" bağlıyordu. Öyle ki sözü edilen makalesinin devamında; kadının bilim ve müzik ile uğraşmasını, merhamet gibi duygular beslemesini de, onların üreme görevlerine yani eş arama-bulma amaçlarına dayandırıyordu. Erkeğin, bir iş yapmak için çalışmasına karşılık, kadının çalışma ve bilgilenme eylemini de yine aynı üreme amacına bağlıyordu. Böylelikle kadın, kendisini koruyabilecek bir eş bulabilecekti.

Mazhar Osman Bey'in makalesinin yayınlanmasından sonra, ilk tepkiyi İstanbul'daki Kadınlar Birliği verdi. Gazetelerde yer alan söylemleri: "*Biz zaten o yazının katiyetinden emin değiliz. Kadınların analık hakkı inkâr edilebilir mi?*"[692] biçimindeydi. Kadınlar Birliği, bu makaleyi eleştirmek amacı ile bir heyet toplayarak, toplantı düzenlediler. Bu toplantıya basın da çağırılmıştı; ancak birlik, makalenin herhangi bir yanıta değer olmadığına karar verdi. Birliğin yöneticilerinden Samia Refik Hanım da gazetecilere şu açıklamayı yapıyordu: "*Yalnız biz, bu münfail kararların ve pek açık hükümlerin katiyeti fenniyesinden şüphe ediyoruz. Çünkü yürüyen kadınlık ve eserleri meydandadır. Kadınlar deruhte ettikleri işlerde muvaffak mı olmuyorlar? Sonra bütün*

[691] Psikanaliz Üzerine'den aktaran: Cengiz Güleç, **Freud,** Say yay., 2006, İstanbul, s.232. Yine de Freud'un, örneğin Anaerkil toplumun mu yoksa Ataerkil toplumun mu ilk olduğu tartışmasında, Ataerkil toplumun ilk toplum olduğunu ve nedenini de erkeğin etkenliğine dayandırdığı unutulmamalıdır. Bunun yanında psikanalizin de çoğunlukla Ataerkil toplumu incelemek ve kuramlarını bu çerçevede geliştirmek zorunda kaldığı da hatırda tutulmalıdır. Bakınız: Wilhelm Reich**, Cinsel Ahlakın Boygöstermesi**, s.77; Yine Psikanaliz, İlkel ve Anaerkil toplumları kapsamadığı gibi Ataerkil toplumda yetişen bireylerde rastlanılan bilinçaltı yapılarına Anaerkil toplumda yetişen bireylerde rastlanılamamaktadır. Bakınız: Yeşim Gökçe, "İlkel Toplumları Kapsamayan Bir Teori: Psikanaliz", **Milli Folklor**, S.55, Y.14, Sonbahar-2002, s.s.119-122; Yine bakınız: Bertrand Russell, **Evlilik ve Ahlak**, Varlık yayınları, Aralık-1971, İstanbul, s.19.

[692] **Cumhuriyet,** 1 Mayıs 1930.

dünya müdekkik ve mütefenninleri bağırıyor; 'Bir annenin çocuk doğurup büyütmesi ne demektir? Çocuk ilk ve hakiki terbiyeyi ana kucağından alır, demiyorlar mı? Bu istisgar edilebilir bir iş midir?"".

Gerçekten de, annelik görevi, belki de yapılabilecek en "*Etken*" ve en çok sorumluluk bekleyen bir görevdi. Kadın, bu görevle, çocukları yetiştirmek ödevi ile oldukça sorumluluk isteyen ve çaba gerektiren bir yükümlülük altına "*Etkin olarak*" giriyordu[693]. Burada, kadınların haklarının tanınmasında en önemli adımların atılması konusunda, dönem Türkiye'sinde bu bilince sahip kimseler arasında yer alan Mustafa Kemal Atatürk'ün, *Analık* ile ilgili deyişini de belirtmek gerekir: "*...Kadınlarımızın genel görevlerde paylarına düşenlerden ayrı olarak kendileri için en önemli, en hayırlı, en erdemli bir vazifeleri de iyi ana olmaktır*"[694].

Yine Kadınlar Birliği üyelerinden, adını vermek istemeyen bir kadın, Mazhar Osman'ın makalesinden basına yansımayan ifadeleri okuyarak yeni yorumlar getirdi. Örneğin; makalede şöyle bir söylem yer alıyordu: "*Kadınlar erkeklerin işlerine karışsaydılar beşeriyet daha mı düzelecekti?*. Birlik üyesi kadın, bu görüşe şu açıklamayı getiriyordu: "*Kadınlara göre elbet düzelecekti. Onlar anadır, sulhperverdir. Kolay muharebe etmezler, çocuklarını daha iyi talim ve terbiye ederler, yollar, hamamlar temiz olur… Hayır! Erkekler öyle demiyor. Hala birçok hükümetler bu hakkı vermiyor. Mussolini bile kadınlar hayvanlardır diyerek kendilerini böyle bir hakka layık görmüyor*".

Ancak Birlik üyesi bir kadın, Mazhar Osman'ın makalesinde, diğer basın organlarında yayınlanmayan şu düşünceler için sadece "*Bunu yazana aşk olsun!*" diyebiliyordu; "(kadınların, belediye seçimlerine katılma haklarının tanınmasını

---

[693] "*Annelik*" görevi, bir kadınlığın erkeklikten çok daha etken bir cinsiyet olduğunu tanıtlar niteliktedir. Bu hem DirimBilimsel, hem de TinBilimsel olarak açıktır. Bebeğin anne karnında geçirdiği gelişim sürecinde, annenin iyi beslenmesi ya da beslenmemesi, zararlı alışkanlıkları bebek üzerinde son derece etkilidir. Bu bir yana, annenin; gerilim, kaygı, korku gibi Tinsel duyguları, bebek üzerinde oldukça kalıcı izler bırakabilmektedir. Örneğin, yine anne karnındaki kız bebeklerde, hormonları dolayısıyla bu Tinsel duygulara karşı hassasiyet kazanmaktadırlar. Gerilim durumundaki bir annenin bebeği, uslu ve sakin değildir ve ağlama eğiliminde olmaktadır. Ancak kadının "*Etkenliği*" yalnızca çocuğu üzerine değildir. Kadın Etkenliği, genel olarak en az erkekler kadar rastlanılır bir durumdur, ancak bu, toplumsal kabuller ile bastırılmaktadır. Örneğin Dr. Louann Brizendine'in "*Leila*" adlı bir kız çocuğu ile ilgili saptamaları kayda değerdir: Babası ile –ya da başka bir erkek çocukla- oynayan Leila, oyun sırasında babasına neler yapması gerektiğini söyler. Babası da kızının sözünü dinler. Ancak bir süre sonra babası kızına "*niçin annenle değil de, benimle oynuyorsun?*" diye sorduğunda Leila şu yanıtı verir; "*Çünkü sen benim söylediğim gibi oynuyorsun*". Bilgi için bakınız: Louann Brizendine**, Kadın Beyni,** (çev: Zeynep Heyzen Ateş), Kelebek yay., 2007, İstanbul, s.40, 48.

[694] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt II, s.156.

kastederek) *...lakin biz verdik; hem de iyi ettik. Köpek kadar bile kafası büyümemiş ahmaklar, beyinleri çorak bir topraktan farksız nice ümmiler erkeğiz diye rey sahibi olurlarsa, hanımların, vatanın siyasetinde bir aşçı yamağı kadar neden alakası olmasın?*".

Görüldüğü gibi Mesut Cemiş Bey'in "*Kedi*" benzetmesi, Mazhar Osman Bey'de yerini "*Köpek kadar bile kafası büyümemiş ahmaklar*"dan çok daha aşağı bir nitelemeye bırakıyordu ve kadının aşağılanmasının başka bir yüzünü oluşturuyordu.

Cumhuriyet gazetesinin "*Hem Nalına, Hem Mıhına*" adlı yazı köşesinde ise Mazhar Osman Bey hakkında mizahi bir yazı yayınlandı. Buna göre; Mazhar Osman Bey, kadınlar hakkındaki yorumlarından sonra, güya Bakırköy'deki hastanenin erkekler kısmından çıkamadığı ve evine gidemediği gibi, kadın ve hatta erkek hastaları tarafından da boykota uğruyordu[695].

Daha sonra ise Anadolu gazetesinde Mazhar Osman Bey'in, kadınlara cevabı yer aldı. Mazhar Osman Bey, yazısının kadınların "*Lehine*" olduğunu düşünüyordu; ancak bundan daha göze çarpan söylemi ise, dile getirdiklerinin "*Fennin ve İlmin söylediği şeyler*" olduğu yönünde bir iddia idi. Mazhar Osman Bey aynı zamanda, Kadınlar Birliği'nin karşı çıkışlarını küçümseyerek, onların bütün kadınlara öncü olamayacaklarını, bütün kadınlar adına söz söyleyemeyeceklerini dile getiriyordu. Bu bir yana, "*Sıhhi Sahifeler*" yayınında çıkan makalesindeki söylemleri de şu biçimde savunuyordu: "*Onlar da çok defa bize 'hain', 'zalim', 'insafsız' demiyorlar mı? Ben yazımda kadının fizyolojik ahvalinden, haleti ruhiyesinden bahsettim. Kadının tahakküm için, ezmek için yaratılmayan bir mahlûk olduğunu söyledim*"[696].

Mazhar Osman şöyle bir fikir yürütüyordu: "*İkişer yaşında bir kız ve bir erkek çocuğu beraber oynarlarken, erkek kızın saçını çeker ve kız çekingen, himayeye muhtaç bir vaziyet alır. Bu hilkaten böyledir ve ilmin kabul ettiği bir şeydir"*. Oysa kız ve erkek çocukların bu davranışları, erkeklerin kızlardan daha yetkin oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine, erkek çocuklarının saldırganlığa eğilimli ve kız çocuklarının ise uyum sağlama konusunda daha yetenekli olduğu ile de ilgilidir[697]. Mazhar Osman Bey

[695] **Cumhuriyet,** 1 Mayıs 1930.
[696] **Anadolu,** 4 Mayıs 1930.
[697] Dr. Louann Brizendine, Kız ve Erkek çocuklarının beyin yapıları ve işleyişi ile ilgili olarak; kızların, ilişkilere zarar veren durumlara tepki gösterdiklerini, erkeklerin ise otoritelerine zarar veren durumlarda saldırganlaştıklarını dile getirmektedir. Aynı zamanda erkeklerin, elde etmek istedikleri şeyler için de saldırganlaşmalarına karşın, kızların saldırganlaşmadan ikna edici ve uyum sağlayıcı bir tavır sergilediklerini

sözlerini şöyle bitiriyordu: *"Kadın birliğine verilecek en iyi cevap onların telaşı, siniri, heyecanı, sözleri ve benim sükûtumdur!*". Yani kadınların bu düşüncelere karşı çıkışları, onların "*Kadınlık Doğaları*"nın bir özelliği idi ve Mazhar Osman'ın söylediklerini böylelikle kanıtlar nitelikteydi.

Bu tartışmalar İstanbul basınında sürerken, kadınların Belediye Seçimlerine Katılma Haklarının tanınması ile ilgili ilk açıklama Benal Nevzat Hanım'dan geldi. Anadolu gazetesinin "*İzmir Hanımları Ne Düşünüyor?*" adlı köşesinde Benal Hanım, "*Tam bir acze mahkûm olmak istemeyen…*" kadınların siyasetle ilgilenmek zorunda olduklarını belirtti. Bu düşüncesini özellikle diğer çağdaşı olan ülkelerdeki kadınların siyasi hakları lehinde çabalamalarını örnek göstererek destekliyor ve kadınların ister istemez bu çaba içerisine gireceklerini belirtiyordu. Eğer kanunlar; eşlerin, kardeşlerin, çocukların, servetlerin düzenlenmesi ile ilgili ise ve hatta evlenme, boşanma ya da bekârlık ve dulluk ile ilgili düzenlemeler içeriyorsa, bu düzenlemeleri yapanlar arasında erkekler kadar kadınlar da yer almalıydı. Vatanın gereksinimleri ile ilgilenen kadının, erkeğin parası ile yaşayan kadından daha az kadın olamayacağını, bunun ayırdında olan kadınların da zaten ev ve el işi, müzik, resim ve edebiyatla uğraşmanın kendilerine yetmediğini anladıklarını dile getiriyordu. Ona göre; Kadının haklarını vermek; kadını esaretten kurtarmak, hayatını kazandırmak aynı zamanda toplumun düzeyini de yükseltmek demekti. Kadınlar, devlet işleri ile uğraşmalı, kendilerini yükseltmeliydiler. Kadınların bu haklarının tanınmasına karşı çıkan düşünceler için ise şunları söylüyordu:

"*Kadınların siyasi ve içtimai hakka malik oldukları gün, vahdet ve saadeti ailenin mahvolacağını ileri sürerek itiraz edenler de var.*

Fakat itirazlar yeni değildir.

Bu fikir bir zaman İsviçre'de de çok merak aver mübahaselere sebebiyet vermiş, hatta kadınlardan bile muarızlar bulunmuş!..

Hâlbuki bir kadının ev hanımı unvanından başka, daha birçok meşru namları vardır… O da her cihetçe erkeğe muadil, hakiki bir vatandaştır.

---

ortaya koymaktadır. Ayrıca buna göre kızlar, iletişi kurmak konusunda erkeklerden daha yeteneklidirler. Kadın beyninin özellikleri ve işleyişi konusunda genel olarak bakınız: Louann Brizendine, **Kadın Beyni,** Kelebek yayınevi, 2007, İstanbul; Yine erkek beyninin özellikleri ve işleyişi konusunda genel olarak bakınız: Louann Brizendine**, Erkek Beyni**, Say yayınları, 2001, İstanbul.

Vatanın bu faal uzvu olan kadın şimdiye kadar yaptığı gibi gizli gizli icrayı nüfus etmeye çalışacağına, şimdi alenen nüfuzunu ve reyini istimal etmekten çekinmeyecektir.

1900 senesi haziranında, Lüsern'deki İsviçre kadınları menfaati umumiye cemiyetine, o vakit yeni teşekkül etmek üzere bulunan İsviçre kadınları şurayı milisi müracaat ederek, tevhidi mensi teklif edince, menfaati umumiye cemiyeti diğer bütün cemiyetler siyasiyatla iştigal ettikleri için kendilerinin sırf hayrü hasenat ve umumi menfaatle meşgul olmak fikrinde olduklarını ve siyasiyatla alakadar olmak istemediklerini söyleyerek bu daveti reddetmişler.

Fakat bu dar ve sathi görüş İsviçre'nin en yüksek şahsiyetleri olan Bren Darülfununu Profesörleri tarafından o zaman cebredilmiş ve ev kadınlığının, vatandaşlıkla kabili telif olduğu büyük bir sarahat ve vukufla anlatılmış.

Siyasiyatla menfaati umumiye yekdiğerine zıt iki saha değildir. Bunlar aynı şeye verilen iki isimdir. Siyasiyat; umumi menfaatlere en iyi olan şeyi bulup tatbik etmek sanatıdır..."

Ve sözlerinin sonunda, makalesini Perikles'in bir sözü ile taçlandırıyordu:

"*Mesaili umumiye ile meşgul olmayan bir vatandaşa, faidesiz zatı nazarı ile bakılır...*"[698].

5 Mayıs'ta ise yine "*İzmir Hanımları Ne Düşünüyor?*" köşesinde söz alan İzmirli Kadın; Kız Lisesi Türkçe Öğretmeni olan Kevser Ferit Hanımdı ve söylemleri ile çok ince bir düşünce ortaya koyuyordu. Ona göre; "*Kadınlara intihap hakkının verilmesinde ne gibi bir fayda ve netice hâsıl olacağını düşünmek bile...*" kadınlığı küçültmekteydi. Çünkü bu türlü bir sorgu, küçük bile görünse, kadınların bu hakları üzerinde bir endişeye neden olmaktaydı. Kevser Hanım'ın da ortaya koyduğu gibi bu, kadınların en doğal ve olması gereken, tanınması gereken haklarıydı. Çünkü, ona göre kadın toplumun bir uzvu değil, erkekle birlikte toplumun ta kendisidir. Bu düşünceyle aynı doğrultuda Mustafa Kemal Atatürk şöyle söylemektedir: "*Bir toplum aynı amaca bütün kadınları ve erkekleri ile beraber yürümez ise ilerlemesine teknik olarak imkân ve bilimsel olarak ihtimal yoktur*"[699].

[698] **Anadolu,** 6 Mayıs 1930.
[699] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Atatürk Araştırma Merkezi, C.II, s.153.

Dönemin önde gelen İzmir kadınlarının düşüncelerine dikkat edilecek olursa, dönemine göre oldukça bilimsel ve tutarlı bir yapıya sahiptiler. Bu, özellikle kadının *Toplumsal Yaşamdaki Yeri* ile ilgili saptamalarında çok açık bir biçimde göze çarpmaktadır. Örneğin, Kevser Ferit Hanım yazısının devamında şöyle söylüyordu: "*Gerçi tabiat kadınların vazifelerini kısmen ayırmıştır; fakat erkeklere de 'siz onlardan fazla hakka malik olun' demiş değildir ya!*

Cemiyet kanunları, tabiatın kadınlara çizdiği faaliyet hududunu daraltmış, onları münhasıran eve terketmiş… Şüphesiz kadın yuvanın, yuva kadınındır… Yalnız siyasi haklara malik olmak, yuvadan ayrılmak demek değildir. Bugün bulunduğu cemiyet içinde erkekle müsavi bir mevkii olmak isteyen kadın, anne olduğunu unutmamıştır. Vazife başka, hak başkadır" [700].

Gerçekten de, kadının yaratılmışlığından daha başka, insanların toplumlaşma süreçleri ve kabulleri kadını "*Ev*"e ait kılmıştır ya da kılmak durumunda bırakmıştır. Eğer ilkel toplumlarda kadın, iş bölümü sırasında, avcılığı erkeğe bırakıp toplayıcılığa kendisi geçmemiş olsaydı, üreme durumlarına bakılacak olursa, insan soyunun tehlikeye girmesi işten bile olmazdı[701].

Kevser Ferit Hanım, kadınlara o kadar güveniyordu ki, belediye seçimlerine katılmaktan ve öyle ki belediye de görev almaktan daha başka bir iş verildiği durumlarda bile, kadınların evlerine ait işlerini aksatmadan da o görevleri başarıyla yerine getirebileceklerini söylüyor ve soruyordu: "*Kadın, şimdiye kadar aldığı işlerin hangisini beceremediştir?*"[702]. Bu soruyu olumlar bir şekilde de okullarda, devlet dairelerinde çalışan kadınları örnek olarak ele alıyordu. Bununla da kalmayarak, devlet işlerinde atıl kalan eylemlerin, kadınların bu işlere girmesi ile çok daha etken hale geleceğini iddia ediyordu.

---

[700] **Anadolu,** 5 Mayıs 1930.

[701] "*İnsanın geçmişi (Homo sapiens) Afrika'ya dayandırılıyor… Doğada var olan ürünlerin toplandığı ve avcılık yapıldığı Yontma Taş Devri (Paleolitik Çağ 500,000-250,000 yıl önce), insanlık tarihinin en uzun dönemi. Bu dönemin sonuna doğru insan sürüsü, insan toplumuna dönüşüyor. Avcılık aşamasında ateş bulundu, taşlardan aletler ve barınaklar yapıldı… İş bölümü cinsiyetler arasındaydı; erkekler avcı, kadınlar toplayıcıydı. Özel mülkiyet ve erkek egemenliği yoktu… Bu açıdan bakıldığında, kadın ile erkek arasındaki işbölümü sonradan hep söylendiği gibi kadının, erkeğe göre fiziksel olarak güçsüzlüğünden çok, kadının sık sık hamile kalması, iki can besliyor olmasının 'ağır yük'ünü gören erkeğin, muhtemelen doğal merhamet duygusuyla hareket etmesi ve kadının fiziksel olarak daha az zorlayıcı işleri yapması olmuştur*". Daha fazla bilgi için bakınız: Oya Köymen, **Kapitalizm ve Köylülük; Ağalar- Üretenler- Patronla***r*, Yordam Kitapları, 2008, İstanbul, s.17-18;

[702] **Anadolu,** 5 Mayıs 1930.

Bir de, yine 5 Mayıs'ta, İzmir gazetelerinde oldukça tartışılacak ve tepki çekecek olan, "*Mazhar Osman Bey*" makalesine verilen yanıtın başlığı göze çarpıyordu: "*Dr. Mazhar Osman Bey'in Makalesine Hayret Etmemeli!?*"[703]. Bu sefer makaleyi Feride Muzaffer kaleme aldı. "*Bir doktorun sıhhi sahifeler mecmuasında kadınların yalnız cinsi münasebet için yaşayan pasif mahlûklar olduğuna ve kadınların ihtiras ve şehvetten başka bir meziyetleri bulunmadığına dair intişar eden makaleyi okuduğum zaman bir doktorun bu kadar hezeyan yapacağını aklıma getirmemiştim*" söylemi ile başlayan makalesinde, kadınlar hakkında bu tür söylemlerde bulunan kişinin Mazhar Osman Bey olduğunu öğrendiğinde şaşırmadığını belirtti.

Feride Muzaffer Hanım, ilk olarak, Mazhar Osman Bey'in "*kadının ayda üç hafta hasta olduğunu ve bu itibarla kadının bir işe yaramayacağı*" biçimindeki düşüncesini eleştiriyor ve şöyle devam ediyordu: "*Mazhar Osman Bey'in fikrini bir an için kabul etmiş olalım ve kadınların kendilerini erkeklere beğendirmek için didindiklerini tasdik edelim.*

Acaba erkekler için de vaziyet aynı değil midir? Çalışan, uğraşan ve hayatın en müşkül zorluklarına göğüs geren erkeklerin hayattaki gayeleri nedir? İnsanlar hayatta bir şeyi iktisap etmek ve bir şey kazanmak için çalışıyorlar.

Tabii erkek kazanmak için fedakârlıklar yaparak her türlü müşkülatı iktiham ederken nihayet düşündüğü şey kadındır" [704].

Feride Muzaffer Hanım çok doğru bir saptamada bulunmuştu. Saptamalarının devamında da şu düşüncelerine yer veriyordu: "*Erkek sevgilisine bir hediye takdim etmek, muhitindeki kadınlar tarafından takdir olunmak zevcesinin muhabbetini kazanmak, yani kadın ile yaşamak için hayatın güçlüklerini iktiham eder ve muvaffak olur. Eğer kadın olmasaydı ve eğer erkeğin kadına karşı ihtirası alelade hayvani bir arzudan ibaret olsaydı insanlar ne bugünkü medeniyeti vücuda getirirler ve ne de şahit olduğumuz hummalı faaliyete lüzum görürlerdi.*

---

[703] **Anadolu,** 5 Mayıs 1930.

[704] Feride Muzaffer Hanım, bu konuda oldukça haklıydı. Şöyle ki; Erkek Düşüncesindeki "*Kadın İmgesi*"ni Dr. Louann Brizendine şu biçimde dile getirir: "*Neden önceleri konuşkan olan çocuklar ergenliğe girdiklerinde tek kelimelik cümlelerle konuşur ve içlerine kapanık hale gelirler? Testislerden gelen testosteron oğlanların beyninde dolaşmaktadır. Testosteron'un konuşma ve sosyalleşme isteğini azalttığı ispatlanmıştır. Aslında, cinsel avlanma ve vücutları, erkek çocuklarında büyük saplantı haline gelir... Oğlanlar çoğunlukla cinsel fanteziler tarafından tüketilen beyinleri nedeniyle sabit fikirlidirler*". Louann Brizendine, **Kadın Beyni,** s.59.

Cinsi ihtiras noktasında erkeklerin kadınlardan daha ziyade mütemayil oldukları iddiasında da ne dereceye kadar ilmi bir kıymet mevcut olduğu cayi şüphedir. Hele tarih sahifelerini karıştırırsak binlerce seneden beri ve hatta bugün bile erkeğin taaddüt meselesinde kadında daha çok ileri gittiğini görürüz. Belki de kadının erkek kadar çalışmamasının sebebi erkek kadar muhteris olmamasındandır"[705].

Feride Muzaffer Hanım, ortaya koyduğu tespitlerle salt bir yanıt vermekten de öte, belki de göze pek ilişmeyen çok güzel bir şey ortaya koyuyordu; "*Kadınların erkekler için giyinip-kuşanmaları, erkekler ve evlenebilmek için bilgi ve birikim sahibi olmaları…*" gibi düşüncelere koşut olarak, çağının medeniyet seviyesinin itici gücünü, erkeklerin, kadınlara ulaşma amaçlarına bağlıyordu.

İzmir kadınlarından Cevriye İsmail Hanım'ın Benal Nevzat Hanım'ın Yeni Asır gazetesinde yayınlanan "*Kadın Kurtuluşu*" adlı makalesi nedeniyle, kendisine hitaben yazdığı mektubu ise 8 Mayıs tarihinde, yine aynı köşede yayınlandı. Benal Nevzat Hanım, adı geçen makalesinde şu söyleme yer vermişti: "*Mukaddes Cumhuriyetimiz Türk kadınlık tarihinin gözyaşı ve zincir dolu olan karanlık sahifelerini ebediyen kapattı. Önümüzde temiz, mesut, beyaz sahifeler dolu muşaşa bir tarih açtı. Bugün bizim insanlık hakkımız verildi*"[706]. Cevriye Hanım bu satırları hatırlatarak, kadınların haklarının tanınması ile Türk kadınının bir zincirden kurtarıldığını belirtti. Asıl değindiği konu ise, daha önce kadınların "*izzet-i nefsi, analığı, zevceliği, yuvası, yavrusu, kadınlık şerefi ve hukuku*"nun erkeğin dudakları arasında olmasıydı. İşte ona göre asıl esirlik buydu ve Türk kadını bu esirlikten artık kurtulmuştu. Fakat bu kurtuluşun temeli 1926'da atılmıştı ona göre… Çünkü o yıl Türk Medeni Kanunu[707] kabul edilmişti ve bu kanun artık "*İlimde, sanatta, verasette, izdivaçta, her şeyde kadınla erkeği ayırmıyordu*"[708]. İşte kadın asıl zaferini o gün kazanmıştı… Bu yüzden Cevriye Hanım; 1930 yılında Kadınların Belediye Seçimlerine Katılmaları haklarının tanınmasını, Medeni Kanununun kabulünden çok daha üstün bir adım olarak göremiyordu ve bunu şu sorgulama ile ortaya koyuyordu: "*Kadın avukat, doktor, hâkim, her dairede memur, muallim, müdür, sanatkâr oluyor ve olabiliyor da…*

[705] **Anadolu,** 5 Mayıs 1930.
[706] **Anadolu,** 8 Mayıs 1930.
[707] Suna Kili, **a.g.e.,** s.305
[708] **Anadolu,** 8 Mayıs 1930.

Belediye azası, mebus olamaz mı?.. Bu çok tabii bir haktır. İstihkak kespedenlere[709] *mükâfat verilir*".

İşte bu açıklamada da, dönem kadınının "*Hak*" anlayışı bir kere daha gün gibi ortaya çıkıyordu; kadına göre seçme-seçilme hakkı, onların en doğal hakkıydı ve bir mükâfat –ya da bahşiş olarak- verilemezdi… Dolayısıyla kadınlar bu haklarını, yine kendi çabaları ile kazanmışlardı. Yine de, kadınların hala ve henüz kendilerine olan güvenlerini bütün anlamı ile kazanmadıklarını ima ederek şunu söylüyordu: "Ben namzet göstereceğiniz kadınları düşünüyorum…"[710].

Zehra Kemal Hanım ise, erkeklerin; kadınların, erkek mesleklerini yine erkeklerin ellerinden alacaklarını ya da kadın işlerinin artık erkeklere yaptırılacağını düşündüklerini ima ederek, şu biçimde bir düşünceye yer verdi: "*Sizlere ne çocuk dadılığı, ne de mürebbiyelik ettirmek fikrinde değiliz!..*"[711].

Anadolu gazetesinin "*Türk Kadını ve Siyasiyat*" adlı köşesinde 9 Mayıs 1930'da fikirlerini dile getiren kişi bu sefer Zehra Kemal'di ve erkeklere hitap ediyordu. Önce, Türk kadınının asırlardan beridir kafesler ardındaki yaşamından bahsediyordu. Ona göre Türk kadını; "*kafesler ardında küflenmiş, pencereler içinde gizlenmiş, minder köşelerinde uyuşmuş*" bir halde idi. Fakat buna rağmen onlar, tarihte harikalar yaratan kahramanların da analarıydılar… O günün Türk kadınını ise; "*esaret çemberini çoktan fırlatmış, elindeki kelepçeyi çoktan kırmış, boyunduruğunu çoktan parçalamış bir hayat kadını*" olarak nitelemekteydi. Çünkü onu; tarlada çalışırken, cephede cephane taşırken, erkeklerin yaralarını sararken, yuvalara saadet getirirken ya da çocuklarının başında didinirken görmek pek ala mümkündü… Şöyle devam ediyordu sözlerine Zehra Kemal; "*Bankalarınızda, resmi devairinizde çalışan doktor, dişçi, eczacı, avukat olaraktan çalışan hanımlarımızın hangisi başladığı işi başaramayarak geriye dönmüştür? Aynı şefkat altında iman silahlarıyla mücehhez olarak hayata atılan erkek çalıştıkça daha yüksek mevkilere geçebilirler. Halbuki aynı şeraiti haiz olan bir kadın olduğu yerde saplanıyor... Niçin, neden?.*

Zehra Kemal kadınların haklarının tanınmasından ziyade, toplumdaki yerlerini de olumsuz yönde sorgulayan erkeklere, o dönem kadınlarının başarılarını da göstererek

[709] ******Kazananlara*
[710] **Anadolu,** 8 Mayıs 1930.
[711] **Anadolu,** 9 Mayıs 1930.

yöneltiyordu sorusunu. Yazısının devamında ise, erkeklere, tarih boyunca kadınlara biçilen rollerin, tümüyle erkeklere kalmasından korkup korkmadıklarını soruyordu. Ona göre, kadınlara atfedilen toplumsal roller, onların boyunlarına geçirilmiş birer esaret zinciriydi ve işte kadınlara haklarının teslim edilmemesini savunan erkeklere, bu zincire kendilerinin hapsolmaktan korktuklarını ima ediyordu: "*Belki de çocuk bakmak, bulaşık yıkamak, ortalık süpürmekten ürküyorsunuz*".

Bundan sonra ise yine de, tarihsel süreç içerisinde kadınlara atanan rollere sahip çıkıyor ve şöyle diyordu; "*Müsterih olunuz! Sizler ve bizler aynı neslin, aynı terbiyeyi almış evlatlarıyız. Siyasi haklarımıza sahip olmak isterken, vazifemiz gene bizlere aittir. Mazi ise; dedelerimize racidir. Onu biz çoktan affettik; elverir ki bizler siyasi hakkımıza sahip olalım*".

Çocukların bakımı konusunda da yine erkeklere dadılık ya da mürebbiyelik yaptırmak niyetinde olmadıklarını şöyle ifade ediyordu: "*Ya… Çocuklarımız! diyeceksiniz. Onlara kim bakacak?. Sizlere ne çocuk dadılığı, ne mürebbiyelik ettirmek fikrinde değiliz. Esasen beceremeyeceğiniz işler için sizlerden istimdat beklemeyiz. Harbi umuminin bütün dünyada yaptığı erkek tahribatı bizde fazlasıyla vukua gelmiş ve nüfusumuzu azaltmıştır. Bir erkeğe dört kadının isabet ettiği bu devirde ne her kadın anne, ne de her kadın mebus olmaya namzet değildir.*

Onun için bütün bu kendi vazifelerini ehline tevdi etmek suretiyle sizleri çoktan bu zahmetten kurtarmış oluyoruz".

Bundan sonra ise Türk kadınının siyasi haklarının tanınmasının getireceği yararlardan söz ediyordu: Öncelikle her kadın "*Özgür*" olarak yaşayacaktı… Ve böylelikle kadın, ancak vatanına yararlı işlerde bulunabilecekti, çünkü ona göre; "*Hürriyetini istimal etmesini bilen her kadın memleketine ve vatanına nafi olabilir*"di.

Kadınları doğrudan bir "*kuvvet*" olarak görüyordu; bugüne kadar onun hep "*atıl*" kaldığını ve bundan faydalanılması gerektiğini vurguluyordu. "*İstihsal edilemeyen kuvvet ise atıl bir makineye benzer, istifade edilemez. Büyük kudretlere sahip olan işlek kadın dimağlarından istifade etmek zamanı çoktan gelmiştir kanaatindeyim.*"

Zehra Kemal yazısının devamında, Batı ve Orta Anadolu'ya yaptığı seyahatlerde rastladığı kadın-erkek ilişkilerinden örnekler veriyordu. Gezdiği vilayetlerde ismini yazamayacağı kadar çok şalvarlı Hacı Efendilerden oluşmuş Belediye ve Genel Meclis

üyelerine rastladığından söz ediyor ve onların memlekete hangi yenilikleri getirdiğini soruyordu. Üstelik bu üyelerin çoğunun eğitimsiz olmasına karşın, İç Anadolu'dan İstanbul'a eğitim için gelen genç kızlar, kendi memleketlerinde çalışacak iş bulamadıklarından, İstanbul gibi yerlerde yaşamak zorunda kalıyorlar ve memleketlerine geri dönemiyorlardı. Böylelikle İç Anadolu'da kadınlık, eğitimli ve çalışan kadınlar açısından daha da "*...sönük, ıssız ve zavallı bir halde kalıyor*"du. Halbuki bu düzen, eğitimli hanımlara, o şalvarlı efendilerin sandalyeleri verildiği takdirde daha iyiye doğru düzelecekti; hem memleketlerinden uzakta okumuş kadınlar, iş olanağı sayesinde memleketlerine dönecek ve faydalı olacaklardı ve hem de eğitimsiz olduğu halde belediyelerde görev almış erkeklerden daha iyi ve bilinçli işler yapabileceklerdi. Öyle ki, sözlerine şöyle devam ediyordu: "*Darülfünunun herhangi bir fakültesini bitiren bir genç hanım ideal ne mefkûre sahibidir. O memleketini, memleketinin ihtiyaçlarını, memleketinin enerjisini tanır. Vazifesinin mahrekini bilir ve kendisinden istifade edilir*".

Hatta yakın çevreden de örnekler veriyordu Zehra Kemal. Gelişmiş olduğu düşünülen şehirlerde bile sokaklarda kirden ve pisten geçilmediğini dile getiriyordu. Aynı zamanda esnafın da yeterince temiz olmadığından yakınıyor ve esnaftan herhangi bir şeyi alırken, bir parça da esnafın elinin kirinin alındığını söylüyordu. Bununla birlikte; orta dereceli gazino ve lokantalarda garsonların ceketlerinin tiksindirici ve iştah kaçırıcı derece pis olduğundan yakınıyor, yollardaki durumu ise şöyle anlatıyordu: "*Yüzlerce dilenci sizlere rahat adım attırmamağa sanki yemin etmişlerdir. Borçlu imişsiniz gibi yakanıza sarılırlar. Yolların yamru yumru bozuk kaldırımlarına ayda bir ayakkabı dayandıramazsınız. Hele biçare hayvanlara edilen zulümler... Dünyanın hiçbir tarafında bizim memleketimizdeki gibi hayvanlar hakir değildir. Ya... Zavallık metruk, orada burada sürünen çocuklar, ah... O biçareler... Unutmayalım ki onlar yarının büyükleridir.*

Acaba hangi bir mücasese bu çocukları kurtarabiliyor.. Bir kadın herhalde yukarıda pekala saydığım şeylerden olsun memleketlerimizi kurtarabilir".

Kadınların mebus olmaları konusuna gelince; bunun sadece Türk kadınının değil, bütün dünya kadınlarının doğal hakları olduğuna vurgu yapıyordu. İngiltere ve Fransa'dan örnekler veriyor, Cumhuriyetin ise birçok hakkı şimdiden tanıdığından söz ediyordu. Erkeklerin sahip oldukları birçok hakka daha, kadınların da sahip olması gerektiğini dile getiriyordu. "*Kadınların mebus olmak için harekete gelmeleri dünyanın her müterakki*

memleketlerinde başlamış bir iştir. İlk mebus kadın İsveç'te, sonra İngiltere'de intihap edilmiştir. Şimdi de Amerika ve Avrupa'nın birçok memleketlerinde tatbik ediliyor".

Bu tespitten yola çıkarak, kadınların doğal bir biçimde ve dünya çapında hak arayışında olduklarına ve haklarını elde ettiklerine dikkati çekiyordu Zehra Kemal Hanım; "*bugün bir hadise gibi karşılanan bu vaka yarın tabii halini alacak ve dünyanın her tarafına sirayet edecektir*".

Çok uzak olmayan bir süre için öngörüsü ise; bu süreç sonunda kadınların Heyet-i Vekile'ye dahil olacakları ve devleti idare eden erkeklerin siyasi iradelerine, kadınların siyasi iradelerinin ekleneceği yönündeydi.

Bundan sonra ise çocuk yetiştirmenin güçlüğüne rağmen, aynı zamanda "*anne*" olabilen kadının, çocuğuna duyduğu sevgi ve şefkatle onları birden heba olmaya göndermeye kolay kolay tahammül edemeyeceğini söyleyerek, askerlik konusunda kadınların göğüs gerdiği fedakarlığa dikkati çekiyordu. Bundan hareket ederek, kadınların özellikle bilim alanında uzmanlaşarak daha barışçıl ve daha uzlaşmacı bir yapı sergileyeceklerine dikkati çekiyordu[712]. Belki, erkeklerin, geçmişten beridir doğaları gereği "*çatışmacı*" olmalarından dolayı savaşlara son veremeyeceklerdi; fakat en azından savaşlar daha da azalacaktı ve buna dayanarak; "*Devletler bu kadar insan beslemeye ve birbirinin kanını emmeye pekte hacet bırakmayacaktır*" diyordu. Ve sözlerine şöyle son veriyordu: "*Ne malum ki, kadınlar da erkeklerle omuz omuza çalıştıkları günden itibaren bu siyasi ve şiddetleri, kadınların şefkat ve nezahetleriyle mezcedilerek hali itidale gelecek, belki de pek uzak olmayan yarının pembe şafaklı ufukta ebedi sulhu sükûn yıldızı doğacaktır*".

Hasane Nalân Hanım'ın yazısı ise 13 Mayıs tarihinde şu başlıkla yer aldı: "*Kadın hakkı ve kadınlık meselesi bir mesele-i fikriyedir*". Öncelikle "*Kadın*" konusuna olan yaklaşımın, konunun ele alındığı dönemlere göre farklılıklar gösterebildiğine dikkati çekiyordu. "*Bu hakikatin sekiz sene evvelki telakkisiyle bugünkü telakkisi arasında çok büyük farklar vardır. O vakit ne olsa bu hakikate şimdiki kadar meşur bir kanaatle bakılamaz, adet, anane gibi zamanla tebdil ve tadile uğrayan tabayii fikriye tahtı tesirinde bu mesele pek ciddi telakki edilemez, aynı zamanda bir mesele-i fikriye halinde de kabul olunamazdı*".

[712] Buna benzer olumlu bir yaklaşım için bakınız: Erich Fromm, **Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları**.

Bundan devamla o günün toplumsal yapısının etkisi ile "*Kadın Hakları ve Kadınlık*" konusunun, artık bütünüyle farklı bir hale büründüğüne değinmekteydi. Kadının, artık en az erkek kadar toplumsal ve yaşamsal alanda etkisini gösterebilecek psikolojiye ve akla sahip olduğunu ortaya koyduğunu ve bunun için çalıştığını; zekâsının bilgiye olan açlığının farkına vardığını ve bunu tatmin etmenin yollarını bulmak için de çabalaması gerektiğinin bilincinde olduğunu söylüyordu. Kadın ve erkeğin bu konudaki ilişkilerini ise şöyle dile getiriyordu. "*Zaten şimdiye kadar erkeğin hayatı içtimaiyede kadına karşı müteveffik bulunması, fıtri ve hakiki olmaktan ziyade bittabi şekli içtimainin zaruri bir neticesi idi.*

Erkekler içtimai imtiyazlarından birçoğunu şüphesiz bundan almışlardı. Kadın hukukunun içtimai kısmını da elbette bu doğurmuştu".

Hasane Nalân Hanım'a göre bir dönemin gereklilikleri, bazen bir kimse tarafından görülebilirdi ve bu kişiye "*Zamanın Şahsiyet Galibesi*" denirdi. İçerisinde bulunulan dönemin "*Şahsiyet Galibesi*" ise Mustafa Kemal idi ve sözlerini şöyle sürdürüyordu: "*Zamanımızın şahsiyet galibesi olan Gazi, Gaziden doğan Cumhuriyet, bize her hakkı kendiliğinden vermiştir*".

Hiçbir milletin, bu kadar kısa zamanda bu kadar hızla ve yetenekle büyük bir devrim gerçekleştiremediğinin altını çiziyor, her geçen gün gerçekleşen devrimlerin birinin diğerinden daha parlak bir safahatı içerisinde milletin kendi benliğini gördüğünü söylüyordu. Tespiti, İslamiyet'in kabulünden beridir Türklerde de bulunan kadının kapatılmasının ve harem anlayışının, Ataerkil toplumsal yapının bir anlayışı olduğu yönündeydi. Fakat geçmişte bir de kadın hukukunun çok defa erkeklere denk olduğu; örneğin ana intikamının baba intikamı ile bir alındığı veya ekonomik faaliyetlerde kadınların da görüşlerine riayet edildiği ve hatta anne mirasının yine anne tarafına intikal ettiği, dini merasimlerde kadınlara danışılan bir devrenin de yaşandığına dikkati çekiyordu. Ve şu yargıda bulunuyordu ardından: "*Menfi bir istihaleyi müteakip (patriyarka)ye geçilen devir pek uzun sürmüş, yakın bir mazinin bütün haklarımızı çiğneyen şerait hayatiyesi en medeni milletlerde hala cari olan bazı derecatı ile bizde de az çok bunun netayici tabiyesi olmuştur*". Hasane Nalân Hanım'ın *Kadın-Erkek* tartışmalarındaki duruşunun, Doktor Mazhar Osman Bey'in sergilediği duruştan çok daha tutarlı ve bilimsel olduğu ortadaydı.

Yine Hasane Nalân Hanım, şöyle düşünüyordu; Avrupa'da olduğu gibi Türk toplumunda da zaman zaman kadın hareketlerinin görülmüş olmasına rağmen, eski hükümet kanunlarının, bu hareketleri yerinde bulmadığı ve onaylamadığı yönündeydi. Bu durumda da doğrudan, toplum içerisindeki kadınların ve kadın yaşantısının ilerlemesi ve gelişmesi engelleniyordu. Doğal olarak kadınlar, toplumsal ve siyasi yaşamdan oldukça uzak durmak zorunda kalıyordu. Fakat artık devrin, sözünü ettiği "*Zamanın Şahsiyet Galibesi*"nin gelip, o günün kanunlarını ve dolayısı ile o devri yaratan kişinin, yani Mustafa Kemal'in, bulunduğu devir olduğunu vurguluyordu. Mustafa Kemal, ona göre, o günkü gelişmeyi gören ve gösteren kişi idi. Böylelikle de kadınlara toplumdaki asıl yerlerini kazandıracak devrimlere kavuşmak aşamasındaydılar. Sözlerine, Fransa'yı örnekleyerek şöyle devam ediyordu: "*... Hatta birçok medeni devletlerin; mevki nisvan hakkındaki terakki tohumlarının ilk ekildiği toprak olan Fransa'nın bile tam henüz kadınlarına vermedikleri salahiyeti, cumhuriyetimizin son kanunu bize bahşetti. İçtimai ve siyasi haklarımıza da bugün malikiz*".

Cumhuriyet rejiminin, toplumsal kurallara ve bilime uygun bir dalı olduğunu vurgulayan Sokrat'ın "*Siyaset hakkın ilmi ve kaidei içtimaiyedir*" sözündeki gerçekliği onayladığını ve uyguladığını vurguluyordu. Bundan sonra ise bir toplumdaki değişimlerin, o toplumun bilimselliği ve felsefesi ile orantılı olduğuna değinerek, şunu söylüyordu: "*Biz de 'bir kavim arasındaki nisvanın mevkii, o kavmin tebeddülatı ilmiye ve felsefiyesiyle ahenkdardır' kaziyesini, mevkiimizi; milletimizin irfan seviyesini yüksek göstermeye müekkel olması itibarıyla takdir ederek buna ciddi bir ehemmiyet vermek lazmesini içtimai, milli bir vazife şeklinde tefsir etmeliyiz ve pek tabiidir ki ediyoruz, edeceğiz de…*".

Kadınların haklarının tanınması ile artık yeni bir toplumsal yaşama dair gereksinimlerin ve benimseyişlerin ortaya çıktığına değinerek; bundan böyle "*kadınlık*" ve "*erkeklik*" gibi bir ayrımın söz konusu olmadığını ve bu her iki cinsiyetin ortak menfaatleri ve buna bağlı olarak toplumun ortak çıkarlarının söz konusu olduğunu düşünüyordu. Devletin artık belirli bir ilerleyiş ve gelişim süreci içerisinde olduğunu ve bundan sonra toplumsal yararın kısa zamanda kendisini belli edeceğine dair umudun yükseldiğini vurguluyordu. Böylelikle kadınların, devletin, toplumsal yararları en yüksek biçimde sağlaması gerekliliğinin farkında olmalarını, bu gerekliliğe en geçerli ve faydalı biçimde önem vermelerini temenni ediyordu. Sözlerini şöyle tamamlıyordu: "*Verilen haklar,*

kadının rüşdünü teslim mahiyetinde olduğundan bundan hasıl olacak faide ve netice, doğrudan doğruya cemiyetin yaşayış tarzındaki hususiyetlere ait olacaktır".

A. Hikmet Hanım ise 14 Mayıs tarihinde yayınlanan yazısında, siyasi ve toplumsal çabaların yalnızca tek bir cinsten, yani erkekten gelecek diye bir kanunun doğada olmadığına vurgu yapıyordu: "*Tabiatın bu uğraşmalar yalnız bir cinsten gelecektir diye bir kanunu yoktur!*".

Başka bir yazısında ise; kadınların siyasal haklarının tanınmasının ardından, topluma ne gibi faydalarının ve nasıl sonuçlar doğuracağının sorgulandığını dile getirerek başlıyordu yazısına ve soruyordu: "*Türk erkeğinin siyasi haklar almasından hakkı intihaba malik olmasından ne gibi faideler ve neticeler hasıl olmuştur?*". Bu soruya verilecek yanıtın, kadın hakkında sorulan soruya da yanıt olacağını düşünüyordu. Çünkü ona göre; olaylar, düzenini, ona etki eden kuvvetin, ki bu kuvvet kadın ve erkekten geldiğine göre, cinsine ve yeteneğine göre alırdı. Bununla birlikte kaynak ne olursa olsun, istenilen şey güç ve yeteneğin derecesidir. O, "*Kadın ve erkekten evvel beşer vardır. Beşer önündeki hadisatı kendine müfit kılmak için uğraşır. Tabiatın, bu uğraşmalar yalnız bir cinsten gelecektir diye bir kanunu yoktur*" diyordu. Böylelikle kadın için çaba gösterme yolları da sınırlandırılamazdı. Kadın, her şey bir yana; erkek cinsinin olduğu ve her iki cinsin de "*Toplumsal Cinsiyet*"i bir kenarı bırakarak ele alınmaları gerektiği gibi, onların öncelikle "*beşer/insan*" olduklarını vurguluyordu. Ve yine erkeklerin olduğu gibi kadınların da gelişim için gerekli güce, yeteneklere ve eğilimlere sahip olduğunu söylüyordu. Hatta annelik, mesleklerin ve sanatların en zorlusu ve en yükseği olduğu halde, kadına sadece annelik yolunu açıp, diğer yolları kapatanlara eksik görüşlülüğün yakıştırılmasını yerinde görüyordu[713].

Şu soruyu da soruyordu A. Hikmet Hanım: "*İyi bir anne olamayan bir kadın diğer istidatları itibarıyla de mi iflas etmiş bir kadındır?*". Mantığın bu önermeyi reddetmesi durumunda, anne olamayan bir kadının iyi bir kimyager, mühendis ya da mebus olabileceğinin nasıl kabul edilemeyeceğini sorguluyordu. İyi bir baba olmadığı halde

[713] Erich Fromm buna benzer bir düşünce ile hareket edip, tek başlarına Erkek Egemen ya da Kadın Egemen anlayışın verimsizliğine değinerek şöyle demektedir: "*Tam anaerli bir toplum kişinin gerçek gelişimine bir engeldir, çünkü tekniğe, rasyonelliğe ve mantıklı bir ilerlemeye engel olur. Saf ataerkil toplum da, sevgiye ve eşitliğe önem vermez, sadece insan yapısı yasalarla, devletle, somut ilkelerle ve itaatle ilgilenir*". Bakınız: Erich Fromm, **Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları,** s.17.

erkeklerin en yüksek meslekleri başarı ile idare edebildiklerini örnekliyordu. Ve soruyordu yine: "*Bu ondan başka bir şey midir?*".

İnsanlığın, bir kadından öncelikle "*iyi bir anne*" olmasını beklemesinin normal ve medeniyet için de bunun uygun olduğunu belirttikten sonra, yeteneklerin dik kafalı, isyankar bir ruha sahip olduğunu ve istenilen yönde hareket etmediklerini dile getiriyordu; "*Doktor olmasını şiddetle arzu ettiğimiz çocuğumuzu yüksek bir hukukşinas olması ve hak namına israf olan kıymetler önünde düşünen bir mevcudiyet olması ihtimali az mı basittir?*".

Sözlerine ise; olaylar düzenini, ona etki eden kuvvetin cinsinden ve yeteneğine göre aldığı düşüncesinin, çoğu kimseye belki de ılımlı geleceğini söyleyerek devam ediyordu. Sözündeki "*Yetenek*" ifadesine alay ile yaklaşılabileceğini ve hatta şu sorunun sorulabileceğini ifade ediyordu: "*Bu kifayeti hemcinsimizde görüyor musunuz?*". Bu soruyu, karşı cinsinin yani erkeğin görüşüne göre yanıtlamayı uygun görüyordu. Kendi cinsi için "*Yeteneksizlik*"i uygun görüyor ise, bu ne içindi?

Çoğu defa çıkarların gereklerinin, savunulan teze uygun geldiği için ya da herhangi bir nedenle unutulduğunu veya unutur gibi göründüğünü, yine de olayların köksüz ve dalsız, muallakta kalan şeyler olmadıklarının bilindiğinden söz ediyordu. Olayları; "*Sebep*" denilen kaynaktan çıkan ve "*Netice*" denilen sonuca süren "*Vakıa*" olarak nitelendiriyordu.

O güne kadar, kadının, erkeğin çizdiği programa göre yeteneği çerçevesinde gelişebildiğini dile getiriyor ve "*Erkeğin çizdiği program dâhilinde diyorum. Zira hangi kadının hemcinslerinin mukadderatına bir şey ilave etmesine yahut çizilen mukadderattan bir harf tay etmesine müsaade edilmiştir*" diyerek, erkeğin kadına biçtiği rol üzerinde, kadının kendisinin bile söz sahibi olamadığına dikkati çekiyordu. Ardından meseleyi en baştan ele almayı tercih ediyordu: En yüksek seviyeli ailelerden, en düşük seviyeli ailelerde kız ve erkek çocukların, yetiştirilme farklarına; Toplumsal Cinsiyet'in atanmasına…

"*Kız çocuğu atlayıp sıçramaz, oraya buraya gitmez, annesinin eteğinden ayrılmaz, evinde oturur, dikiş dikmesini öğrenir, yahut annesiyle beraber hanım hanım – daha çocukluğunu neşesine doyamadan hanım olması matluptur – gezer*" diye tanımlıyordu kız çocuklarının yetiştirilmesine yönelik eğilimi. Bu düşüncenin geçmişte kaldığını düşünecek olanların, hala kız çocuklarına verilen terbiye ile kendisinin ifade ettiği yetiştirme tarzını

karşılaştırmalarını tavsiye ediyordu. Daha en başta, kendisinin tarif ettiği yetiştirme tarzının göz önüne çıkacağını ifade ediyordu. Bu terbiyenin, aile reisinin uygun görmesiyle, yıllardan kalma alışkanlığın gücü ile verildiğini söylüyordu: "*İtiraf etmeliyiz ki, itiyatlar fiile müncer olmak için mantığı da, muhakemeyi de devirirler…*".

Örneğin, erkeklerin "*İzci*" olmalarını gayet normal gördükleri halde, kızların "*İzci*" olmalarına anlam veremeyen mürebbiyelerin varlığından bahsediyordu ve diyordu ki: "*İzcilik nedir? Eğer benim telakki ettiğim gibi gençliği, sıhhate, zindeliğe, ahlaka, sanata götüren vasıtalardan biriyse niçin her iki cinste bundan istifade etmesin?*".

"*Farklı terbiye ne demektir?*" diye soruyordu yazısının devamında. Bu çerçevede, erkeğin çevresini ve doğasını daha çabuk tanıdığını ve çevresindekilerle daha çabuk tanıştığını, böylelikle düşünce dünyasında daha çok şeyin şekillendiğini ifade ediyor; bunun, köy çocuğu ile büyük şehir çocuğu arasındaki farkı ortaya koyan en açık nedenlerden biri olduğunu ortaya koyuyordu.

Kız ve erkek çocukların eğitimi konusunda da, hangi eğitim önderinin, erkek çocuklarına gerekli gördüğü eğitim düzeyini, kızlar için de gerekli gördüğünü soruyordu. Sorusunu şöyle sürdürüyordu: "*Binaenaleyh kifayet kelimesi üzerinde tebessüm eden bir erkek arkadaşa bir kadın 'programı siz çizdiniz, çizdiğiniz hudut dâhilinde bu noktaya eriştik, meydanda bir eser varsa sizindir' dese haksız mıdır?*".

Maksadını da dile getiriyordu A. Hikmet Hanım; "*Bence kadınlara siyasi haklar verilmesi, kadınların hakkı intihaba malik olmasının eskiden beri önüne set vazolunmuş bir membaın seddini kaldırarak diğerine iltihaka müsaade etmekten başka manası yoktur. Bu hakları vermekte ilk faide bu yolda inkişafa meyyal kudretlerin gıdasızlıktan mahvolmaması, körlenmemesi, israf olunmaması. İkinci faide artık hakkı hayatı inkâr edilmeyecek olan istidatların vereceği semere olacaktır ki bunu bize en iyi zaman gösterecektir*".

Satırlarının sonunda; kadının, siyasi haklarının tanınması ile beraber siyasette birden atılım bekleyenlere ise; erkeğin, o güne kadar sürekli olarak siyaset ile ilgili olduğunu ve böylelikle bu konudaki deneyimlerinin, elbette ki kadınlardan fazla olduğunu söylüyordu. Kadının ise başından beridir siyasetten uzak tutulup, bu hakkının tanınmasının hemen ardından büyük başarılar göstermesinin beklenmesinin "*Harika beklemek*" demek olduğunu düşünüyordu.

18 Mayıs'a gelindiğinde Nevzat Eşref Bey'in, Mazhar Osman Bey'i destekleyen düşünceleri yer alıyor ve Feride Mazhar Hanımefendi'nin bu yazıya ne yanıt vereceği merak ediliyordu.

Nevzat Eşref Bey; "*Akıl ve sinir hastalıkları doktoru Mazhar Osman Bey, geçenlerde İstanbul'da neşretmekte olduğu (Sıhhi Sahifeler) isimli mecmuasında kadınlara siyasi hak verilmesi münasebetiyle kadınlık hakkında dikkate şayan bir makale neşretmişti*" diyerek sözlerine başlıyordu.

Mazhar Osman Bey'in "*Kadın fikrinden ziyade hisle yaşayan bir mahlûktur. İhtirasat ve infialâtına zebun, iradesi zayıf, iztırarı ve aksevî hareketlere ve teamüllere meyyal, kışrı dimağının muadil hassası az, hemen fisyolojikman tenasül için yaratılmış (Passif) bir mahlûktur*" biçimindeki ifadesine dikkati çekiyordu. Bu sözlerin öncelikle İstanbul'da birçok dedikodulara neden olup, özellikle Kadınlar Birliği'nin tepkisini aldığına, sonra da İzmir hanımlarının dikkatini çekip Feride Muzaffer Hanım'ın yazdığı makaleye değiniyordu.

Nevzat Eşref Bey, Mazhar Osman Bey'in makalesini "*Bilimsel Makale*" olarak nitelemekle birlikte, Feride Muzaffer Hanım'ın makalesi için ise "*Okuduk ve güldük*" diyordu. Bir "*Emrazı Asabiye Mütahassısı*" olarak, bu bilimsel tartışmaya girişmeyecek olduğunu söyledikten sonra Feride Muzaffer Hanım'a, Mazhar Osman'ın bu millete bilimsel ve bilgi bakımından birçok hizmetlerde bulunduğunu, ülkedeki hemen bütün "*Emrazı Asabiye Mütahassısı*"na doğrudan ya da dolaylı hocalık ettiğini hatırlatıyordu. Ardından ise Feride Muzaffer Hanım'ın makalesinin biraz daha az ciddi ve biraz daha akıl ve mantıkla yazılarak tartışmaya katılmış olmasını dilediğini ifade etmekteydi. Feride Muzaffer Hanım, açıkça bir hezeyan içerisindeydi ve tavırları, Mazhar Osman Bey'in "*Kadınlar akıl ve mantıktan ziyade hisleri ile hareket ederler*" biçimindeki düşüncesinin gerçekliğini göstermekteydi.

Ona göre; Mazhar Osman'ın, öyle yaratılmış olduklarını işaret ederek "*Kadınlar akıl ve mantıktan ziyade hisleri ile hareket ederler*" biçimindeki düşüncesi, Mazhar Osman'ın bir "*Emrazı Asabiye Mütahassısı*" ve hocası olması dolayısıyla, "*Bilimsel*" bir duruş olduğuna göre, onun karşısındaki bir ifadenin Bilim ile ilgisi olmayan Feride Muzaffer Hanım gibi kimseler tarafından ortaya atılamayacağını söyleyerek, sözlerini sonlandırıyordu.

Bunun ardından da gerçekten beklenildiği gibi Feride Muzaffer Hanım, 20 Mayıs tarihinde Nevzat Eşref Bey'e yine Anadolu gazetesinde bir yanıt verdi. Gazetenin manşeti şöyleydi: "*-Dedikodu Gittikçe Büyüyor- -Feride Hanımefendi Doktora Açıkça Cevap Veriyor- İzmir Hanımları Nevzat Eşref Bey'in Mektubuna Fena Halde Kızıyorlar-*".

Gazete önce Mazhar Osman Bey'in, tartışmayı başlatan ifadesini, ardından Feride Muzaffer[714] ve Hasene Nalan Hanımların mektuplarını hatırlatıyor; Nevzat Eşref Bey'in, Mazhar Osman Bey'i destekleyen yazısının da İzmir hanımlarının hemen hepsini hiddetlendirdiğini söylüyordu. Ardından da Feride Muzaffer Hanım'ın, Doktor Nevzat Eşref Bey'e verdiği yanıtı yayınlıyordu gazete.

Feride Muzaffer Hanım, Nevzat Eşref Bey'in gazetede yayınlanan yazısını okuduğunu belirttikten sonra sözlerine şöyle devam ediyordu: "*Bir iğneli fıçıya benzeyen doktorun ilmi olduğunu iddia ettiği izahları doğrusu anlaşılmayacak kadar muğlaktı. Benim anlayabildiğim yegâne hakikat ise muhterem doktorun hakikate karşı cevap veremeyerek ortaya bir ilim mütalaası atmış olmasıdır*". Dolayısı ile Feride Muzaffer Hanım, Nevzat Eşref Bey'in ifadelerinin bilimsel olmaktan uzak olmasının yanında, tartışmaya, karşı tez atamadığını söylemekteydi ve Mazhar Osman Bey'in hocalığına değinerek: "*Yarabbi! Bu sözler, bu iddialar ve fenni mütalaalar kadınları tahkir için kullanılmış yabancı birer silah değil midir?*" diyordu. Sonra da Mahzar Osman'ın kadınlar için kullandığı "*Mahluk*" kelimesini sorguluyordu: "*Kadınlardan bahsederken 'Mahluk!.. Mahluk!..' diye haykıran o efendiler her şeyden evvel mahluk kelimesinin Türkçe lisanında hakaret makamında kullanıldığını ve hayvan manasına alındığını acaba henüz öğrenemediler mi?*". Kadınlara "*Mahlûk*" diyen bu "*muhterem ulema*"nın hayat arkadaşlarının, annelerinin de mi aynı sıfata layık olduklarını soruyordu.

Özellikle, Nevzat Bey'in, Feride Muzaffer Hanımın tepkisinin, Mazhar Osman Bey'in tezini doğruladığı iddiasına şöyle yanıt veriyordu: "*Evet doktor bey!.. Ben insanların hisleriyle, vakarları, haysiyetleri ve izzeti nefisleri ile yaşadıklarına kaniim. İnsanlar hakaretten ve ilim kisvesi altına bürünen taarruzlardan memnun değil, müteessir olurlar*".

[714] *Feride Muzaffer Hanım'ın adı, Anadolu gazetesinin bu 20 Mayıs 1930 tarihli nüshasında "Feride Mazhar" biçiminde yanlış olarak geçmektedir.*

Hemen ertesi gün, 21 Mayıs'ta Anadolu gazetesi aynı konuyu "*Kadınların Siyasi Hakları Meselesi*" başlığıyla yarattığı köşeye taşıyordu. Bu sefer de görüşlerini dile getiren kişi Hasane Nalan Hanım'dı ve Mazhar Osman Bey'in gerçekten "*İnhiraf Ettiği*[715]"ni düşünüyordu.

Hasane Nalan Hanım, Nevzat Eşref Bey'in bir önceki günkü yazısını okuduktan sonra, önceden yayınlanmış tartışmaları da dikkatle okumak ihtiyacı hissettiğini ve okuduğunu söyleyerek ifadelerini dile getirmeye başlıyordu. "*Sıhhi Sahifeler*" dergisinin dördüncü sayısında bulunan Mazhar Osman Bey'in makalesini daha önce okuyup, birkaç noktayı abartılı, hatta muhalif bulmuştu. Ancak Mazhar Osman Bey'in bilimsel kimliği dolayısı ile bilimsel bir araştırma sonucunda belirli bir dayanağı olarak yazıldığı ihtimalini düşünerek bir yanıt vermek gereksinimi duymamıştı. Hatta tetkiklerin; genel kaideler üzerine yapıldığını düşünmek istemişti.

Öncelikle Mazhar Osman Bey'in, kadınlar hakkındaki, kadınların bütün hedefinin ve amacının kendini erkeğe beğendirmek olduğu iddiasına değiniyordu: "*Kendine istediği erkeği arkadaş yapmış, idealini bulmuş hanımların, hiçbir mecburiyet olmadan ilimle müteveggil bulunduklarını görüyoruz. Buna ne denir?..*" diye soruyordu. Ve bu eğilimi, kadın için ulaşılmaz olduğu düşünülen bilgi ve fikirlere ulaşma kabiliyetinin kadınlarda da aslen bulunduğunun kanıtı olduğunu düşünüyordu.

Kadınların erkekler kadar çalışamamasının nedenine de değiniyordu Hasane Nalan Hanım ve bu konuda Feride Muzaffer Hanım'ın düşüncelerine hak veriyordu. Bunu, kadınların erkekler kadar hırslı olmamalarından ziyade, toplumsal yaşamın şimdiye kadarki süregelmiş gelişiminin doğal sonucu olarak görüyordu. Devrimden önceki toplumsal yapının, toplumsal yapıyı, yaşantıyı ve çalışma sahasını sadece erkeklere ait kıldığının tespitini yapıyordu. Devirler boyunca bu alanlarda yalnızca erkeğin etkinlikte bulunması, çalışma yeteneğini, doğal olarak, erkekte fazlalaştırmış haldeydi. Sözlerine son verirken, Mazhar Osman Bey'in bilimsel kişiliğine saygı duymakla birlikte, Feride Muzaffer Hanım'ın da düşüncelerine hürmet gösterdiğini belirtiyordu.

Doktor Nevzat Eşref Bey, Anadolu gazetesinin 22 Mayıs tarihli nüshasında yayınlanacak olan, Feride Muzaffer Hanım'a yazdığı ve tartışmasının etik sorumluluğunu Anadolu gazetesine yükleyen yeni bir yazısını gönderdi. Ve gazete "*Kadınların Siyasi*

[715] *İnhiraf: *Sapmak, Yoldan çıkmak*

Hakları Meselesi" adlı köşede şu başlıkla yayınlandı: "*Kabahat Gene Biz Zavallı Gazetecilere Yükletiliyor- -Doktor Nevzat Eşref Bey'in bu cevabını bitaraflığımıza binaen aynen neşrediyoruz*".

Nevzat Eşref Bey, Feride Muzaffer Hanım'a verdiği yanıtın Mazhar Osman Bey'i savunmak ya da tartışmaya katılmak amacıyla yazmadığını söyleyerek sözlerine başlamaktaydı. Tek amacının bir amacı tespit etmek olduğunu ve bu amaçla yazdığı birkaç satıra, gazetelerin teşviki ve tahriki ile Feride Muzaffer Hanım'ın verdiği yanıtı okuduğunu belirtiyordu.

Nevzat Eşref Bey, Muzaffer Feride Hanım'ın yazdığı karşı yazısında iğneli fıçıya benzettiği şeyin kendisi mi, yoksa Muzaffer Hanım'ın anlamadığı yazısı mı olduğunu pek algılayamadığını söylüyordu önce. Sonra, eleştirilen ilk yazısında, Mazhar Osman'ın tespitlerine hezeyanla yapılan karşı çıkışların, hissiyata mağlup olunarak yapılmış çıkışlar olacağından doğru bir hareket olmadığını söylemek istediğini dile getiriyordu.

Eleştirilen "*Mahlûk*" kelimesinin ise yazısının neresinden bulunup çıkarıldığını bir türlü anlamamıştı ve Muzaffer Feride Hanım'ın, eşi ve annesine de aynı sıfatı layık görmelerini, dalalete düşmeleri ile niteliyordu. Oysa Feride Hanım'ın sözünü ettiği "*Mahlûk*" ifadesi, Mazhar Osman Beyin eleştirilen makalesinde geçiyordu ve Nevzat Eşref Bey, Mazhar Osman Bey'in makalesini destekleyerek bu ifadeyi de desteklemiş görünüyordu. Muzaffer Feride Hanım'ın sözünü ettiği şey de buydu. Bununla birlikte Nevzat Eşref Bey "*Mahlûk*" kelimesinin, Allah'tan başka bütün yaratılmışlar için kullanılmakta olduğuna dikkati çekiyordu ve bir hakaret olmadığını düşünüyordu. Aynı zamanda, fikirleri biraz olsun bilimsel olarak inceleyen erkeklerin, toplumda belirli bir değerleri olduğunu düşündükleri kadınları hakir görmek gibi bir küçüklüğe düşmeyeceklerini düşünüyordu.

Gazetelerin, bu tartışmalardan sorumlu tuttuğu ifadeleri ise şöyleydi: "*Siz yüz kuruşun bir lira ettiğini ve hele hele üst üste koymasını daha çok bilen gazetecilerin teşviklerine kapılmayınız. Onlar sizlerin zaif noktalarınızdan olduğu kadar biz sinir hekimlerinin de doğruyu söylemekten korkmadığımızdan istifade ederler ve bizi birbirimize çatıştırmaya çalışırken neticede kendi ekmeklerini bizlerin yağımızda kavururlar*".

Bu çerçevede Feride Muzaffer Hanım'ı da şöyle niteliyordu: "... *hissiyata mağlubiyet ile vekar, haysiyet ve izzeti nefis gibi her insanın sahip olması elzem olan*

seciyeleri birbirine karıştıracak kadar çok hassas ve… Çok zaif olan zatıalileri gibi bir Hanımefendi ile her doğru bildiğini müdafaada hiç tereddüt göstermeyen benim gibi bir kör kadıyı ellerine geçirirlerse…".

Nevzat Eşref Bey, bilimin hiçbir zaman ve hiç bir yerde saldırı ve hakaret aracı olmadığını söyleyerek, bir bilimsel tartışmanın "*Hezeyan*" olarak adlandırılamayacağını söyleyerek sözlerine son veriyordu.

Tartışmanın diğer bir erkek muhatabı olarak, Etem Vessaf Bey'in 23 Mayıs'ta yine Anadolu gazetesinin aynı köşesinde kadınları savunan "*Erkekler de çok zaman hislerine tabi olarak yanlış kararlar vermişlerdir!..*" başlıklı yazısı yayınlandı.

Öncelikle Mazhar Osman Bey'in ve Nevzat Eşref Bey'in konu üzerindeki söylemlerini takip ettiğini dile getirmekteydi: "*İstanbul gazetelerinde hocam Mazhar Osman Bey'in kadınların intihabı meselesi üzerine mevzuubahis ettikleri ve bilahare İzmir asabiye mütehassıslarından aziz meslektaşım Nevzat Eşref Bey'in ayni zemin üzerine serdettikleri tenkitleri takip ediyorum.*

Bu nokta-i nazar üzerine mensup olduğum şubem dolayısıyla ben de düşündüklerimi söylemeyi biz vazife telakki ettim".

Özellikle Mazhar Osman Bey'in, kadınlar hakkındaki "*Kadınlar hisleriyle hareket ederler ve pasiftirler*" ifadesinin insanlığın bir zümresi olarak kadınlar için çok gaddarane bir hüküm olduğunu düşünüyordu. Kadın ve erkeğin fizyolojik olarak bütün bir sinir merkezine ve bir beyne sahip olduklarını dile getiriyordu. Erkek beyni, kadın beyninden iki yüz gram fazla olsa bile, bunun akılda ve uslamlamada zaafiyete neden olmayacağını söylüyordu. Kadın hisleri konusunda ise, erkeklerin de aynı hislere sahip olduğunu ve onların esiri olabildiğini belirtiyordu.

Kadınların "*Pasif*" oldukları düşüncesinin ise, bunun doğal nedenlerden kaynaklandığını düşünüyordu. "*Bu tabiatın kadınlara tenasül ve zürriyet için hediye ettiği bir mevhibedir. Mamafih pek çok erkekler biliyoruz ki bunlarda dalaleti tenasülleri icabatı aynı şekilde pasif vaziyeti almaktan çekinmiyorlar*". Buna dayanarak, kadınların pasif olmalarının irade ve hüküm sahibi olmamak gibi bir şeye neden olmadığını ifade ediyordu.

Sözlerine şöyle devam ediyordu: "*Atavizme göre; yeni doğan bir çocukta (erkek olsun kız olsun) ana ve babadan intikal eden hisler müsavidir. O halde anadan ve babadan*

yarı yarıya geçen bu hislere nazaran ve bugünkü vaziyette görünen erkeklerin hemşirelerinden ne gibi farklarla kendilerini ayırmaya hak kazandıklarını da düşünmek lazımdır".

Ardından ise erkeklerin hükümranlıklarını sorguluyordu ve şimdiye kadar erkeklerin hüküm sürdüğü hangi memlekette hangi gün huzur ve sakinliğin mevcut olduğunu soruyordu. Erkeklerin de çoğu zaman hislerine kapılarak, kararlarında yanlışlıklar yapabildiklerini savunuyor, hatta erkeklerin "*hakim*" gibi görünseler bile en derin hislerinin kadınların arzu ve isteklerine bağlı olduğunu düşünüyordu.

Yuvayı kuran ve idare edenin kadın ve gıdayı temin edenin erkek olduğu düşünüldüğünde, kadın ve erkeğin, hayatı düzenli biçimde sürdürebilecek ortak görevleri aldıklarının görüldüğünü belirtmekteydi.

Mazhar Osman Bey'in iddiasının da, kendi düşüncesine göre, hasta olan kadınlar için bir geçerliliğinin olabileceğini şöyle ifade ediyordu: "*Hocam Mazhar Osman Bey'in iddiası, kanaatime nazaran: Hasta kadınlar üzerine daha kuvvetli bir müeyyede olmuş olur.*"

Öyle ki kadınların koruyucu psikolojileri, doğum halleri, adet günlerinin bir dereceye kadar hastalık devirleri olarak nitelendiğinden bahsediyor, fakat erkeklerin de birçok suiistimalleri olduğunu, alkol gibi alışkanlıklar sonucunda da senenin kaç gününü salim olarak geçirdiklerini soruyordu.

"*Bir kadın zaif ve iradesiz ise mutlak surette dalalet içindedir*" dedikten sonra o güne kadar tarihte birçok iradeli kadının var olduğundan söz etmektedir. O günkü kadın neslinin de şehir hakimiyetine, millet hakkınca ve hakimliğe, mebusluğa hazırlanan çalışkan, canlı bir kadın nesli olduğunu dile getiriyor; artık eski, kapanık ve babaların cehaletine mahkum kadın devresinin kapandığına dikkati çekiyordu.

Sözlerini şöyle sonlandırıyordu Aydın Akliyye ve Asabiyye Mütehassısı Doktor Etem Vessaf Bey; "*Yeni ve genç Türk kadını ve kız neslinin bizim eski ve yanlış düşüncelerimizi dimağlarımızdan sileceğine hiç şüphem yoktur.*

Biz erkeklere ve meslek sahiplerine (hâkimlere) düşen vazife onların muvaffakiyetlerine yardım ve onları teşvik etmek olacaktır".

Cumhuriyet gazetesinin 24 Mayıs 1930 tarihli sayısında ise Mazhar Osman Bey'in, kendisinin haklı çıktığını iddia eden düşünceleri yer alıyordu ve başlığı şöyle idi; "*Bu hanımlar evde yıkanacak çamaşır varken ne diye başka meşgale arıyorlar!..*".

Mazhar Osman Bey, "*Sıhhi Sahifeler*" adlı dergide yayınlanan makalesindeki yazısına değinip; "*Bu yazımdan hanımların bir kısmı müteessir olmuş, derneklerinde toplanmışlar, gazetecileri kabul etmişler, bize gayz ve protestolar püskürtmüşler…*" diyerek devam ediyordu. Kadınların bu çıkışlarını "*Manasız Asabiyet*" olarak nitelendiriyor ve bunun da, kadınlar hakkındaki görüşlerini doğrulayan bir tepki olduğunu söylüyor ve tespitlerinin kadın fizyolojisine bağlı tespitler olduğunu iddia ediyordu: "*Muhterem hanım efendiler bu manasız asabiyetlerinde geçen yazılarımızın doğruluğunu ispat etmiş olmuyorlar mı? Yazımızda kadınlığa hakaret etmedik, tabiatın bu güzel cinse verdiği fizyolojiden bahsettik. Bu kusursa hilkatindir, bizim değil…*". Bu kusurların doğal olarak kadınlarda var olduğunu düşünüyor ve bu kusurların olmadığı bir kadına "*Kadın*" denilemeyeceğini, ancak "*Ucube*" denilebileceğini savunuyordu: "*Analarımızdan kızlarımıza kadar en sevdiğimiz, hürmet ettiğimiz ne kadar kadın varsa böyledir*". Dolayısıyla, kadınları yaratılışlarından "*Eğri/Kusurlu*" bulan ve öylelikle kabullenilmeleri yönündeki anlayış ile örtüşen bir düşünce sergiliyordu.

Birçok doktorun da, kadınları birer meslek edinme eğilimlerinden hoşnut olmadığını söylüyor ve onlara da hak veriyordu: "*Kadınlar çocuklarını ve evlerini ihmal ettikçe evde yıkanacak çamaşırını bırakıp kulüplerde erkeklerle yarışa kalktıkça sade doktorların değil, her münevverin tenkidine hedef olacaklardır*".

Sözlerinin sonunda ise kadınların sadece evleri ile ilgilenmelerini diliyordu. Haklarının arayışında olan kadınları ise "*Hayatın zevklerine zahmetsizce kavuşan bir grup*" olarak niteliyor ve onlar için "*... -yapacak iş bulamadıkları için galiba- erkeklerle müsaviyiz diye yuvaları haricinde meşgale arıyorlar*" diyordu.

Feride Muzaffer Hanım'ın Nevzat Eşref Bey'e verdiği yanıt ise Anadolu gazetesinin 30 Mayıs tarihli nüshasında "*Kadınlık ve Siyasiyat*" adlı köşede "*Muhterem doktorların maksadı kadınlara hakaret ederek şöhret kazanmaktır*" başlığı ile yayınlandı.

Nevzat Eşref Bey'in ikinci mektubunu da okuduğunu ve yine, önceki mektubunda olduğu gibi açıklama ve bilimsel tespit yerine kupkuru bir inat ile "*İstemezük!*" iddiasının var olduğunun tespitinde bulunuyordu ve sözlerini şu biçimde sürdürüyordu: "*Nevzat Eşref*

Bey bize (Kadın niçin zaiftir. Neden mütefekkir olamaz, neden hayatta mesuliyet deruhte edemez?) suallerine cevap vermiyor".

Ardından, Nevzat Eşref Bey'in, doktorların ve özellikle kendisinin doğruyu söylemekten çekinmedi ifadesine değinerek, "*... bu doğru olan hakikatler nedir*?" diye soruyordu.

Feride Muzaffer Hanım, bir şey iddia etmenin kolay olduğunu söylüyor ve fakat ispat etmenin başka bir mesele olduğuna dikkati çekiyordu: "*Mesela ben şimdi tıbbın henüz nezleye bile ilaç bulamadığını ve nihayet tıbbın uzviyetimiz, hastalıklarımız, biyoloji anasırımız hakkında ve bilhassa ruhi, seciyeyi, irai ve içtimai hususatta pek az şeyler bildiğini iddia edersem bunun aksini isbat etmek zannetmem ki pek kolay bir şey olsun*" diyordu.

Mazhar Osman ve Nevzat Eşref Beylerin bulundukları "*Kadın pasif bir mahlûktur. Binaenaleyh kadını siyasi hayata iştirak ettirmemek lazımdır. Çünkü kadın zaiftir, kadın hissiyatına mağluptur*" iddiasının mutlak bir araştırmanın ve geçerli bir yetkinin ürünü olup olmadığını soruyordu.

Kadının ayda üç defa hasta olduğunu iddia etmenin abartı olduğunu düşünüyordu; doktorlara göre, en mükemmel adamın sağlığı, ruhsal durumu ve hayati unsurları tam olan insan olduğunu eleştiriyordu: "*Hâlbuki tarihlerde en büyük insanların ve en büyük dahilerin arasında İsterik, Saralı ve illetli kimselere rastgeldiğimiz zaman yine doktorlar ekser dahilerin isterik olduklarını fennen ispat ediyorlar*". Mazhar Osman ve Nevzat Eşref Bey'in de "*Bilimsellik*" anlayışlarına dokunarak; "*Ayol bu ne tuhaf fen!. Hem mükemmel insan olmak için mükemmel ve tam bir sıhhat lazımdır diyor ve hem de dahilik için sarayı elzem telakki ediyor*" diyordu. Buna dayanarak da insanların yetenekleri söz konusu olduğunda, o günkü tıbbın söylediği sözlerin ve ispat ettiği davaların gerçek olmaktan uzak olduğunu söylüyordu. Mazhar Osman ve Nevzat Eşref Beylerin, söyledikleri iddialara dair herhangi bir tutarlı bilgi ve bilimsel bir kanıt sunamadıklarını söyledikten sonra, kasıtlarının bilimsel bir iddiayı kanıtlamak olmadığını ve asıl niyetlerinin kadınlara hakaret ederek şöhret kazanmak olduğunu dile getiriyordu: "*... Ve ben de şuna eminim ki kendilerine kadınlık namına itiraz ederken fenalık etmiyorum, arzularını yerine getiriyorum*".

Bu tarihten sonra, Mazhar Osman Bey'in makalesi çerçevesinde başlayan, kadınların belediye seçimlerine katılma haklarının tanınması konusundaki tartışmanın da sonlandığı görülmektedir.

SONUÇ

Kadının siyasal hakları ve siyasi yaşama katılması sorunu, içinde bulunduğu toplumun kadına bakışı ile doğrudan ilgilidir. Toplumun kadın algısı ya da -daha kapsayıcı bir ifadeyle- toplumun cinsiyetlere yüklediği anlam, o toplumun inançları, gelenekleri; tarihsel süreçte o toplumun kazandığı diğer bütün algılayışlar ile bağıntılıdır. Dolayısıyla bir toplumun herhangi bir döneme ait erkek ya da kadına yönelik yargılarını ele almak konusu, o toplumun geçmişten o güne kadar cinsiyetleri nasıl anlamlandırdığı konusuna da değinmeyi gerektirmektedir.

Özellikle Batı toplumlarının değer yargıları ve cinsiyetlere yönelik algılayışları, öncelikle Sanayi Devrimi'nden ve teknolojik gelişimini hız kazanmasından sonra oldukça hızlı bir değişme sürecine girdi. Sanayileşmenin artması, iş gücü olarak kadının da üretime çeşitli alanlarda katılmasını doğurdu. İş yaşamında yer almaya başlayan kadın, önceleri erkek karşısında eşit haklara sahip olmasa da zamanla "*eşit haklara sahip olması gerektiği*"nin farkına vardı. Bu da kadınların erkek karşısında belirli toplumsal, siyasal ve ekonomik kazanımlar elde etmesi sürecini getirecekti. Yine de kadınların bu kazanımlarının, kısa bir zamanda kadınları özgürleştirdiği söylenemez. Öyle ki kadınların, erkek egemenliği anlayışı ile biçimlenmiş ve ona göre örgütlenmiş toplumsal yapı içerisinde bir birey konumundayken hak elde etmek çabasında olduğunu unutmamak gerekir. Böylece kadının erkek ile eşit haklara sahip olması sorunu, diğer taraftan da mevcut Ataerkil siyasal ve toplumsal sistemin, inançların ya da geleneklerin bütünüyle sorgulanmasını gerektirmektedir. Sanayi Devrimi ile başlayan fakat oldukça cılız kalan bu sorgulama, Erkek Egemen sistemlerin dünyayı büyük katliamlara sürüklediği iki büyük dünya savaşı ile de iyice güçlenmiş ve 1960larda Feminist akımların önemli katkısıyla büyük bir ivme kazanmıştır. Dolayısıyla "*Kadın Hakları*" sorununun irdelenmesi, beraberinde ciddi bir "*Sistem Eleştirisi*" de getirmektedir. Bu da, Toplumsal Cinsiyete dayalı Kadın-Erkek ayrımını dikte eden Ataerkil sistemin kökenlerine inmeyi gerektirir.

Örneğin ilkel toplumlarda özellikle yaşamın içerisinde doğrudan madde ve üremek ile ilişkilendirilen ve böylece ön planda tutulan Kadın; üretim ilişkilerinin değişmesi, erkeğin neslini sürdürmeye yönelik veraset sisteminin ortaya çıkması sonucunda bu öncüllüğünü yitirmiş ve maddesel olan küçümsenip, manevi iktidar ile özdeşleştirilen erillik yüceltilmeye ve kutsallaştırılmaya başlanmıştır. Doğuran, bereketin timsali olan ve

şefkat duygusunu aşılayan Dişil Yaratıcı'nın yerini; yoktan var eden, iktidarın timsali olan ve çatışma/rekabet duygusunu aşılayan Eril Yaratıcı almıştır. Bu değişim, erkek ile kadının rollerinin yeniden belirlenmesi; daha doğrusu, kadının erkeğe göre tanımlanmasını doğurmuştur. Bundan sonra erkek iktidarını ve verasetini meşrulaştırmaya yönelik toplumsal yapılar, bu toplumsal yapıları dikte eden inanç sistemleri ve aynı inanç sistemlerini pekiştiren örgütlenmeler ortaya çıkmış, böylece kadın, eril bir sistem içerisinde, yapabildiği ölçüde kendisini ifade etmek zorunda kalmıştır.

Türk Toplumu da, hemen bütün Ataerkil toplumlar gibi, Ataerkilleşme sürecinde benzer aşamalardan geçmiş olmalıdır. Özellikle milyonlarca yıllık biyolojik ve ardından toplumsal evrimi sürecinde, bütün günümüz insanlarının aynı Homo Sapiens atalarından geldikleri göz önünde tutulursa, bugün edindiği değer yargılarının temellerini ta o zamanlardan atmış olduğu düşünülebilir. Bu da, erkek ve kadına yönelik cinsiyete dayalı ayrımın hangi süreçte hangi algıyı doğurduğunu; hangi algının nasıl bir toplumsal yargıya ve sonrasında ne tür bir yapılanmaya neden olduğunu anlamaya götürür. Özellikle inanç olarak Ataerkil bir kökenden gelen İslamiyet'i benimsemesi ile kadına bakış açısı başlı başına yeni bir değişim sürecine girmiştir; kadın zamanla ikincilleşmeye ve toplumdan soyutlanmaya başlamıştır. Bu süreç Ataerkil bir siyasal ve toplumsal yapının örgütlenmesine, bunun sonucu olarak da erkeği ön planda tutan ve kadının maddi varlığını öteleyen bir toplumsal cinsiyet algısına neden olmuştur. Osmanlıların İslamiyet'e ağırlık veren toplumsal ve hukuki yapısı ile bu süreç pekişmiş ve son döneminde Batı'da meydana gelen değişimlerden etkilenilerek kadın, erkek egemen sistem içerisinde bir yer edinmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti de, toplumda yer edinmeye çalışan kadına "İyi Anne, İyi Müslüman" rolünü dikte ederek onu biçimlendirmeye çalışmıştır.

I. Dünya Savaşı, büyük bir savaş olmasının sonucu olarak erkek nüfusunun azalmasına neden oldu; Böylece, öncelikle çalışma yaşamında ön plana çıkan Kadın, işgaller ve milli mücadele aşamasında da etkin rol alarak Yeni Türkiye'nin kuruluşunda ve örgütlenmesinde itici güç olmuştur. Yeni Türkiye'de haklarının farkında olan ve elde etme arayışı içinde bulunan elit kadınların öncülüğünde ve örgütlenmesiyle kimi kazanımlara imza atmışlardır. Yeni Türkiye'nin bir "*Devlet Feminizmi*" gerçekleştirmesine karşın, toplumun kimi kesimleri henüz kadının bir takım hakları kazanmalarına hazır değildi. Bunun nedeni de hâlihazırda benimsemiş bulundukları Ataerkil inanç sistemi ve erkek egemen toplumsal yapı idi.

KAYNAKÇA

Gazeteler:

Anadolu

Cumhuriyet

Hizmet

Vakit

Kitaplar:

AFETİNAN, A., **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 1982, İstanbul.

AKŞİN, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat-2010, İstanbul.

ALTINDAL, Aytunç, **Türkiye'de Kadın,** Havass yayınları, 1977, İstanbul.

ARAT, Necla, **Kadın Sorunu**, Say Yayınları, Ağustos–1986, İstanbul.

ARI, Kemal, **Devrim Güneş Kadar Sıcaktır**, Burak Kitabevi, 2011, İzmir.

ARIKAN, Türkan, **Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarik Kurumu basımevi, 1984, Ankara.

ARSEL, İlhan, **Şeriat ve Kadın**, Kaynak yayınları, Mayıs-2010, İstanbul.

ARSEL, İlhan, **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına,** Aralık-1993, İstanbul, yayınevi yok.

ATABEK, Erdal, **Kışkırtılmış Erkeklik Bastırılmış Kadınlık,** Altın yay., 1998, İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları, 1997, Ankara.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, 1986, Ankara.

BAYKAN, Ayşegül, Belma Ötüş-Baskett, **Nezihe Muhiddin ve Türk Kadını 1931**, İletişim yayınları, 1999, İstanbul.

BEBEL, August, **Kadın ve Sosyalizm**, (çev: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum yayınevi, Eylül-1978, İstanbul.

Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet, (der: Sylvia Marcos, çev: Sibel Özbudun), Ütopya yayınevi, Mart-2006, Ankara.

BENDASON**,** Ney, **Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları,** (çev.: Şirin Tekeli), İletişim yay., Cep Üniversitesi.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi yayınları, Ekim-2002, İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül, **Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak**, Pencere yayınları, Ocak-1998, İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis yayınları, Eylül-2000, İstanbul.

BRİZENDİNE, Louann, **Erkek Beyni**, Say yayınları, 2001, İstanbul.

BRİZENDİNE**,** Louann, **Kadın Beyni,** (çev: Zeynep Heyzen Ateş), Kelebek yay., 2007, İstanbul.

BUTLER, Judith, **Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, (çev: Başak Ertür), Metis yayınları, Mayıs-2010, İstanbul.

CAPORAL, Bernard, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, Ankara.

COLLİNGWOOD, R. G., **Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üzerine Başka Yazılar**, (çev: Ahmet Hamdi Aydoğan), Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, Eylül-2005, İstanbul.

Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yayınları, Nisan-1983, İstanbul.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge yayınevi, Eylül-2008, Ankara.

DANİNOS, André Morali, **Cinsel İlişkiler Tarihi**, (çev: Galip Üstün), Gelişim Yayınları, Ekim-1974, İstanbul.

DAVİS, Fanny, **Osmanlı Hanımı**, (çev: Bahar Tırnakçı) , Yapı Kredi yayınları, Ağustos-2009, İstanbul.

DAVİS, James C., **Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz: İnsanın Hikayesi**, (çev: Barış Bıçakçı), Türkiye İş Bankası yayınları, Aralık-2009, İstanbul.

DAWKİNS**,** Richard**, Ataların Hikayesi**, (çev: Ahmet Fethi), Hil yayınları, 2008, İstanbul.

DAWKİNS, Richard**, Kör Saatçi,** (çev: Feryal Halatçı), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2008, Ankara.

DAWKİNS, Richard, **Tanrı Yanılgısı**, (çev: Tunç Tuncay Bilgin), Kuzey yayınları, Mayıs-2009, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, 2001, Ankara.

DİAMOND, Jared, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, (çev: Ülker İnce), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Kasım-2010, Ankara.

DOĞRAMACI, Emel, **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1992, Ankara.

DURSUN, Turan**, Kutsal Kitapların Kaynakları-2**, 5. Basım, Kaynak Yayınları, Mayıs-2000, İstanbul.

ENGELS, F.**, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Alter yayıncılık, 2010, Ankara.

ERTUNA BİÇER, Burcu, **Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını Sabiha Zekeriya Sertel'in Fikir Yazılarında Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

FİLİZ, Şahin, **Siyaset-Tarikat Gölgesinde Din ve Kadın**, Aydın Toplum kitapları, Mart-2008, İstanbul.

FİNE, Cordelia, **Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması**, (çev: Kıvanç Tanrıyar), Sel yayıncılık, Mart-2010, İstanbul.

FREUD, Sigmund, **Totem ve Tabu**, (çev: Niyazi Berkes), Remzi kitabevi, 1971, İstanbul.

FROMM, Erich, **Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları**, (haz: Aydın Arıtan), Arıtan yayınevi, Eylül-1998, İstanbul.

GOLOĞLU, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I: 1924-1930 Devrimler ve Tepki**leri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Mayıs-2007, İstanbul.

GÜLEÇ**,** Cengiz**, Freud,** Say yay., 2006, İstanbul.

İNCEOĞLU, Yasemin, Altan KAR, **Kadın ve Bedeni**, Ayrıntı yayınları, 2010, İstanbul.

İncil

Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu Sempozyumu 17-19 Nisan 2009, (haz: Fatma Türe, Birsen Talay Keşoğlu), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yayınları, Nisan-2009, İstanbul.

Kadının Görünmeyen Emeği, (der: Gülnur Acar-Savran, Nesrin Tura Demiryontan, çev: Gülşad Aygen), Yordam kitap, Ekim-2008, İstanbul.

Kadınlar Dünyası, (haz: Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Tülay Gençtürk Demircioğlu), 2 Cilt, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yayınları, 2009, İstanbul.

Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği yayınları, 1996.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü,** Ötüken yay., 1999, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz, **Cariyeler -Bacılar -Yurttaşlar**, Metis Yayınları, Mart-2011, İstanbul.

KAPLAN, Leyla, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, Ankara.

KOSELLECK, Reinhart, **Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar**, (çev: Atilla Dirim), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2009, İstanbul, s.102.

KÖYMEN, Oya, **Kapitalizm ve Köylülük; Ağalar- Üretenler- Patronla*r***, Yordam Kitapları, 2008, İstanbul.

KILIÇ DENMAN, Fatma, **İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın**, Libra kitapçılık, Aralık-2009, İstanbul.

KIRKPINAR, Leyla, **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın**, Zeus kitabevi, 2010, İzmir.

KIŞLALI, Ahmet Taner, **Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği**, İmge Kitabevi, 1996, Ankara.

KİLİ, Suna, Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye iş Bankası yayınları, Eylül-2006, İstanbul.

KİLİ, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası yayınları, 2005, İstanbul.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, Ankara.

Kur'an-ı Kerim

KURNAZ, Şefika, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını: 1839-1923**, Ötüken yayınları, Şubat-2011, İstanbul.

MALİNOWSKİ, Bronislaw, **Büyü, Bilim ve Din**, (çev: Saadet Özkal), Kabalcı yayınevi, Mayıs-1990, İstanbul.

Marx, Engels, Lenin, **Kadın ve Aile,** (çev: Öner Ünalan), Sol yayınları, 1979, Ankara.

MESLİER, Jean, **Sağduyu: Tanrısızlığın İlmihali**, 7. Basım, Kaynak yayınları, Mayıs-2005, İstanbul.

MİCHEL, Andree, **Feminizm,** (çev.: Şirin Tekeli), İletişim yayınları, Cep Kitaplığı.

Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, İstanbul.

Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, (der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül-2009, İstanbul.

ÖZTÜRK, F. Vildan, **Türk Kamuoyunda Kadın ve Kadın Hakları (1929-1935),** İÜ AİİTE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1999, İstanbul.

REİCH, Wilhelm, **Cinsel Ahlakın Boygöstermesi**, (çev: Bertan Onaran), Payel yayınları, Mayıs-1976, İstanbul.

RUSSELL, Bertrand, **Evlilik ve Ahlak**, Varlık Yayınları, Aralık-1971, İstanbul.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Kadınları**, Cem web ofset, 2006, Ankara.

SEVİM, Ayşe, **Feminizm**, İnsan yayınları, Mayıs–2005, İstanbul.

SOYÇETİN KAYA, Arzu, **1908-1938 Arası Reklamlarda Kadın İmajı,** DEÜ AİİTE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2001, İzmir.

STEFOFF, Rebecca, **Charles Darwin: Evrim Devrimi**, (çev: İnci Kalınyazgan), Tübitak Popüler Bilim Kitaplığı, Şubat-2008, Ankara.

SÜMER, Necati, **Kitab-ı Mukaddes'te Cinsel Motifler**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Adana.

Şemsettin Sami, **Kadınlar**, (haz: İsmail Doğan), 1996, Ankara.

ŞENEL, Alaeddin, **İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, 3. Basım, Verso Yayınları, Kasım-1991, Ankara.

TARHAN, Nevzat, **Kadın Psikolojisi**, Nesil Yayınları, Kasım-2010, İstanbul.

TAŞKIRAN, Tezer, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, Ankara.

T.B.M.M. Teşkilatı Esasiye Kanunu ve Dâhili Nizamname, T.B.M.M. Matbaası, 1933, Ankara.

TEBER, Serol, **İlk Toplumların Değişimleri**, Say yayınları, Şubat-1985, İstanbul.

TEKELİ, Şirin, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim yayınları, Mart-1982, İstanbul.

Tevrat

TERZİOĞLU, Zübeyde, **Türk Kadını Siyaset Sahnesinde: 1930-1935**, Giza yayınları, 2010, İstanbul.

TOPALOĞLU, Bekir, **İslam'da Kadın**, Rağbet Yayınları, Mayıs-2001, İstanbul.

TURAN, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi,** C.1-2, Boğaziçi yay., 2000, İstanbul.

Türkçe Sözlük, Türk Dil kurumu, 10. Baskı, 2005, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, (sekreterya: Hüseyin Tosun), Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, Ankara.

ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin, **Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu**, Siyasal Kitabevi, Nisan-2009, Ankara.

YAMANER, Şerafettin, **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim: Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü**, 1999**,** İstanbul.

YARAMAN, Ayşegül, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Bağlam yayınları, Kasım-2001, İstanbul.

YARAMAN, Ayşegül, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili**, Bağlam yayınları, Kasım-1999, İstanbul.

Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927), (haz: Nevin Yurdsever Ateş), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yayınları, 2009, İstanbul.

YETKİN, Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Toplumsal Dönüşüm yayınları, Eylül-1997, İstanbul.

ZİNGSEM, Vera, **Lilith: Adem'in İlk Karısı**, (çev: Devrim Doğan Yüzer), İlya İzmir Yayınevi, 2006, İzmir.

<u>Makaleler:</u>

AKALIN, Kürşat Haldun, "Orta Çağın Hristiyanlık Öğretisinde Meryem Ana Yüceltmesi", **AÜ-İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, S.27, 2007, Erzurum, s.s.271-305.

AKSÖYEK, Ataman, "Cinsellik, Toplum ve Aile", **Bilim ve Sanat**, Haziran-1984, s.s.22-25.

AUGUTİNOS, Olga, "Doğulu Cariyeler, Batılı Metresler: Prévost'un Histoire d'une Grecque Moderne'i", **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları**, (der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül-2009, İstanbul, s.s.11-46.

BİLGİN, Beyza, "İslam'da ve Türkiye'de Kadınlar", **AÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.36, 1994, s.s.29-43.

CENGİZ AKYÜZ, Gülsüm, "Tarih Boyunca Din ve Kadın", **Evrensel Kültür**, S.41, Mayıs-1995, s.s.17-19.

CHAWİA, Janet, "Hint Dinsel Geleneklerinde Kadın Bedeni ve Toprağın Birlikteliği: Tohum, Toprak ve Tahılın Cinsiyetlendirilmiş Temsilleri", **Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet**, (der: Sylvia Marcos, çev: Sibel Özbudun), Ütopya yayınevi, Mart-2006, Ankara, s.s.254-269.

CİN, Halil, "İslâm Hukukunda Mehr", **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.29, S.1, 1972, s.s.199-254.

COONTZ, Stephanie, Peta HENDERSON, "Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emeği", **Kadının Görünmeyen Emeği**, (der: Gülnur Acar-Savran, Nesrin Tura Demiryontan, çev: Gülşad Aygen), Yordam kitap, Ekim-2008, İstanbul, s.s.29-88.

CRİSS, Nur Bilge, "Türk Kadınının Gündemi", (çev: Kadriye Göksel), **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.51, S.1, s.s.115-121.

ÇAKIR, Serpil, "Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını", **Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım**, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği yayınları, 1996, s.s.131-142.

ÇALIŞKAN, İbrahim, "İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası", **AÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.33, s.s.61-100.

ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, "İslam'da Kadın Hakları", **AÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.21, s.s.37-43.

DEMİRBİLEK, Sevda, "Cinsiyet Ayırımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, C.44, S.511, 2007, s.s.12-27.

DEMREN, Çağdaş, "Ortadoğu'da Ataerkillik ve Erkeklik İlişkileri", **CÜ-Sosyal Bilimler Dergisi,** C.32, No.2, Aralık-2008, s.s.321-329.

DEMREN, Çağdaş, "Kadın Dolayımıyla Erkek Öznelliği", **CÜ-Sosyal Bilimler Dergisi**, C.32, No.1, Mayıs-2008, s.s.73-92.

DURAKBAŞI, Ayşe, "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu", **Tarih ve Toplum**, S.91, Mart-1988, s.s.39-43.

DURNA, Tezcan, "Türk Modern/Muhafazakâr İmgeleminde Kadının Kamusal Varlığının Sınırları: Falih Rıfkı Atay ve Peyami Safa Örneği", **Kültür ve İletişim (culture & communication)**, 11/2, Yaz/75-106, 2008, s.s.75-106.

EREZ, Naşid, "Kadının Toplum İnançlarındaki Yeri", **Belgelerle Türk Tarihi**, S.28, 1970, s.s.17-20.

EROĞLU, Egemen, Tayfun OKTAR, "Sünnet Ritüelinin Mitolojik Değerlendirilmesi", **Androloji Bülteni**, S.40, Mart-2010, s.s.1-3.

EROL, Metin, "Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerindeki Etkisi", **CÜ-Sosyal Bilimler Dergisi**, C.32, No.2, Aralık-2008, s.s.199-219.

ERSOY, Ersan, "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği: Malatya Örneği", **Fırat Üniversitesi-Sosyal Bilimler Dergisi**, C.19, S.2, 2009, Elazığ, s.s.209-230.

FAROQHİ, Suraiya, "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, s.s.7-27.

FİLAN, Kerima, "Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar", **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları**, (der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül-2009, İstanbul, s.s.109-136.

GÖKBERK, Macit, "Aydınlanma Felsefesi ve Sanayi Uygarlığının Kökleri", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yayınları, Nisan-1983, İstanbul.

GÖKÇE, Yeşim, “İlkel Toplumları Kapsamayan Bir Teori: Psikanaliz”, **Milli Folklor**, S.55, Y.14, Sonbahar-2002, s.s.119-122.

GÜLDÜ, Özgür, Müge ERSOY KART, "Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Siyasal Tutumlar; Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.64, S.3, 2009, s.s.97-116.

GÜRKAN, Ülker, "Türk Kadınının Hukuki Statüsü ve Sorunları", **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.35, S.1, 1978, s.s.381-396.

HASSAN, Ümit, "Evrim Teorisi ve Anahanlık Tartışmaları", **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.39, S.1, s.s.157-166.

IMBER, Colin, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behcetü’l-Fetavâ’sında Mehr”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, s.s.78-102.

KAZEMİ, Farhad, "Toplumsal Cinsiyet, İslam ve Politika", (çev: Didem Özalpat), **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.53, S.1, 2004, s.s.251-268.

KOÇER, Hasan Ali, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", **AÜ-Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.5, S.1, 1972, s.s.81-124.

MERİWETHER, Margaret L., “Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1773-1840”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, s.s.125-147.

NASH, June, “Cinsiyetlendirilmiş İlahlar ve Kültürün Hayatta Kalması”, **Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet**, (der: Sylvia Marcos, çev: Sibel Özbudun), Ütopya yayınevi, Mart-2006, Ankara, s.s.296-314.

ÖKTEN, Şevket, "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 2/8, Summer-2009, s.s.302-312.

ÖZARSLAN, Selim, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", **CÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X/2, 2006, s.s.109-121.

ÖZEL, Işık, "1930'ların İstanbul Basınında Kadın", **Toplumsal Tarih**, C.6, S.31, Temmuz-1996, s.s.30-38.

PEİRCE, Leslie P., “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, s.s.166-193.

SAVCI, İlkay, "Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji", **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.54, S.1, 1999, s.s.123-142.

TANYU, Hikmet, “Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırmalar”, **AÜ-İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.26, s.s.155-172.

TUNA, Semiha, "Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak", **Fe Dergi - Feminist Eleştiri**, C.1, S.1, 2009, s.s.20-29.

ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin, "İslam Ceza Hukukunda Kadın", **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.56, S.2, 2007, s.s.83-95.

YURDSEVER ATEŞ, Nevin, “Fırka ya da Cemiyet (Türk Kadın Birliği)”, **Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu Sempozyumu 17-19 Nisan 2009**, (haz: Fatma Türe, Birsen Talay Keşoğlu), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yayınları, Nisan-2009, İstanbul, s.s.456-461.

ZEYBEKOĞLU, Özge, “Tek Tanrılı Dinlerde ve Kutsal Kitaplarında Kadının Konumu”, **Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, S.3/2, Temmuz-2010, s.s.1-20.